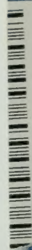

3 1761 07444315 1

Villar

MAGYARORSZÁG ÉS AUSZTRIA

KÖZJOGI VISZONYA

IRTA:

RÉZ MIHÁLY

BUDAPEST
PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA
1910.

TARTALOMJEGYZÉK.

BEVEZETÉS.

Magyarország viszonya Ausztriához történelmi, közjogi és politikai szempontból egyaránt nagyfontosságú. A jelen munka e kérdést a gyakorlati politikától elvonatkozva, kizárólag tudományos szempontból vizsgálja. Folytatása ez azon hasontárgyú tanulmányoknak, melyek öt évvel ezelőtt jelentek meg s melyek — egészen más közhangulat mellett, mint a mai — ugyanezen felfogás alapján állanak. A változatlan igazság e változó megítélése a közvélemény értékének legjobb mutatója s egy tárgyilagosabb mérték szükségét magában is eléggé nyilvánvalóvá teszi.

A hangulatok és érzések, álmok és illuziók helyett — a tudományos vizsgálódás folyamán — *tények* és *érvek* állapíthatnak meg csupán egy tárgyilagosabb felfogást.

Az ezekből levont következtetések alapján a politikai eredmények és a politikai célok *értékelésében* nyilatkozhatik meg csupán a subiectivitas s a tények és érvek ennek is határokat szabnak mindenfelől. Minden lépésnyi tér, melyet e sub-

iectivitastól elhódíthatunk, szűkebbre szorítja a mindig változó és irreális közhangulat érvényesülhetési terét s az önkényes *vélekedések* helyébe a tárgyilagosan megállapított *igazságot* helyezi. A Magyarország és Ausztria közötti viszony kérdésének tudományos szempontból való teljes földolgozása óriási munka, amelyre vonatkozó összes adatokkal ma még nem is rendelkezünk.* A jelen munka feladata nem ily nagy szabású. Célja csupán *egy nehány* idevágó kérdésnek

* Az 1848—49-iki évre vonatkozó adatok egy része ma sem hozzáférhető s a hivatalos okmányokon kívül még az egyesek feljegyzései sem jutottak nyilvánosságra. Gr. Apponyi György, Lónyay, Csengery, Horváth Boldizsár emlékiratai s Szögyény emlékiratainak második része kéziratban maradt. Csupán a kiegyezésre vonatkozólag bírunk Kónyi rendkívül becses gyűjteményében elégséges adatokat. Amíg azonban minden adat hozzáférhető nem lesz, azon időszak története sem írható meg hitelesen s a közjogi és politikai kérdések vizsgálójának a történetíró nem adhat útmutatást.

Az anyag fogyatékossága mellett a feldolgozás fogyatékossága is nehézségeket gördít a közjogi kérdések vizsgálója elé. A nemzetiségi kérdés fontossága, annak a közjogi kérdéssel való kapcsolata nem mindig nyilvánvaló történetíróink előtt, kiknek egy részénél a pathos iránti érzék a száraz tények iránti érzéknél erősebben mutatkozik s így a közjogi vagy nemzetiségi kérdés tekintetében, a bank vagy vámügy kérdéseiben néha igen fontos adatokat nélkülözünk.

Ha egyszer az 1848—49-iki évekre s az absolutismusra és a kiegyezésre vonatkozó adatok együtt lesznek, akkor megírható lesz ezen időszakok teljes és hiteles története s akkor e történetek és az előbbi korszakok története alapján Magyarország és Ausztria viszonyának teljes monographiája is meg lesz írható.

Ma ez még lehetetlen.

vázlatos ismertetése s tulajdonképpeni feladatát abban keresi, hogy e kérdéseket *néhány sajátos szempontból* világítsa meg.

Ezen szempontok a következők:

Ausztria és Magyarország viszonyának jellemző vonása a múltban a *közjogi* helyzet és a *tényleges* helyzet közötti teljes disharmonia, mely azonban csak a rendiség lerontása által vált 1848-ban nyilvánvalóvá. Ezen év sikerei egy külpolitikai válság eredményei, melyek azonban kiélezték a dynastia és a nemzet — egyrészt tényleges, másrészt jogi szempontokból kiinduló — felfogásának ellentétességét. A kérdések megoldásának ama módja, mely 1848-ban létesült, *ideiglenes* volt, mint ama helyzet maga is, amelyből keletkezett s a legfontosabb kérdésekben nem tartalmaz intézkedést. Végleges megoldás csak a vonatkozó európai kérdések végleges megoldása után vált lehetségessé, midőn a kiegyezés a közjogi helyzet és a tényleges helyzet közötti összhangot létrehozta. E kettő ellentétességéből az 1848-iki ellentétek obiectiv volta épp úgy kiviláglik, mint a kiegyezés különböző irányú bírálatának obiectiv lehetősége is.

Horvátország, Erdély, a határőrvidék és szász universitas kérdése a kiegyezés kérdésével szorosan összefügg. Mert a nemzetiségi kérdés a közjogi kérdésnek csak egyik vonatkozása; egy s

ugyanazon éremnek csak másik oldala. A nemzetiségi kérdés Magyarország évezredes problemája. A magyarok bejövetelével a magyar szupremáciáért való küzdelem szüksége azonnal beáll s a honalapítás ténye annak első megnyilatkozása. Ausztriával való viszonyunk teszi ismét fontossá e kérdést s a nemzetiségi mozgalmak megindulása e század elején kétszeres jelentőséget ad neki. A monarchia külpolitikájának azon változása, melynél fogva régi nyugati törekvéseivel felhagyott s kelet felé fordul: Magyarországot közelebb hozza a monarchia vezetőszerepének elnyeréséhez, de oly ellenfelekkel állít szembe, kik belső nemzeti egységünk szempontjából veszélyesek. Egy külső bonyodalom kilátása, mely régebb reményekkel töltötte el az elszakadási politika híveit, ma első sorban a mi nemzetiségi békénket bontják meg s a monarchia két állama közötti érdektalálkozásnak csak újabb tényét mutatják.

A monarchia másik államában is felmerül s külpolitikájában is megoldásra vár e kérdés s a magyar nemzetnek eképp is életkérdése lett a fajok problemája. Ez képezi a közjogi kérdés lényegét. Az európai helyzet teremtette meg e kérdés megoldásának mai módját s *az elszakadás irányában* ezen európai helyzet megváltozása előtt azt változtatni nem lehet. Addig az együttmaradás ténye s a közösség mai foka szükségképp

változhatatlan. Ezen együttmaradás és ezen közösség keretein *belül* a monarchiában való szupremácia kérdése már a mi belső politikánk kérdése, amely Európa érdekét nem érinti. Hogy a monarchián belül való szupremáciát elérjük avagy elveszítjük a monarchián belül elért eddigi poziciónkat is: attól függ, hogy a fajok problemájának kérdését helyesen bírjuk-e megoldani. És ez a pont az, ahol a nemzetiségi kérdésnek közjogi vonatkozása nyilvánvaló.

A nemzetiségi kérdés megoldása a gyakorlati politika feladata, tárgyalása ennélfogva a jelen tudományos munka keretein kívül esik. Itt csak a tényt kellett megállapítanunk, hogy az 1867:XII. által szabályozott közjogi alap egy *változékony belpolitikai* s egy hosszú időre *változhatlan külpolitikai* helyzet szükségképpeni eredménye. Az európai helyzet folytán minden különválási törekvés lehetetlenné válik; a belpolitikai helyzet ellenben a monarchián belüli szupremáciát vagy a tényleges paritás elvesztését egyaránt lehetségessé teszi.

Mindezeknek megállapítása képezi a jelen munka feladatát. Pártosság nélkül, szenvedély nélkül, csupán a tényekre és az érvekre támaszkodva igyekeztem a kérdést megvilágítani. Úgy tekintettem a monarchiát, mint egy világtörténelmi alakulást, melynek megvannak a maga

szükségképpeni okai. A monarchiát alkotó államok közötti viszony változásait, e viszonynak és e változásoknak különböző felfogását szükségképpeni okokból próbáltam levezetni, arra igyekezve, hogy a subiectiv tényezők is a maguk obiectiv indokolását nyerjék s maguk a hangulatok és vélemények is a tényekben találják magyarázatukat.

A kiegyezés által támadt közjogi veszteségek concedálása a hatvanhetes alap híveinek, a kiegyezés által nyert eredmények feltüntetése a hatvanhetes alap ellenségeinek fog visszatetszeni. Pártkülönbség nélkül ellenmondásra fog találni sokaknál a fajok problemájának helytelen megoldásából származó közjogi veszély tényének megállapítása s a multak súlyos kritikája.

A tudományos kutató azonban nem pártos fél, hanem bíró; a bírói igazságosság és pártatlanság alapján kell tehát megállnia.

A közvélemény a gyakorlati politikus irányára befolyással lehet; mint tényezővel kell számolnia vele. A tudományos kutató irányára nem lehet befolyása; az igazsággal szemben a közvéleménynek semmi ereje nincs.

Ha a munkában fölsorolt tények nem pontosak, nem teljesek, vagy megvilágításuk egyoldalú; ha a felhozott érvek helyt nem állók vagy a belőlük vont következtetés logikailag hibás: ak-

kor a tudományos kritikának az ezen alapon fölépült felfogását is a maga egészében el kell vetnie. De ha azt mondják, hogy a multak éles bírálata ellenkezik a nemzet érzületével s a nemzeti kegyeletet sérti meg; és ha azt mondják, hogy a fajok problemájának veszélyeiből vonható minden következtetés a kor szellemével ellenkező: ezen kifogások a munkában megnyilatkozó felfogás erejét meg nem rendíthetik.

A tudományos kutató feljegyzi a közhangulat ily irányú nyilatkozásait; de nem mint igazságokat, hanem mint a politikai moralitásának, gyöngülésének fontos és tipikus tüneteit.

Mert egy korszak politikai erkölcseit nem azon időszak visszaélései jellemzik legpontosabban; hanem az ideálizmus azon elfajulásai, melyek a jobbak lelkén vettek erőt.

És nem lehetne egy korszakra a politikai erkölcsök szempontjából jellemzőbb tünet, mint az, hogy nem akarta tisztán látni sem a multat, sem a jövőt, mert a kegyeletet az igazsággal szembe állította. És nem lehet jellemzőbb, mint ama felfogás, mely a tiszta valóság tárgyilagos kutatásait ridegnek, a bizonyító adatok halmazát száraznak s a logikus érvelést hidegnek találta és a valótlanságban keresve az ideálizmust, az igazság kutatásában rejlő poézist nem látta meg.

I.

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC ELŐTT.

A honalapitás idejétől kezdve a magyar politikának kettős feladattal kell birkóznia. Be kell illeszkednie Európa viszonyai közé s óvnia kell nemzeti jellegét. Ha Európa viszonyaihoz nem alkalmazkodik, lehetetlenné válik fennmaradása; ha meg nem óvja nemzeti jellegét, különállását veszíti el.

A honfoglaló magyarság fölvenni kényszerül a keresztyénséget, annak világnézletét s kénytelen a keresztyén királyság keretében szervezkedni. A nemzet és az állam már itt sem egy, mert a király, bár származása magyar, egy nemzetközi szervezet — a keresztyén egyház — befolyása alatt a régi nemzeti pogány világnézletnek erős elnyomója, saját királyi hatalma érdekében az idegeneknek pártfogója.

A bejövő németeknek s később a kúnoknak nagy kiváltságokat biztosít, segítségükkel igyekszik az ellenszegülő magyarságot megtörni. A *divide et impera* elve nem habsburgi, hanem királyi elv. Az egyház latin culturája, az idegen

papoknak fajunk iránti közönye, az idegenek pártolása a magyarság belső megerősödésének nem kedvezhet.

«. . . az árpádházi uralkodók nemzetiségi politikája — mondja Ereky István — nem hogy beolvasztotta volna az itt talált szlávokat s megakadályozta volna a tótság és az oláhság lassú, de óriási arányú — egész országrészekre kiterjedő — hódításait, hanem . . . idegen nemzetiségek kezére játszott . . . a magyar államterületből egy a mai Horvátország felével vetekedő majdnem 20,000 □ km. nagyságú részt, a mai államterületnek közel 7%-át.» (*A magyar helyhatósági önkormányzat.* II. kötet 250. lap.)

Már itt mutatkozik tehát az a sajátos körülmény, hogy a nemzet — fennmaradása érdekében — kénytelen lévén beilleszkedni Európa viszonyai közé, *oly szervezetet teremt,* mely részben nemzetközi szempontok által irányítva fajunk specialis érdekei iránt közönyös, részben pedig az ellene irányuló támadásokkal szemben — fennmaradása érdekében — *belső ellenségeinkre támaszkodik.*

A Habsburg-királyok idején ezen ellentét még élesebben mutatkozik. A mily ellentétes a régi magyarság belső érdekeivel s érzelmeivel a nemzeti pogányságot üldöző, egyetemes szempontoktól vezetett s a magyar fajpolitika iránt érzé-

ketlen keresztyén királyság, majd a kúnokra támaszkodó királyi hatalom: ép oly ellentétes a későbbi magyarság belső érdekeivel s érzelmeivel az a habsburgi politika, mely egyetemes, európai kérdések által irányítva, dinasztikus érdekei szempontjából itéli meg Magyarország ügyeit.

A Habsburgoknál is kezdetben vallási — katholikus — érdekek egyetemes szempontjai irányadók. «Nincs okunk hinni — mondja gróf Andrássy Gyula — hogy az első Habsburgok Magyarországot tervszerüleg többi országaiknak alá akarták rendelni, vagy hogy birtokaikból egységes államot akartak alakítani. Nem vall reájuk, hogy a messze jövendőben elérhető célért a jelennek békéjét feláldozzák.

Sok gyakorlati nehézség közepett, a mindennapi élet ügyeivel elfoglalva, opportunista hajlamaiknál fogva az ilyen gyökeres megoldásra aligha gondoltak. Ezt bizonyítja az, hogy I. Ferdinánd, akitől származik ama kormányzati rendszer, amely Magyarország független fejlődését fenyegette, végső akaratában osztrák örökös tartományait megosztja.

Ha egységes államot akar országaiból alakítani, miért ébreszti fel az egyes tartományok particularis tendentiáit? Ha Magyarország beolvasztása a szándéka, miért kisebbíti a magyar királynak nem magyar uralmát?

A germanizálás nem volt királyaink vezérlő motivuma.

A Habsburg-házbeli első három uralkodó közül csak Miksa igazán német ember. Ferdinándhoz a spanyol felfogás közelebb áll a németnél. Anyanyelve is spanyol. Rudolf ifjúságát II. Fülöp udvarában tölti el és teljesen madridi befolyás alá kerül.

Németországban sok is volt ellenük a panasz amiatt, hogy nem követnek német, hanem katholikus politikát, amely ellentétbe helyezte őket a germán szellem szülöttjével, Luther tanaival.

Ha Németországban sem követnek német politikát, mi bírhatta volna őket arra, hogy ezt Magyarországon tegyék.

A kor szelleme sem ösztönzi királyainkat arra, hogy nemzetiségi politikát csináljanak. A vallás uralkodik a politikán. A vallás közössége lévén a rokonérzés és az üdvös együttműködés első feltétele, az államok természetes törekvése volt, hogy határaik között egy vallás uralkodjék. Nem a közös nemzetiség, hanem a közös vallás biztosította az államok egységét.

S ha volt olyan dynastia, amelynek elhatározásaira egy nemzetiség érdeke már e korszakban is döntő hatást tett, az nem a habsburgi. A Habsburgok sok nemzeten uralkodtak. Nemzeti jellegük kidomborítása helyzetüket csak súlyo-

sabbá tette volna.» *(A magyar állam fennmaradásának alk. szab. okai.* II. kötet, 103. lap.) Kezdetben ezen szempontok voltak a Habsburgoknál irányadók. A germanizálás és centralizálás későbbi politika. Változik politikájuk, amint az európai viszonyok követelményei is változók.

Változnak az erőviszonyok is. A dinasztia hatalma, mely egy időben Spanyolországig és Németalföldig terjedő, az európai viszonyok szerint változó. Ezzel szemben áll az ország, amelytől Erdély elvált, melynek egy része török hódoltság alatt, majd déli része mint határőrvidék absolut katonai szervezet alakjában elszakíttatott. Az ország Erdély s külföldi szövetségeseinek támogatása arányában is gyöngül vagy erősbödik.

A dinasztia birodalma az idők folyamában állaga nagy részében megváltozik, illetve megfogyatkozik. *Egy vándorló birodalom ez* — nyugatról keletre — melyről később helyesen mondatott, hogy «nem ország, hanem csak kormány». Dinasztikus, külpolitikai szempontok benne irányadók. Változik ennélfogva maga a kormányzási rendszer is. A magyar közjog a király és az ország viszonyát annyiban mindig egyformán állapítja meg, amennyiben Magyarország állami önállóságát s alkotmányosságát a változó rendszerek s változó erőviszonyok között egyaránt hangsúlyozza. Az alkotmányosság és önállóság

teljességének ezen fictiója régi közjogunkra rányomja az irrealitas bélyegét s a jogok és a tények között disharmóniát teremt. Ezáltal Magyarországon óriási nagygyá lesz azon űr, mely a közjog és az élet között a dolog természeténél fogva amúgy is támadni szokott.

A paragraphus merev és gyakran változatlan; az élet azonban meg nem áll. Változnak az erőviszonyok és e változások arányában a régi erőviszonyokon alapuló közjog is alapját veszti el. Épít oly erőkre, melyek már nem léteznek; nem számol oly erőkkel, melyek időközben támadtak. Természetesen még nagyobb az ellentét a közjog és az élet között, ahol — mint nálunk egy időben — a királyi jog fél-Európa hatalmát jelenti; az ország pedig csak az Erdélyen és hódoltságon kívüli részt s melyben az alkotmányosság és függetlenség fictiója a törvényekben mégis fenntartatott.

Magyarország közjogi küzdelmeiben a teljes elvi diadal a tényleges vereség teljességét nem zárta ki. Igen jellemző, hogy nevezetes, sokszor hivatkozott — alkotmányvédő s függetlenségünket declaráló — törvényeinkhez hozzájárult az uralkodó; de kicsiny részletkérdésekben való követeléseinknek nem tett eleget. Az 1790—91-iki dieta számos kivánalmai közül csak a hadügyi téren való szerény javításokra vonatkozókat em-

lítsük meg. E kivánságok nem teljesültek. De ugyanazon országgyűlés, mely a magyar honosok tisztül alkalmazása s a magyar tiszteknek hazahozatala tekintetében nem bírt eredményt elérni: képes volt a királylyal ismét törvényileg elismertetni Magyarország alkotmányosságát és függetlenségét.

Ez csak azzal magyarázható, hogy a magyar honosoknak tisztekül alkalmazását, vagy a magyar tisztek hazarendelését Bécsben realis változtatásnak nézték; az ország függetlenségének törvényben való kijelentését ellenben minden tényleges következmény nélkülinek. Innen van az, hogy a többet concedálták, a kevesebbet ellenben megtagadták. Érthetetlen eljárás valóban, ha figyelmen kívül hagyjuk, hogy ama «kevesebb» a valóság lett volna, a «több» azonban a corpus iuris világa csupán.

Ezen declaratorius törvények idealis jelentőségére sokan súlyt helyeznek. A nemzeti érzés és öntudat nyilvánulását látják bennük s lelkesítő és biztató hatásukat igen értékesnek hiszik. A nemzeti öntudat azonban dalaiban és poézisében is kifejezést nyerhet s a *Szózat* a nemzeti érzésnek ép oly megnyilatkozása, mint az 1790:X. t.-c. Ezrek lelkében keltve visszhangot, soha el nem múló szépséggel adott egy sokat szenvedett nemzet mélységes érzésvilágának kifejezést

s lelkük mélyéig meg fogja rendíteni a jövő generatiók lelkét még akkor is, mikor ama régi törvények már csak úgy fognak tekintetni, mint egy tehetetlen kor irrealis politikájának emlékei. Mert valóban tehetetlen egy korszak az — büszkeségünk fölkeltésére semmiképen nem alkalmas — melyben a törvényhozó átveszi a poeta szerepé; s midőn a törvény, melynek parancsnak kellene lennie, lelkesítő proclamatio már csupán.

Ha azok az országgyűlések a pénzügyi ellenőrzés tekintetében csak egy kis jogot szerezhettek volna, felülvizsgálva a só vagy a vámjövedelmek hovafordítását; ha a bankkérdésben meg tudták volna akadályozni, hogy Magyarország oly devalváczió terhét érezze, mely egy megkérdezése nélkül követett pénzügyi politika eredménye volt: többet használtak volna Magyarország alkotmányos önállásának, mint bármiféle declaratióval. Ha a bécsi udvari kamarában vagy a bécsi hadi-tanácsban vagy a Staatsministerium kebelében csak egy kis befolyást biztosítottak volna az országnak s e testületek hatáskörét csak egy kissé megnyirbálgatták volna: többet használtak volna Magyarország valóságos függetlenségének, mint az elvnek sokszoros kijelentésével.

Ha ennek elmulasztása a politikai érzék hiányából ered: ne legyünk büszkék ez országgyűlé-

sekre, mert szellemük nem a nemzeti haladás, hanem a parva sapientia. Ha pedig a kedvezőtlen erőviszonyok miatt nem volt egy eredményesebb politika lehetséges: lássuk be, hogy ama declaratiók mindegyike *egykori gyöngeségünknek* egy-egy tanújele; éppen amaz alkotmányos függetlenség *hiányának* bizonysága, amelyet declarál.

Ezért mondotta Széchenyi — a valóság embere — hogy Magyarország nem volt, hanem lesz. Ez a szó nem lelkesítő mondás csupán. Széchenyi politikus világnézletének egy mély igazsága nyer benne kifejezést. Mert csak akkor lesz egy nemzet valóságban is ható tényező, mikor a csupán elvben elért sikert megtanulta semmisnek tekinteni.

Ezen reális felfogás hiánya jellemzi nálunk a múltat; ennek következménye volt az, hogy a jogfejlődés és a tényleges fejlődés közötti kapcsolat megszakadt.

A jogfejlődés nem számolt a birodalmi szempontokkal s a tényleges fejlődés elmellőzte a magyar törvényeket. A birodalmi politika nem acceptálhatja Magyarország teljes különváltságát, — európai állása ezt nem engedi; Magyarország nem ismerheti el a birodalmi politika rendszerét, — nemzeti létét adná fel általa. Magyarország nem keres módot a kellő összeegyeztetésre s ha ta-

lálna, sem volna ereje, hogy azt a valóságban is keresztülvigye.

A bécsi politika vezetői a tényleges fejlődés alapjain állanak s annak folytonosságában hagyományos igazolását látják; a magyar országgyűlések a törvényes alapon állva, annak merev változatlansága mellett könnyen megfeledkeznek arról, hogy bizonyos sérelmek folytonossága következtében egy tényleges fejlődés mutatkozik, melynek realitását törvénytelensége nem létezővé és nem létezetté nem teheti. Mellőzése a valódi erőviszonyok mellőzését jelentette; a valódi erőviszonyok mellőzése pedig nem idealizmus, hanem rossz politika. Az erők közé számítandó a nemzeti öntudat is, a merev jogi felfogás azonban, midőn ezt conserválta, egyszersmind az összes többi erők iránt érzéketlenné tette híveit. A bécsi politika fölénye abban állott, hogy csupán a magyar nemzeti öntudatot nem vette számításba, a hatalmasabb európai erőkkel azonban számot vetett.

A felfogások e különbözősége folytán a XIX. század kezdetének küzdelmeiben a magyar álláspont törvényességének voltaképp conservativ hívei a tények szempontjából radikális újítóknak látszanak a bécsi politikusok előtt; és a bécsi politikusoknak a tényleges fejlődés alapján alkotott fogalmai s azokhoz való conservativ ragaszkodá-

suk Magyarország szemében alkotmányellenes újítók eljárása színében mutatkozik. (L. Kemény Zs.: *Forradalom után.*)

A felfogások ezen ellentétessége 1848-ban jut legélesebb kifejezésre. Az 1848-iki törvények Magyarország függetlensége szempontjából — mint ezt Deák is hangsúlyozta — nem szereztek az országnak új jogokat; Magyarország azelőtt is önálló, független és alkotmányos állam volt törvényeink szerint. És mégis, a valóságban ezen törvények egészen új helyzetet teremtettek s a régi viszonyokat teljesen felforgatták csupán azáltal, hogy Magyarország teljes alkotmányosságának és teljes függetlenségének fictiójából kiindulva, annak következményeit megvonták s tényleges szervezését megkisérlették. Törvényes és jogos, de tényleg felforgató lépés volt ez, mely a monarchia egészére kihatott. Ebből indul ki a bécsi ministerium emlékirata is, heves ellenmondást keltve Magyarországon azon állításával, hogy ő felségének az 1848-iki törvények szentesítésére nem volt joga.

Mint magyar királynak kétségtelen joga volt bármily új szabadságokat is adni a nemzetnek; a régiek realizálása pedig éppen kötelessége volt. Mint osztrák császárnak kétségtelen kötelessége volt az örökös tartományok érdekeire is figyelemmel lenni s azokat védeni. Ez magyar királyi

jogainak mikénti gyakorlására kihathatott, de magát a jogot nem létezővé nem tehette.

A bécsi ministerium jogi szempontnak nyilvánította azt, ami célszerűség kérdése volt s az osztrák császár kötelességeinek kérdését a magyar király jogainak kérdésével zavarta össze. A magyar közvélemény pedig figyelmen kívül hagyta, hogy ami törvényes szempontból régi jog, valójában új acquisitio; hogy ami törvényes szempontból magyar belügy, tényleg az egész monarchia átalakításának ügye; és hogy lehetnek esetek, midőn kétségtelen jogaink egyszerü gyakorlása által megsértünk idegen érdekeket. Magyarország méltán jogaiban sértettnek látja magát minden kisérlet által, mely akadályt gördít az 1848-as törvények végrehajtása elé; míg Bécsben érdekeikben méltán sértve érzik magukat azoknak teljes végrehajtása által. A jogi szempontok és a tényleges viszonyok szempontjainak különbözősége folytán mindkét fél úgy érzi, hogy ő a megtámadott. Történelmünk sajátos alakulása vezetett ide. Szükségképp kialakult, a viszonyok természetében mélyen gyökerező objectiv ellentétek ezek, melyek előidézik az összeütközést, mihelyt élükre állíttatnak. Épp a helyzet ezen kényes volta tette az érzelmi politikával szemben oly aggodalmassá Széchenyit. Kossuth politikája ezen ellentét kiélezésében állott.

Már magának a rendiségnek hirtelen való lerontása is nehéz helyzetet teremtett, amennyiben bizonyos kérdések tisztázását szükségessé tette. Tévedés volna ugyanis azt hinni, hogy a régi Magyarország törvényei minden térre kiterjedők s hogy pl. a hadügy és pénzügy birodalmi szervezése törvényellenes volt. Ennek magyarázata a rendi felfogásban gyökerezik. A rendi társadalom — mint ezt már Grünwald kifejti — csak annyit áldoz közcélra, amennyit az uralkodó feltétlenül megkíván; az uralkodó pedig természetesen a birodalom és nem a magyar állam céljaira követel áldozatot.

A rendi és birodalmi érdek kiegyezésében pedig az állami érdek szenved rövidséget.

Hogy a magyar haderő és pénzügy a birodalmiból kiszakíttassék, ez az uralkodó érdekeivel ellenkezett; hogy a birodalmi mellett még egy külön magyar haderő (mint Zrinyi akarta) és (mint Széchenyi kívánta) még külön magyar pénzügy is létesíttessék: az a rendi társadalom érdekeivel ellenkezett. Hogy a vámkérdésben Magyarország ne legyen Ausztriának kiszolgáltatva, az is a rendeken múlt. (A nemesi adómentességen.) A rendi érdek ép oly ellensége volt a magyar állam kialakulásának, mint a birodalmi érdek s a magyar államnak csak e kettő rovására lehetett kialakulnia. Széchenyi pl. az

országos pénztár céljaira a rendeket akarta megadóztatni s így egy alkotmányos magyar pénzügyi gazdálkodás kezdeteit megteremteni s a Tisza szabályozására kieszközölt pénz által pedig valójában magyar közlekedési célra, ellenőrzésünk alá juttatott oly összegeket, melyek azelőtt birodalmilag kezeltettek. E két példa mutatja, hogy az önálló pénzügynek vagy a birodalom, vagy a rendiség rovására kellett fejlődnie.

El kellett tűnnie a rendiségnek, hogy ez az állapot megváltozhassék. Amely percben a nemesség adófizetővé válik, teljesen királyi a pénzügy többé már nem lehet s amely percben a pénzügy és a hadügy megszünik királyi lenni, — a magyar közjog szerint — többé már birodalmi sem lehet.

Más államok kiépülésének is útjában állott a rendi érdek; ott azonban a kiépítés munkáját a nemzeti királyság végezte el. A mi hatalmat ott a rendektől a király hódított el, azt a nemzeti állam nyerte meg. Nálunk azonban az uralkodó idegen országok fejedelme is volt, Magyarországot csak birodalma egy részének tekintette s a mi hatalmat a rendektől elhódított, azt a birodalom nyerte meg.

Az a felfogás azonban, hogy az uralkodó — és nem az állam — számára adják a pénzt és katonát, még természetesebb volt nálunk, hol az uralkodók céljai számunkra valóban idegenek vol-

tak s a megszavazott pénz és katona egy minket nem mindig érdeklő dinasztikus külpolitika céljaira fordíttatott. Azáltal azonban, hogy a pénz- és hadügy kizárólag a király ügyének tekintetett: az uralkodó személyének közössége folytán közössé s az uralkodó személyes kormányzása folytán a had- és pénzügyi szervezetnek szükségképp egységessé kellett válnia.

Az ország alkotmányosságának kérdése — az uralkodó más országok ura is lévén — az ország függetlenségének kérdésével szorosan összetartozott s míg a rendi szervezet — a királyi jogok címe alatt — a birodalmi egység tényét elleplezte, a teljes alkotmányosság rögtönös keresztülvitele e birodalmi szervezetet erőszakosan kettészakította. Azon rendszer azonban, mely ezáltal megsemmisíttetett, csak részben volt törvénytelen, részben azonban csupán törvényes sanctio nélküli, de a régi rendi szervezetből szükségképp következő.

A rendiség végső consequentiái ellentétben állottak volt a függetlenségi eszme végső consequentiáival s amint a rendiség lerontatott: Magyarország függetlensége a régi Ausztria fennállhatásával összeférhetetlennek bizonyult. A magyar király régi jogköre a birodalmi szervezetet nem alterálta volt; az alkotmányos Magyarország új jogköre azt kettészakította.

II.

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC-BAN.

A független felelős kormányzati rendszer révén a jogi és tényleges állapot közötti ellentét, melyet a rendiség részben palástolt, teljesen kitünt s a jog realizálisának nehézségei azonnal nyilvánultak.

A felfogások ellentétessége mindjárt a hadügynél mutatkozott. A hadsereg közössége nincs régibb törvényeinkben declarálva; önállósága sincsen. Tényleg osztrák volt a hadsereg és egységes; jogilag szabályozatlan, de az önállósághoz való jog feladatlan s állami függetlenségünkből szükségképp folyó. Midőn tehát a magyarországi katonaság fejéül 1848-ban a hadügyminiszter tétetett, a magyar alkotmány szempontjából ez az állam régi függetlenségének szükségképpeni folyománya volt s így semmi elvi újítás; de tényleg ezáltal a régi egységes osztrák hadsereg kettészakíttatott s egészen új szervezést nyert.

Magyarország régi alkotmányos traditióinak valóra váltával a régi Ausztria egész szervezete

megbontatott s a monarchia és a hadsereg traditionális irányzatával ellentétes szellem érvényesült.

A bécsi kormányzat tényleges hatáskörének megszüntetésével magyar felelős miniszterium; a régi egységes hadsereg helyébe két külön hadügyminiszter; a bécsi udvari kamara felelősség nélküli gazdálkodása helyébe a felelős magyar pénzügyminiszteré.

Az önálló pénzügyi gazdálkodáshoz való jogunk is állami függetlenségünk régi jogából következett, de nemcsak tényleg nem volt meg, hanem 1848 előtt sok tekintetben törvényileg sem szabályoztatott. A hadiadót az országgyűlés szavazta meg, de hovafordítását nem ellenőrizte; a koronajószágok és bányák jövedelme, a só árából befolyt összeg s a vámjövedelmek is törvényesen a királyt illették és sem megszavazásuk nem volt szükséges, sem hovafordításuknak ellenőrzése lehetséges. Az államadósságok felvételének módjáról törvény nem intézkedett.

Hiszen ha Magyarországnak önálló pénzügye is lett volna, nyilvánvaló, hogy például egy absolut uralkodó által csinált államadósságait köteles lett volna megfizetni, még ha azoknak fölvételére a királynak nem lett volna is joga. Az a körülmény, hogy uralkodonk egyszersmind Ausztria csaszárja is, jogilag ezen kötelezettsé-

günkön nem változtathatott. Nem a többi országok egyetértésével és nem az ő érdekükben történtek e kiadások, hanem az uralkodó önkényes akarata alapján a dinasztikus érdekeket védő birodalmi politika javára. A mi jogaink érvényesítését erőszakkal akadályozták meg; az ő jogaikat is erőszak negligálta. Az uralkodói önkény teljességéből annak sem igazsága, sem jogossága nem következik. Ausztria alkotmányos tényezőit nem terhelhették inkább, mint minket, a megdőlt kormányrendszer adósságai s midőn Magyarország alkotmányos függetlenségének realizálása által a birodalmi szervezetet megbontotta s ezáltal az örökös tartományok erejét is — jogosan bár, de kétségtelenül — megcsorbította: nem volt méltányos a régi birodalom megosztásánál annak csupán activáiban osztozni s Ausztriára hagyni a birodalom régi terheit. Az 1848-iki törvények a régi birodalmi szervezetet fölbontották s tényleg is — mint volt jogilag — kettéosztották a monarchiát; ezek után tehát már nem lehetett a terhek tekintetében sem azt mondani Ausztriáról, hogy ő a birodalom.

A tiszta magyar közjogi felfogás alkotmányos alapján állott Magyarország, midőn az államadósságokat elvállalni nem akarta; a méltányosság természetes és jogos alapján állott Ausztria és a dinasztia, midőn az abban való

részesedést követelte. Éppen ebben állott Magyarország évszázados elnyomásának legsúlyosabb következménye, hogy a nyilvánvaló jogtalanságok sorozata oly állapotokat teremtett, melyek közt a kétségtelen jog alkalmazása is már nyilvánvaló igazságtalanságot eredményezett s így maga a jogtalankodás folytonossága volt az, ami igazságtalanná tette a kétségtelen jog érvényesítését.

Ezt látjuk a bankkérdésben is. Önálló magyar bankra nézve törvényeink nem tartalmaznak intézkedést; felállíthatása nem specialis törvényből, hanem szintén csupán az ország függetlenségének elvéből következett. Nincs az önálló bank régi törvényeinkben; de az osztrák bank sincs elismerve. Az alkotmányban itt is hézag van; az életben itt is központi birodalmi szervezet. Ez az osztrák nemzeti bank ténynyé lett, amelylyel számolni kellett. Midőn tehát 1848-ban a bankkérdést önállolag szabályozta Magyarország: számos törvényeinkben biztosított állami függetlenségünknek csak természetes consequentiáit vonta meg s mégis ezáltal az osztrák nemzeti bank — érvénytelennek nem is mondható — privilegiumát sértette meg.

A németországi és olaszországi események még súlyosbították a helyzetet.

A dinasztia tagjai nehéz probléma előtt állottak. A birodalom régi terhei megvoltak; a birodalom új feladatai elutasíthatatlanul jelentkeztek; de maga a birodalom — sem szellemben, sem erőforrásokban — nem volt sehol.

Az olasz kérdésben a képviselőház oly határozatot hozott, mely — Kossuth szerint is — a segély megtagadásával egyértelmű volt; a németországi eseményekre nezve pedig kijelentette, hogyha Bécs Frankfurttal összeütközésbe jut, Magyarország segítségére ne számítson. Ezzel a képviselőház a pragmatica sanctiót megsértette. Az olasz kérdésben egy concret esetben s indirecte; a német kérdésben elöleges nyilatkozattal elvileg. Ezen határozatok mutatják legjobban, hogy az 1848-iki törvényhozók Ausztria és Magyarország viszonyának szabályozása tekintetében minő mulasztást követtek el. Megelégedtek azzal, hogy Magyarország függetlensége régi elvének consequentiáit megvonták; de hogy ezáltal minő viszony támad a két állam közt, annak szabályozását elmulasztották.

A külügyeket ketté nem választhatták; közös ügyeket nem ismertek; ennélfogva a külügynek továbbra is tisztán osztráknak s az osztrák külügyminiszter által intézettnek kellett maradnia. Nem volt forum, mely a külügyminisztert politikájának föltárására kényszerítse; nem volt mód,

melylyel felelőssegre lett volna vonható. Magyarország külügyeit idegen hatóság intézte, mely nem volt az ő közege s melylyel szemben nem volt semmi ereje. Magyarország számára e tekintetben csak két út volt nyitva: vagy acceptálta föltétlenül az osztrák külpolitikát s viselte terheit; vagy föltételesen támogatta s így a monarchia megtámadtatása idején szabott föltételeinek el nem fogadása esetén megsértette a pragmatica sanctiót. A pragmatica sanctio kötelezte Magyarországot, hogy megtámadtatás esetén védje Ausztriát; a negyvennyolcas törvények az osztrák külügyminiszterre bízták, hogy ezen esetet előidézhesse.

Ausztriához való viszonyunknak 1848-iki felfogásában a provincialis gondolkozásmód tükröződik. A hosszú elnyomás politikai érzésünket megbénította, látkörünket szűkké tette s egész politikai gondolkozásmódunkra és így magának függetlenségünk proclamálásának és szabályozásának módjára is rányomta bélyegét. Ausztriához való viszonyunk eme felfogásának alapján lehetett sérelmi politikát követni, de kormányprogrammot adni nem lehetett. Nemcsak azért, mert az méltánytalan volt Ausztriával szemben s így az uralkodó hozzá nem járulhatott; hanem azért is, mert eme felfogás alapján kormányozni egyáltalán nem volt lehető. Abban a pillanatban

szakítani ketté a hadsereget, midőn a monarchia külső és belső ellenségei egyaránt fegyvert fogtak ellene: kívánatos politika a szakítást előidéző fél szempontjából, de a monarchia szempontjából kétségtelen hiba. Abban a percben írni elő az Olaszországgal szemben követendő útat s az annak adandó kedvezményeket, midő a monarchia olasz részről már megtámadtatott: Magyarország külpolitikai egyéniségének határozott kidomborítása volt; de az egész monarchia nagyhatalmi poziciójának a legkényesebb pillanatokban való meggyöngítése. Az államadósságokban való részesedés a magyar közjog alapján tagadtatott meg, de annak csupán Ausztriára hárítása a monarchia pénzügyei szempontjából nemcsak méltánytalannak, hanem teljességgel kivihetetlennek bizonyult.

Az a felfogás tehát, mely hangadó politikusainkat vezette, nem volt oly alap, melyen kormányozni lehetett, mert azon politikához az uralkodóház hozzá nem járulhatott. Nem fogadhatta azt el Ausztriára való tekintettel sem; de az egész monarchia politikája szempontjából sem acceptálhatta. Mert annak elfogadásával nemcsak a régi Ausztria bomlott volna fel, hanem maga a pragmatica sanctio által megalapított monarchia is. Nemcsak külpolitikai érdeke, nemcsak nagyhatalmi positiója volt ezen felfogás által veszélyeztetve, hanem maga a monarchia *létele* is.

Sem külügyileg, sem pénzügyileg így fenn nem állhatott. Ezen felfogás nemcsak ellenséges érzelmekbe és téves nézetekbe, de — az uralkodó szempontjából — a monarchia föntartásának lehetőségébe is beleütközött. Az olasz segély megtagadása ezenfelül a pragmatica sanctiót is megsértette s az államadósságok elvállalásának megtagadása pénzügyileg lehetséges határokon is túlcsapott.

Nekünk azonban birodalmi politikát kell csinálnunk; oly politikát, mely az *egész* monarchia ügyeinek rendezésére *útat mutat.* Nem provincialis, sérelmi, tagadó politika az, mely Magyarország érdekeit előmozdíthatja, hanem csupán olyan, mely az uralkodónak teljes positiv programmot ad, méltányosat többi tartományaival szemben, a múlttal számolót s különösen olyat, mely az egész monarchia szempontjából practice is kivihető. Kivihetőség alatt itt azt értvén, hogy ne csak a dinasztiával, hanem a tények erejével se jussunk ellentétbe. Ilyen értelemben, objective volt kivihetetlen az a politika, mely az államadósságokat csak Ausztriára kívánta háritani, bár az e terhet viselni pénzügyileg nem volt képes. Objective kivihetetlen az oly kormányzási rendszer is, mely hadviselés közben nyilvánosan az ellenfélnek adandó concessiókat sürgeti vagy — — mint a német kérdésben — kijelenti, hogy

adott esetben az ellenfél pártjára áll. Objective kivihetetlen ez s a király hozzájárulása kivihetővé nem tenné. Mert kétszer kettő négy s e tényt megváltoztatni királyi jóváhagyással sem lehet.

Nem az volt tehát 1848-ban az összeütközés alapoka, hogy a közös ügyek szabályozását elmulasztották; hanem az, hogy nemzet és király oly ellentétes szempontokból indult ki, amelyek alapján egyértelműleg szabályozni ez ügyeket egyáltalában nem lehetett. Az intézményes szabályozás elmaradása okozhatott nehézségeket, de ha a király és nemzet a fenforgó nehéz kérdéseket úgy ítéli meg, mint 1867-ben: a közös ügyek intézményes szabályozásának elmaradásából a conflictusnak nem kellett volna bekövetkeznie. Nem a hatvanhetes törvény, hanem a hatvanhetes fölfogás volt az, ami hiányzott s ami nem jöhetett létre mindaddig, amíg a nemzet és király — egyaránt súlyos tapasztalatok hatása alatt — egymás álláspontjához jobban nem közeledett. A magyar nemzetnek észre kellett vennie, hogy a corpus jurison kívül más — reálisabb — tényezők is léteznek s hogy a szerencsétlenség és közöny időszaka alatt egy új világ keletkezett, új erőkkel, melyekkel számolni kell. Bécsben pedig észre kellett venni, hogy a magyar nemzet százados álmából fölébredett s hogy a benne újra föltámadó alkotmányos és nemzeti érzés

szintén erő. szintén realitás, melyet az erőket tárgyilagosan mérlegelő politikusnak számításon kívül hagyni nem lehet. Addig volt kiegyenlíthetetlen az ellentét a bécsi és a magyar fölfogás között, míg Bécsben a magyar jogfejlődés tradicióival, Magyarországon pedig a tényleges fejlődés eredményeivel inkább nem kezdtek számolni. Minél teljesebbé lesz e két szempont kölcsönös megértése, annál szilárdabbá válik a nemzet és király közötti harmonia.

Ezernyolcszáznegyvennyolcban azonban ettől távol állottunk.

A párisi forradalom hatása alatt Kossuth a magyar álláspont minden consequentiáját egyszerre élesen kidomborította s az idők folyamán összefonódott viszonyok tekintetbevételének teljes mellőzésével vonta meg s az ellentétes felfogású feleket egymással szembeállította. Kossuth politikája appellált a nemzeti önérzetre s azt csodálatosan föl bírta fokozni; de alapjában még sem a nemzet *önerejére* épített. Nem a nemzet belső fejlődéséből keletkezett állandó, szilárd tényezőkre, hanem egy külső változó politikai alakulásra, melynek maradandóságára sem befolyásunk, sem garantiánk nem lehetett. Az európai politika egy hulláma hozta a sikert s a másik hullám ismét elsodorta.

Az európai forradalom hatása alatt — igaz —

a rendiség egész rendszere rögtönösen lerontatott. De Széchenyi nemzetébresztő politikája s két évtizedes munkája volt szükséges ahhoz, hogy ez kivihető legyen. Deák politikai pályájának egész első fele s Nagy Pál és Wesselényi egész politikai pályája nagyrészt ezen eszmékért való küzdelemben áll. Az 1847-iki királyi propositiókban benn is volt már az örökváltság és az ősiség eltörlése; a nemesség adómentességének megtörésével nov. 30-án a nemeseknek a háziadó és az országos pénztár terheiben való részvétele kimondatott; a városok szavazatának kérdése is napirendre kitűzve; és — ami legfőbb — maga a kormány is a haladást írta zászlajára s a haladási elv régi hívei az alsó táblán többségben voltak.

A haladási mozgalom eme reménytnyújtó sikereiben első sorban Széchenyinek és Deáknak volt része; 1841 óta Kossuthnak is. Az, hogy az európai forradalom hatása alatt a kérdések radicalisabban oldattak meg, kétségtelen. De kétségbe lehet vonni, hogy a városok szavazatának helyes rendezése nem többet ért volna, mint a népképviselet; hogy pedig az örökváltság ama radicalis megoldása nem volt szerencsés, azt mutatja a tapasztalat. A magyar középosztály anyagi pusztulásának nem utolsó oka e radicalismus s a vármegyei intézmény rajongó híve ezáltal magát a vármegyei intézményt is megrendítette.

A józan haladásnak nem volt szüksége az európai forradalomra s az európai forradalom e kérdések megoldásának nem volt előnyére. Amit pedig Ausztriához való viszonyunk tekintetében hozott, az csak múló eredmény volt, melyet a nemzet hősiessége s egy lángeszű hadvezér sem bírtak megtartani.

Kossuth egyéniségének rendkívüli hatása kétségtelen; de azon kor nagy idealismusa e hatás előfeltétele volt. Lelkesítő hatása mindig s az egész világon mindenütt volt; de gyakorlati hatása csupán ezen időszakban. Pedig ő ugyanaz maradt; stylusa, phantasiája ép oly ragyogó. Miért nem tudott hatni ezután? Azért, mert 1848-ban annak a nemzedéknek beszélt, amelyet Széchenyi és Deák nevelt s melynek önérzetét azon férfiak politikájának folytonos sikerei megerősítették; azután pedig annak a nemzedéknek, mely az ő politikájának bukása következtében elvesztette az idealismus hatalmába vetett hitét.

Mert a józan politika sikerei teremtik a túlságosan bizakodó lelkesedést s a lelkesedő politika túlságos bizakodásából következő bukás teremti a csüggedő nemzedékeket.

Kossuth nagy hatásának az előbbi korszak nagysága képezi előfeltételét.

Hogy a nemzet egy nagy átalakulásra megérett: az évtizedek nehéz munkájának eredménye

volt; dicsőségében Széchenyivel, Deákkal és Wesselényivel Kossuth is osztozik. Hogy az az átalakulás oly rohamosan volt keresztülvihető: az egy politikai életünkön kívül álló factor hatása volt; politikusaink közül senkinek sem lehetett érdeme. Hogy a bekövetkezett conflictusban a nemzet hosszú ideig állta a harcot: annak érdeme egyrészt politikai életünk mindazon vezéreit illeti, kik a nemzeti öntudatot felébresztették és egy egész korszak küzdelmeiben ideális gondolkodásra nevelték; illeti Kossuth Lajost, aki a maga rajongó lelkét nemzetébe át tudta önteni s fanatikus lelkesedésével nagy tettekre ragadni; illeti azt a genialis hadvezért is, ki a nagy küzdelmet dicsőséggel vezette; illeti végül a nemzetet, mely Európa csodálatát vívta ki harcában s a nemzeti életre erősnek és méltónak mutatta magát.

Annak az időszaknak ragyogó dicsősége ekképp oszlik meg igazságosan.

A felelősség ezen időszak politikájának balsikereiért Kossuthot illeti egyedül.

Hogy a haladási mozgalom radikális irányba csapott; hogy egy múló európai mozgalom ingatag alapjain az Ausztriával való szakításra ragadtattuk magunkat: az kizárólag az ő politikája volt.

Ez pedig célra nem vezethetett. Ha Ausztria olaszországi törekvéseiről egyelőre lemond — ami

számára nem volt életkérdés s így lehető, — a Magyarországgal szemben szükséges erőre még Oroszország nélkül is szert tehetett volna. Béke Olaszországgal fölszabadította volna ottani seregét s csekély engedmények a német kérdésben Poroszország dinasztikus és osztrákbarát királyát, segélyét megnyerhették volna. Ausztria azonban meg akarta tartani Lombardiát is és Németországban is megtartani a befolyást s ezért volt nehéz egyidejűleg Magyarországgal szemben is küzdeni.

Azt mondják: amúgy is bekövetkezett volna a reactió.

Hogy ezen politika nélkül a krisis teljesen elmaradt volna vagy sem, azt megállapítani nem lehet. De az kétségkívül constatálható, hogy ezen politika nélkül a dinastiának a támadásra nem lett volna oka. Ha a hadsereg egysége meg nem bomlik; ha a monarchia hitele (az államadósságokban való részesedés elutasításával) alapjában meg nem támadtatik; ha a nagyhatalmi positiót meg nem rendíti az olasz és német kérdésben követett politika: Magyarország megtámadására nem lett volna *ok.* Igy azonban — és Kossuth politikája ezért volt kivihetetlen — a dinastia számára *létkérdéssé* vált Magyarország leveretése, oly feladattá, melynek teljesítése nélkül a monarchia fennállása lehetetlen. Ennélfogva

Kossuth politikája nélkül nem volt ok az összeütközésre. Kossuth politikájával ellenben a győzelem nem volt lehetséges. Amíg a dinasztiának csak a legcsekélyebb ereje volt, ebben az életkérdésben nem engedhetett.

E politika eredménye a bukás, melyből nem önerőnk, hanem az európai politikának előre nem látható nagy változásai, Cavour és Bismarck politikájának sikerei s az oszfrák külpolitika, hadvezetés és pénzügyi gazdálkodás hibái mentettek ki. Az ezeknek segélyével visszanyert állami élet biztos révében ma sokan azt mondják, hogy amaz időszak küzdelmének ideális nagysága már maga elég dicsőség s elégséges siker. Az isteni ige hirdetésének csodálatos módja életveszélyes sebeket ejteni csak azért, hogy a természet gyógyító ereje — ad maiorem gloriam Dei — annál hatalmasabban demonstráltassék.

Abban a küzdelemben a magyar nemzet valóban hősileg viselkedett. De éppen ennek az idealismusnak nagysága, épen ennek az erőfeszítésnek hősiessége bizonyítja legjobban ama politika helytelenségét, mely ilyen áldozatkészség mellett is bukásra vezetett.

E politikának szükségképpen leveretéshez kellett vezetnie. Szerencsés véletlenekre maradandó alkotásokat építeni nem lehet.

Beismerte a bukást maga Kossuth is azon

proclamatiójában, melylyel a főhatalmat Görgeyre ruházza át. E proclamatió azzal kezdődik, hogy az egyesült orosz és osztrák seregekkel szemben a sikeres ellenállásra nincs többé remény; átruházza tehát a főhatalmat Görgeyre, felelőssé tevén őt, hogy azt miként gyakorolja. Görgey fegyverletétele később árulásnak mondatott. Rég megcáfolt vád ez ma már, emlékjele ama korszak szenvedélyes elfogultságának, mely benne hihetett. Ha nem tudnók is, hogy Görgey előzetesen kijelentette Kossuthnak a fegyverletétel szándékát; ha a psychológia legelemibb igazságai nem utalnának is arra, hogy az ország sorsát, ha lett volna remény, gyanus szándékú s ellenkező politikáju ellenfelének önként nem adta volna át: amaz egy tény, hogy előzőleg a forradalmi kormány fölajánlotta az orosz dinastiának a magyar koronát, elégséges a bukás teljességének bizonyságára. Mert valóban érthetetlen és menthetetlen lett volna egy ilyen lépés akkor, ha a nemzetben az ellenállásra volt még erő. Ez az ajánlat nem egyéb, mint: a fegyver letétele. A világositól csak abban különbözik, hogy míg Görgey a nyers erőnek engedve, ezzel az oroszt csupán az ország tényleges urának ismerte el: addig Kossuth a korona felajánlásával a nyers erő uralmának a jogi sanctiót is kész volt megadni. Azok, akik a politikában csupán

a tényleges erőviszonyokat tartják fontosnak, e különbségre nem fognak súlyt helyezni. Azoknak azonban, kik a régmultban oly nagy diadalnak hirdetik, hogy Magyarország a közös ügyek lételét nem ismerte el s ezzel a tényleges erőviszonyoknak legalább a jogi sanctiót nem adta meg: szükségképp súlyosabban kell megítélniök Kossuth ajánlatát, mint Görgey fegyverletételét. Itéljünk bármint, a korona felajánlása maga is fegyverletétel volt s így Kossuth politikájának mérlege már e ponton lezárható.

Ha az orosz cár elfogadja öcscse részére a magyar koronát, bíztosítván Magyarország alkotmányos szabadságát és függetlenségét: vajjon e biztosítékoknak mi értéke van? A corpus juris tele van ily biztosítékokkal s értéktelenségük bizonyságával tele a történelem. Vajjon a Romanovok alkotmányos érzülete erősebb-e mint a Habsburgoké s Oroszország kevesebb erőt ad az elnyomásra mint Ausztria?

Paskievics a cár nevében visszautasította az ajánlatot s a cár Paskievicshez írott levelében e visszautasítást helyeselte. Szerinte a ténnyel a magyarok csak politikai éretlenségüket bizonyították. Ismét egy külső, rajtunk kívül álló esemény játszott bele politikai életünkbe, elhárítva tőlünk egy nagy veszedelmet. Talán a külhatalmak sem egyeztek volna ebbe, Ausztria sem nyu-

godott volna bele; de egy combinatio lehetetlensége tervelője politikai éleslátásának éppen nem bizonysága s nem változtat a tényen, hogy midőn a nemzet sorsa Kossuth kezében volt, politikájával az országot odajuttatta, hogy az Oroszországgal való egyesülés tervében kellett menekvést keresnie, melynek megvalósítása nem rajta mult. Gondoljuk bele magunkat egy ily unió belpolitikai következményeibe; gondoljuk meg a nemzetiségekre, Magyarország állami egységére való szükségképpeni hatását; nézzük az ország függetlensége s külpolitikai érdekei szempontjából ezen lehetőséget: és látni fogjuk azon örvényt, melynek szélére az ország jutott. Akkor, midőn a régi Ausztria már bomladozni kezdett; mikor Széchenyi már megjósolta volt, hogy Olasz- és Németország időfolytával elszakad; mikor szövetségesünk régi nagysága apadóban s remény volt, hogy idővel elnyomásunkra nem lesz ereje: Kossuth egy óriási birodalommal akart kapcsolatba hozni, mely erejének teljességében állt. Akkor, midőn Magyarországon egy véres fajháború dühöngött, a rác és oláh lázadás közepett: Kossuth egy nagy szláv állam uralkodóját kivánja a trónra, az össszes pánszláv törekvések hivatott vezérét s egyházi fejét. Akkor, midőn egész Európa reactionáriusainak reménysége az orosz cárban összepontosul: Magyarország alkot-

mányát Kossuth az ő kezeibe teszi le. Csodálatraméltó eltévelyedése egy nagy elmének; egy kétségbeejtő helyzet kétségbeejtő sugallata. Tévedésének nagysága bizonysága a leveretés nagyságának, melyben ily tervek keletkezhettek.

* *
*

Ez volt ama politikának végső állomása. Itéljen fölötte a történelem.

Elmúlnak a nagy szenvedélyek; a szeretet és gyűlölet túlzásai elhallgatnak s egy higgadtan ítélő, igazságos nemzedék előtt a tények tanúsága világos és nyilvánvaló. Elhalványul idők folytával a népszerüség minden ragyogása; kihal a szivekből az egykor lángoló lelkesedés: irányadó csupán a nemzetnek szerzett diadal maradandó eredménye lesz.

III.

A KÖZÖS ÜGYEK ÉS A KÖZÖS EGYETÉRTÉSSEL ELINTÉZENDŐ ÜGYEK 1848-BAN.

Azok, akik az 1867-iki kiegyezésnek elvi ellenségei, gyakran olyképpen tüntetik föl ezzel szemben az 1848-iki törvényeket, mintha azokban a közös ügyeknek nyomát sem lelnők s mintha azokban Mngyarország teljes különválása Ausztriától a hadügyre és külügyre nézve s így az ezekre vonatkozó pénzügyre nézve is teljesen keresztül lett volna víve.

Ez igen nagy tévedés.

Az *óhajtás* a hadügy teljes szétválasztása iránt kétségkívül meg volt Kossuthban s azon időszak más vezető embereiben is meglehetett. Maga Deák is bizonyos közös katonai testületek kivételével a hadsereg magyar lábra állítását elvileg szükségesnek tartotta s csak az akkori időpontot nem látta annak keresztülvitelére célszerűnek. Ha tehát óhajtásról beszélünk, az megvolt kétségtelenül, de törvényesen és tényleg elért *eredményekről* e tekintetben már csak igen kis részben beszélhetünk. Valójában a hadsereg szétválasztását az 1848-iki törvények nem biztosították; a külügyek szétválasztását még elvileg sem mondották ki s a közös katonai testületekre

és a külügyre vonatkozó költségekről, mint szükségképpen közösekről határoztak.

Az országgyűlésnek e tárgyban az uralkodóhoz intézett fölirata e költségekre nézve ezeket mondja: «Addig is, míg azon közálladalmi költségek iránt, melyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás intézkedendik, a kir. udvarnak föntartásához, a diplomatiához és a magyar hadsereghez megkívántató különféle katonai testületek ellátására szükséges költségek fejében mindenesetre jövendő beszámítás mellett 3.000,000 pftokat Felségednek... ezennel megajánlunk.»

Még világosabb Deák Ferencnek e tárgyban tett nyilatkozata: «A jövő országgyűlés teendői közé fog tartozni, hogy meghatározza a civillistát, a diplomatiai költségeknek aránylag reánk esö részét és ismét a közös katonai testületek, mint mérnökség, tüzérség stb. költségeinek illető aránylagos részét.» «De mivel ezen elhatározás csak a jövő országgyűlésen történhetik, szükséges, hogy most egy általános summa adassék erga imputationem, mint a királyi leirat kívánja.»

Deák Ferenc nyilatkozatából kitűnik, hogy bizonyos katonai testületek — melyek közül a mérnökséget és tüzérséget* meg is nevezi —

* Kivétel az 5-ik tüzérezred Magyarországon állomásozó csapatai. 12 század ebből is külföldön.

közösöknek ismertetnek el s a kormány e közösségen a jövőben sem kíván változtatni, mert a következő országgyűlés feladatának nem e testületek közösségének megszüntetését, hanem költségeik reánk eső «aránylagos részé»-nek megállapítását tartja. Ezen közös testületekre semmi befolyásunk nem lehetett s azok az *osztrák* hadügyminister alatt állottak.

A felirat «a magyar hadsereghez megkívántató» különféle katonai testületekről szól. Hogy azalatt ő is közös testületeket ért, kitűnik abból, hogy az erre szükséges költségeket az «összes birodalmat közösen érdeklő» kiadások közt említi; és kitűnik abból is, hogy e költségekre nézve a jövőben is szükségesnek mondja a «kölcsönös értekezést», amit a többi hadügyi kiadásnál az országgyűlés nem tartott szükségesnek.

Bármint értelmezzük a jövőben óhajtandónak vélt politikára nézve e feliratot, a tényleg meglevőre nézve annak tanusága kétségtelen. A felirat s — még világosabban — Deák Ferenc nyilatkozata, azt bizonyítja, hogy 1848-ban bizonyos katonai testületek — pl. a hadimérnökségek és a tüzérség — közösek voltak s azoknak költségei, mint az egész birodalmat közösen érdeklők, jövőre is kölcsönös értekezés útján megállapítandóknak tekintettek.

De nézzük, mennyiben sikerült a magyar had-

sereg magyar részét egyebekben magyar lábra állítani.

Blackwell 1848 ápril 15-én a magyar hadügyminister alá rendelt katonai erőt következőkben sorolja fel:

15 sorezred (ezrede 3693 ember)	55,395 ember.
17 határőrezred (13 ezrede 2570 ember, 4 ezrede 2264 ember) ...	42,537 «
2 határőr batallion	2,537 «
11 huszár sorezred (à 1792 ember)	19,712 «
1 határőr huszárezred ...	1,792 «
Összesen	121,973 ember.

A határőrvidéki katonaság azonban a magyar kormánynyal ellentétbe helyezkedve, annak engedelmeskedni vonakodott.

A magyar közjog szempontjából ez kétségkívül törvénytelenség volt és lázadás. De a határőrvidékiek szempontjából nem ez volt újítás és elszakítás, hanem az, amit Magyarország kívánt. És a határőr, aki egész existentiáját uralkodójának köszönhette s összbirodalmi eszmékben nevelkedett, csak egy új forradalmi változtatást látott abban, ami törvényes szempontból csak a régi jogok megvalósítása volt.

A Radetzky alatt szolgáló nagyszámú magyar

csapatok szintén nem kerültek a magyar hadügyminister alá.

Olaszorszagban a következő ezredek — mindegyikének két zászlóalja — voltak beosztva: a 19., 32., 33., 37., 48., 52., 53., 61. gyalogezred, három gránátos zászlóalj és két huszárezred. Összesen: *tizenkilenc zászlóalj* gyalogság és *tizenhat század* lovasság.

Ezen kívül voltak magyar csapatok Ausztriában is. Ezekből a bécsi ministerium *két és fél* magyar sorgyalogezredet és *három* huszárezredet küldött haza. Visszamaradt a 37. ezred s a 8. és 12. huszárezred.

Míg Olaszországban tizenkilenc zászlóalj magyar gyalogság és tizenhat század magyar lovasság volt Radetzky alatt; addig -- mint a ministeriumnak 1848 április 26-iki hivatalos hirdetményéből kitünik — «az egész Magyarországon létező katonaság» alig rugott többre a *tizennyolcezernél.* A magyar hadügyministerium hatásköre tekintetében ilyen volt tehát a *tényleges* állapot.

Sem a nagyszámú határőrség, sem a Radetzky alatt levő csapatok rendelkezése alá nem kerültek s a régi osztrák hadsereg tényleges kettéválasztása e tekintetben nem történt meg. A régi osztrák hadseregből tényleg tizennyolcezer ember jutott a magyar hadügyminister rendelkezése alá.

Ennek kiegészítésére, és honvédzászlóaljak alakítására a kormánynak ujoncokat kellett kérnie. Az azonnal kiállíttatni rendelt 40,000 ujonc mikénti szervezése tekintetében Kossuth — ellentétben a hadügyministerrel, aki a régi rendszer föntartását ajánlta — azt indítványozta, hogy a megajánlott ujoncokból az összes magyar gyalogezredek harmadik zászlóaljai — mintegy 12,000 emberrel — kiegészíttessenek, a többiből pedig honvédzászlóaljak alakíttassanak. A huszárezredeknél a tartalékszázadok is felállíttassanak s így a huszárezredek egész lábra állíttassanak. A hadügyministerrel szemben a negyedik zászlóaljak felállítását ellenezte. Ehhez Mészáros kénytelen volt hozzájárulni, bár ezáltal — mint mondá — adott szava ellen cselekedett.

A 4. szakasz ennélfogva ekképen szólott: «A kiállítandó ujoncokból ki fognak egészíttetni a magyar gyalogezredeknek 3-ik zászlóaljai és két tartalék-század, úgyszinte a magyar lovas-ezredek 4-ik osztálya és egy tartalék-század. De azon osztályok is, melyek az országon kívül levő ezredek kiegészítésére vannak szánva, egyedül a 2. §. értelmében használtathatnak.»

Ezen szakasz a részletes tárgyalásnál elfogadtatott, ugyanakkor Teleki Lászlónak a 7. §-hoz pótlékképen indítványozott következő módosítványa: «a magyar szolgálatban levő tiszteken

kívül a magyar hadseregben ezentúl oly egyének többé tisztekül nem alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet nem bírják.»

Széchenyi ezt csupán mint a Ház határozatát kívánta kimondatni, a képviselőház többsége azonban törvénybe leendő iktatását határozta el.

A kormány hadügyi törvényjavaslatával szemben 1848 augusztus 16-án a központi bizottmány ellenjavaslatot nyújt be, melynek 21. §-a utasítja a hadügyministert, hogy «a hadügyi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa és a jövő törvényhozás elébe katonai törvényjavaslatot terjesszen».

Javaslatának ezen szakaszát a központi bizottmány következőleg indokolja:

«A katonai perek még most is Bécsbe felebbeztetnek; Magyarország független állásával ez össze nem fér. Azonban a hadügyészek közelebbi tanfolyama is közelebb kezdetét veendi. Ezen okokból szükséges a katonai törvényeknek létező viszonyainkhoz leendő alkalmazása, mi a 21. §-ban van kifejezve.»

A kormány javaslatában eziránt nincs intézkedés.

A törvényjavaslat tárgyalásánál Batthyány Lajos gróf figyelmeztette a Házat, hogy csak olyat határozzanak, amire nézve az uralkodó szentesítésének elérhetése némi valószínűséggel remél-

hető. Miután pedig Mészáros Lázár hadügyministernek Bécsben a törvényjavaslat tárgyalása előtt meg kellett igérnie, hogy a hadsereg régi szervezetén semmit sem enged változtatni: előrelátható volt, hogy a parlamentnek ezzel ellentétben hozott határozataihoz s az abban foglalt változásokhoz, ha a hadügyminister hozzájárul is, a királyi szentesítés el nem nyerhető.

Ha tehát vizsgáljuk, hogy 1848-ban a hadügy terén minő eredményeket értünk el tényleg és törvényesen, akkor azt látjuk, hogy a régi osztrák hadsereg magyarországi részének egy negyede — a határőrvidéki sereg — törvényileg a magyar hadügyminister alá rendeltetett, de tényleg annak rendelkezése alá nem került, ugyanez áll a Radetzky alatti csapatokra is. Azt látjuk, hogy tényleg léteztek bizonyos közös katonai testületek — mint a hadi mérnökség és tüzérség — s ezeknek közösségét nem tartották a törvénynyel ellenkezőnek, sőt — mint Deák Ferenc beszédéből látjuk — a jövőben is szükségképen föntartandónak vélték. A katonai perek az 1848-iki törvények életbelépte után is Bécsbe felebbeztettek s az eziránti intézkedést a parlament is egy még hozandó törvénytől várta. A hadsereg átalakítására vonatkozó törvényjavaslat pedig sohasem nyert szentesítést s még ezen törvényjavaslat sem mondotta ki a hadsereg magyar lábra

állítását, hanem a meglévő hadsereget szervezet, nyelv, vezénylet és jelvények dolgában is ezen régi rendszer szerint eszközlendőnek rendelte el s a hadsereg magyarságát csupán a honvédségre nézve mondotta ki, melyet azután tetemesen kiegészítendőnek mondott ki. Mindez azonban nem válhatott törvénynyé s így míg a hadsereg magyarságára vonatkozó törvényes rendelkezések a határőrvidéki katonaság tekintetében tényleg nem lettek végrehajtva; addig ezen tényleg végrehajtott javaslat soha sem nyerte el a törvényes szentesítést. Egyrészt a magyar hadügyi hatáskör, másrészt a hadügy magyar szervezete ekképen nem válhatott teljessé s a törvényesség és ténylegesség együttes és egyaránt nélkülözhetetlen kellékeiben nem részesülhetett.

A sorhadi csapatok csak az 1848 nov. 27-iki rendelettel lettek a honvédséggel összeolvasztva. Addig külön szerveztetett a honvédség a ministerelnökség nemzetőrségi tanácsa által. A kormánynak a lázadó szerbek ellen már májusban *tíz* zászlóalj honvédséget kellett felállítania. *Tízezer* honvéd állott *tizennyolcezer* sorhadi katona mellett rendelkezésére s ha a honvédség számaránya a régi csapatokéhoz mind nagyobbá lett, ennek oka az volt, hogy a régi csapatok — Radetzkyéi s a határőrök — fölött nem bírtunk tényleg rendelkezni; és az, hogy a belzavarok folytán a honvéd-

zászlóaljakat háborús arányokban kellett szaporítani. Szeptemberben 16 zászlóaljból 30, októberben 42, novemberben 53 zászlóaljra kellett azt fölszaporítani. De ha nincsenek e zavarok s a megszavazott 40,000 ujoncból még 12,000 a régi ezredek harmadik zászlóaljainak kiegészítésére fordíttatik; ha a huszárság Kossuth indítványa szerint német lábon marad és egészíttetik ki; ha a Radetzky alatti csapatok és a határőrök a magyar hadügyminister alá kerülnek: akkor 1848-ban is az a helyzet, hogy van egy magyar lábon szervezett kis honvédség és van egy nagy közös hadsereg, melynek magyar része a magyar hadügyminister alatt áll, de amelynek német a szolgálati nyelve, német a vezényszava és német a zászlaja.*

Ezen első tíz honvéd zászlóaljhoz egy hatfontos ágyúüteg is állíttatott fel; szeptemberben pedig műszaki csapatok. December 1-én tanfolyam nyílik hadbirósági gyakornokok képzésére. November

* Ennek a seregnek is egyetértésben kellett az osztrák sereggel lennie (l. a május 7-iki legfelsőbb kéziratot) s a honvédség ezzel is kapcsolatban volt. Az osztrák hadügyminister rendelete felszólította a magyar származású tiszteket, hogy amennyiben a honvédséghez kívánnak átmenni, kéréseiket szolgálati úton terjesszék be. De oly esetek is állottak be — mondja Gelich: «Magyarország függetlenségi harca» c. művében, melyből mindezen adatok vétettek — hogy némely tisztek, *anélkül, hogy kérvényeztek volna*, a rendes nemzetőrségbe, azaz a honvédségbe *tétettek át.*

12-én pedig megjelenik a hadügyminister rendelete egy ideiglenes magyar kir. legfőbb katonai törvényszék, egy kir. letéteményi igazgatás és egy királyi magyar főtörvényszék felállítása iránt.

«Ehhez adandók be — mondja a rendelet 6. §-a — minden benyújtások, kérvények, folyamodványok, bűnfenyítő perek és polgári perek, *melyek eddig a cs. kir. osztrák katonai felső hatóságokhoz küldettek.*»

Volt tehát már magyar tüzérség, műszaki csapatok és magyar katonai biróság; de a *törvényesség* már nem volt sehol.

Az 1848. év eleje és vége egészen más képet mutat: az elején volt törvényes szabályzás, de nem volt magyar hadsereg; a végén magyar volt a hadsereg, de forradalmi és törvénytelen. Azonban az év elején sem volt még *törvényben*, hogy a vezényleti és szolgálati nyelv a magyar; s az év végén sem volt még *tényleg* sem az.

Teljesen magyarrá a régi hadsereg magyarországi része még a szabadságharc alatt sem válhatott s annak teljes magyar lábra való állítása nemcsak törvényesen, hanem tényleg sem sikerült.

«Ime, előttem fekszik eredetiben a gróf Vécsey s utóbb Damjanich tábornokok által vezérelt III. hadtest egyik jegyzőkönyve 1849. év február 1-től március 14-ig terjedő s ennek 102 darab levele

közül csupán négy a magyar: ellenben Görgey Arthurnak szintén eredetiben birtokomban lévő jegyzőkönyveiben 858. szám között 179 magyar van. A feldunai hadtest eredeti igtató-könyvének, mely szintén előttem fekszik, 47. folyó száma szerint Kossuth 1848 november 5-ről kelt rendeletében meghagyja, hogy a hadseregnél minden parancsok és intézkedések magyar nyelven adassanak ki. Bátyám ez ellen remonstrált és a meglévő erőket továbbra is azon a nyelven használta fel, amelyen az illetők értettek.»

«A szolgálati nyelv, mely Móga tábornok leköszönéséig, az egész hadseregben hegyétől le széles alapjáig (az új honvéd, önkéntes- és nemzetőr-zászlóaljak belső szolgálata kivételével) egyedül a hagyományos német volt: bátyám vezérségre jutásával vegyes lett, magyar és német, de szükségképen túlnyomónak a mindenki által értett *német* katonai műnyelv maradt ezután is.» (Lásd Görgey István: *1848 és 1849-ből.* I. köt. 61. és 62—63. old.)

A külügyek szétválasztása irányában az 1848-iki törvények legcsekélyebb lépést sem tesznek. Marad a külügyek vezetése az osztrák külügyministernél, aki Magyarországnak nem organuma és — a delegatiók szervezetének hiányában — felelős sem lehet. Külügyministernek nevezik Magyarországon ebben az időben az Ő Felsége személye

körüli ministert, de ennek hatáskörére nézve a törvény csak azt mondja, hogy azon ügyekben, melyek Magyarországot és Ő Felsége örökös tartományait közösen érdeklik, az országot felelősség mellett képviseli. Felsorolja a törvény a ministernek számos más teendőjét is, de a külügyekre nézve nem intézkedik. A kormány a Felség személye körüli ministerhez intézett jegyzékében annak kérdése folytán úgy döntött, hogy a külföldre kiadandó útlevelek és a külföldön élő honosok künnmaradhatási engedelme iránti ügyek szintén az Ő Felsége személye körüli minister hatáskörébe tartoznak.

Az 1848 április 12-iki ministertanács Kossuth azon jelentésére, hogy az olasz forradalom miatt a magyar tengermellékről osztrák lobogó alatt a hajók ki nem mehetnek, utasította az Ő Felsége személye körüli ministert, akkori terminológiával: külügyministert, hogy «az osztrák külügyminister *útján* szerezzen tiszteletet a magyar lobogónak.» (L. Zichy A.: *Gr. Széchenyi I.*)

Az Ő Felsége személye körüli minister tehát önállólag intézkedett az útlevél-ügyben s a külföldön élő honfitársaink künnmaradhatása ügyében, de már azok védelmezése csak az osztrák külügyminister útján volt eszközölhető. Hatáskörét általában elvileg jellemzi Batthyány gróf április 24-iki jegyzéke, melyben ezt írja:

«A 13. szakasz a ministertanács szerint úgy értelmezendő, hogy minden viszonyok Magyarország és az örökös tartományok és minden kölcsönös érintkezés a magyar és az ausztriai ministeriumok között kirekesztőleg a külügyminister útján és az ő eszközlése mellett tárgyalandók, az egyes ministeriumoktól jövő dolgokra nézve mindig az illető ministerium felelős, a külügyministernek felelőssége csak magára az eszközlésre nézve állhatván fenn.» (Thallóczy: *Vázlatok a magyar közigazgatás történetéből.*)

Az Ő Felsége személye körüli minister tehát, midőn az útlevél-ügyeket és a külföldön élő honfitársaink künnmaradhatási engedélye iránt intézkedett, e hatáskört nem az osztrák külügyminister hatásköréből, hanem — mint Eszterházy Batthyányhoz írt jegyzékében írja — az udvari kancelláriából vette át. Midőn pedig az Ausztria és Magyarország között s a két ministerium között közvetített, azt a szerepet vitte, amit ma visz a közös ministertanácsokon elnöklő közös külügyminister, de nem mint ilyen, hanem mint a császári ház ministere. De úgy a törvény, mint az idézett ministertanácsi határozatokból kitűnik, hogy az ő közvetítése Ausztriának és Magyarországnak egymás közötti viszonyaira vonatkozik, nem pedig a monarchiának a külföldön való viszonyaira. Maga Eszterházy is ép oly világo-

san fejezi ezt ki a kormányelnökhöz intézett említett jegyzékében:

«A 8. szakasz azt rendeli: «hogy mindazon viszonyokban, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseljem.» A kormányzásnak legtöbb ágai ugyanis, különösen pedig a kereskedési, pénzügyi, kincstári és hadi állapotok Magyarországot az örökös tartományokkal többet-kevesebbet közösen érdeklik. Ezeket tehát kiegyenlíteni, elhatározni s kormányozni, kivált midőn az átalakulási rendszer még gyakorlatilag kifejlődve nincsen, felfogásom szerint csak magát az összes ministeriumot és az ennek szándékaiban tökéletesen beavatott külön-külön ministereket illethetvén, kik ebbeli tisztökben igénytelen nézeteim szerint az örökös tartománybeli illető ministerekkeli kölcsönös értekezés útján fognak eljárni, magamnak ilynemű tárgyakban csak oly esetekben képzelhetek illetékes befolyást, ha példának okáért a kérdés kiegyenlítése, valamely a dolog lényegét nem illető, de mégis érdekesebb környülállástól vagy feltételtől függne, mely főként közvetlen szóbeli bizodalmasbb értekezés útján lenne bővebben kifejtendő s felvilágosítandó; mit is a ministerelnök úrtól veendő utasítás szerint eszközölni kötelességem lenne.»

És így a külügyeket az 1848-iki alapon tör-

vényesen is nemcsak hogy kizárólag az osztrák külügyminister vezette, hanem annak régi hatásköre a törvény által még annyiban sem csorbíttatott, hogy a külügyekre való befolyás joga az Ő felsége személye körüli ministernek biztosíttatott volna. Azon jegyzékben, melyben Eszterházy a maga hatásköréről való felfogását precizirozza (l. Thallóczynál), szó van a kegyelmezési jog gyakorlása körüli befolyásáról; szó van a nemességi perek tekintetében követendő eljárásról; szó van a külföldi s diplomatiai úton hozzá terjesztendő vagy általa külföldön szintén ez úton előmozdítandó örökösödésbeli követelésekről; a katonai kinevezések ellenjegyzéséről; szó van az útlevelekről és a künmaradhatási engedélyekről; de a külügyi politikára való befolyásról egyetlen szó sem található.

Hogy ez akkor így volt és hogy ez akkor mennyire természetesnek találtatott, azt már azon egy körülmény is bizonyítja, hogy az olasz kérdésnek a képviselőházban való tárgyalásánál az Ő Felsége személye körüli magyar minister meg sem jelent s megjelenése senki által nem kívántatott. Az egész vita folyamán a segély megadása vagy meg nem adása volt a főkérdés; a pragmatica sanctio értelmezése a vita középpontja; s a segély feltételeinek megszabása a külföldi politikára való befolyás egyetlen esz-

köze. De a külpolitika állása iránti felvilágosítás vagy a hibás politika miatti felelősségre vonásról szó sem lehetett s az Ő Felsége személye körüli ministernek ez irányú befolyásáról vagy felelősségre vonásáról egyetlen szó sem esett.

És arról sem esett szó, hogy az olasz kérdés rendezésének azon módját, melynek feltétele mellett a segélyt megadandónak vélték, az Ő Felsége személye körüli minister igyekezzék a külügyministerrel elfogadtatni. Az országgyűlés szélső elemei nem akartak tudni a kérdésről, a Kossuthnál tartott előleges értekezleten is ily irányban nyilatkoztak s csak a segélyadás ellen voltak, radicalis rokonszenvből inkább, mint külpolitikai szempontokból.

Ezen negativ állásponton túl nem mentek a Frankfurtnak szavazott bizalmi nyilatkozatban sem, melyben azt mondták ki, hogy: «Ha az ausztriai bécsi kormány a frankfurti összpontosított német hatalommal a német egység kérdése miatt háborúba keverednék: Magyarország képviselői kijelentik, hogy azon esetben Magyarország segítségére ne számítson.»

E határozatok kétségkívül nagy jelentőségűek, de még e merész határozatok idején sem volt szó ezen ügyek irányítására való positiv befolyásról, annál kevésbbé az egész

külügyi politikára való befolyhatásunk elvi követeléséről.*

Ami a közös egyetértéssel elintézendő ügyeket illeti, azokra nézve az 1848-iki törvények

* Positiv befolyás a külügyekre csak egy irányban történt, amennyiben a ministerium két követet küldött Frankfurtba, egy a Németországgal kötendő szoros szövetség tárgyában. Ezen követség valódi jellegét, — tekintve hazánknak Ausztriához és még inkább Ausztriának és a dinastiának Németországhoz való bonyolult, tisztázatlan és ezen időpontban teljes átalakulásban lévő viszonyát — igen nehéz helyesen megállapítani. Úgy nem tekinthetjük, mint a magyar állam teljes külügyi önállóságának nyilatkozását, mert hiszen a követség nem adott formák között, nem az uralkodó által és nem állandó jelleggel, hanem csupán egy ad hoc megbizatással küldetett ki; és ehhez hasonló követség más országba nem küidetett, annál kevésbbé lehetett szó állandó önálló diplomatiai képviseltetésről. Helyesebben e követség kiküldését csak úgy magyarázhatjuk meg, ha azt úgy tekintjük, mint a Habsburgok uralma alatt álló két országnak egymással való érintkezési módját, amely a forrongás ezen időszakában, midőn egész Németországnak a Habsburgok alatti egyesülése komolyan terveztetett, a körülmények által volt reánk kényszerítve. Ebben az esetben a Németországgal kötendő véd és dacszövetség eszméje a pragmatica sactio alapvető elvének Németországra való kiterjesetését jelentené az uralkodó személyének ugyanazon közössége alapján, mely azt addig Ausztriára vonatkozólag szükségessé tette. De ha úgy tekintjük, hogy e követség a magyar külügyi önállóság bizonyitéka s hogy e követek Németországgal, mint teljesen idegen állammal tárgyaltak: akkor érthetetlen, hogy miért szorítkozott e rendkívüli küvetség-küldés csupán Németországra s akkor az országgyűlés azon határozata, hogy összeütközés esetén a bécsi kormánynyal szemben a német birodalmat fogja támogatni: a pragmatica sanctio világos megsértése. Bármiként fogjuk azonban fel e követség jellegét, kétségtelen az, hogy egyetlen ad hoc célra való kiküldetés, mely egy állandó külső képviseltetésnek még kisérletéül sem tekinthető.

határozott rendelkezést nem tartalmaznak. A vám- és bankügy önálló rendezésének jogát magától értetődőnek s állami függetlenségünkből szükségképp folyónak tekintették akkor is, de ez csak nézet volt, óhajtás, melynek törvényes garantiája csak később a kiegyezéskor és a bankügy rendezésekor volt elérhető. Az első magyar független felelős ministerium Ausztria részéről erős védvámokra alapított vámrendszert talált, melyet maga részéről mérsékelt ipari védvámokkal kivánt ellensúlyozni.

Klauzál kereskedelmi minister e tárgyban 1848 augusztus 29-én nyilatkozott.

«Van 17 cikk, melyre nézve még mindeddig Magyarország érdekének meg nem felelő vámszabályzat áll. És ez oka, hogy a Duna-alvidéki marhakereskedés Magyarországot mindeddig kerüli, holott természet szerint kijelölt útja Magyarországon vezetné azt keresztül az örökös tartományokba. Igy vannak a gyarmati termesztmények, melyekre Magyarországnak némely tekintetben szüksége van, némely tekintetben kényelme kivánja meg azokat, ezek is szinte így állanak jelenleg is a vámviszonyban. És a legfurcsább dolgok közé tartozik, hogy, mi az internationalis kereskedést illeti, a belkereskedést is Ausztria nemcsak nehezítette és mintegy lehetetlenné tette a vámrendszernél fogva az ipar emelkedését,

mert igen csekély vámot tett készítményeinek behozatalára, de magát még védte is Magyarország ellen, sokkal magasabb és négyszeres fokozatban különböző vámtétel által. Legelőször is elrendelvén azt, hogy minden harmincadnál vezettessék egy mercantilkönyv addig is, míg Ausztriával e részben tisztába jövünk; melyben jegyeztessék fel mindazon külföldi árúcikk, mely megfizette Ausztriában az illető vámdíjat, és Magyarországba behozatott vámdíjasan; szinte úgy jegyeztessék fel azon külföldi, leginkább Törökországból behozott árúcikk, mely nem Magyarországban consummáltatik, hanem innen vitetik ki Ausztriába. Ezt azért láttam szükségesnek, mert a jelen állapot úgy volt elintézve, hogy bármely gyarmati cikk, bármely külországból Ausztriába bejött, megfizette a vámdíjat, és ha Magyarország határára úgynevezett szabad bolétával jött be, tehát a magyar kincstárnak semmit sem fizetett; ellenben a legújabb időben ki volt véve, hogy a Törökországból jött cikk Magyarországban fizette meg a vámot, s ha Ausztriába vitetett ki, nem fizetett semmit. Ez látszólagos viszonyosság volt csak, mert azon cikkek, melyek Ausztrián vitetnek keresztül Magyarországba külföldről, több vámot fizetnek, mint azon kevés cikk, melyek Törökországból Magyarországon keresztül Ausztriába vitettek díj

nélkül. Ez körülbelül 200.000 koronát tesz évenkint. Én tehát fölszólítottam az ausztriai kormányt, hogy ő is hozza be ezen mercantilkönyvet, hogy az év végével a leszámítolások megtörténhessenek addig is, míg másként lehet az iránt intézkedni. Második lépésem volt, hogy én szükségesnek láttam az ausztriai kormányt fölszólítani, hogy a vámszabályzás tekintetében némi bizonyos, oly szabályokat kövessünk ideiglenesen, addig is, míg a vámszabályzat megtörténik, melyek mind a két nemzet igazságos követeléseivel megegyeznek. Igy például vannak egyes olyan nyers anyagok, vagy pedig félig lévő készítmények, mint a cukorliszt, amely midőn Ausztriába vitetik be a külföldről, fizet mázsájától 14 korona 60 fillért; e cukor pedig maga, amely Grácban vagy más ausztriai tartományi gyárakban készül, semmit sem fizetett, mikor Magyarországba jött be. Én tehát az ilyen félig nyers készítményeket azok közé soroltam, amelyekre nézve a kölcsönös leszámítolásnak meg kell történni. Az ausztriai ministerium szinte küldött a magyar ministeriumhoz egy általános fölszólítást azon óhajtással, hogy Magyarország a maga vámviszonyait, egyetértve velök, szabályozza; valamint én is egyetértést ajánlottam. Az én első levelemre és sürgetésemre semmi választ nem nyervén, legelőször kötelességemnek

éreztem megmutatni Magyarországnak a tekintetben is függetlenségét és azon ágára az iparnak, mely éppen a legtermészetellenesebb állásban volt helyeztetve, önállólag fellépni.» Ez volt a dohánytermesztés és gyártás.

Az osztrák kincstárnak pesti dohány-trafikját a minister bezáratta. Elrendelte, hogy a kincstár — amennyiben bizományosai által űz kereskedést — szinte azon vámot fizesse, amelyet fizet a magyar polgár. Az Ausztriából behozott dohányt megvámolta, mire nézve, mint a temesvári dohánygyár bezárására nézve az osztrák ministerium tiltakozván, a minister ezen intézkedések folytatásával felhagyott. A cukorra nézve mázsájával 8 korona beviteli díjat állapított meg, mire nézve az osztrák ministeriumtól választ még nem nyert.

A vámkérdésre nézve egyébiránt a magyar kereskedelmi minister az osztrák kormányhoz intézett jegyzékben kijelentette, hogy a status-quot október végéig fentartja, ha szeptember 15-ig kiküldi megbizottjait, hogy a vámszabályzat iránt kötendő szerződés tekintetében megállapodjanak.

A központi bizottmány javaslata szerint a magyar kormány nemcsak az Ausztriával, hanem más országokkal kötendő szerződés iránt is nyert volna fölhatalmazást. Arra az esetre pedig, ha Ausztriával az egyeszség nem sikerül, megbizza

a javaslat a ministert, hogy mielőbb ideiglenes vámszabályzatot hozzon be, melyet a jövő ülésben a Ház asztalára tegyen le.

Ezek azon nevezetesebb adatok, melyek a kereskedelmi minister beszédében találhatók.

A vámkérdésre nézve tehát 1848-ban úgy állott a dolog, hogy a magyar kormány tárgyalásokat folytatott Ausztriával egy egyetértőleg megállapítandó vámszabályzat iránt, védvámokat óhajtott s megegyezés hiányában az önálló rendelkezést jogában állónak vélte; de a végleges rendezést csak egy ezután hozandó törvénytől várta, mert az 1848-i törvények a vámkérdésről nem intézkedtek s így Magyarország függetlenségét e tekintetben is kidomborítani elmulasztották.

Az államadósságok kamataihoz való hozzájárulás kérdése sem nyert elintézést. Zichy Antal szerint évi 10 milliónak, tehát a kamatok egy negyed részének elvállalását követelték Magyarországtól. Falk Miksa Széchenyi életrajzában azt írja, hogy az első felelős ministerium *írásban* kötelezte magát arra, hogy alkalmas időben e kérdést föl fogja vetni s a hozzájárulás tekintetében minden lehetőt meg fog tenni.

Az 1848-i költségvetésben 10,000 forintnyi összeget találunk a kiadások között a közadósságok kamatjainak fejében felvéve. Erre nézve Lukács Béla *(Az 1848/49-i pénzügy)* azt mondja,

hogy ezen kamatok fizetése «jövendőbeli beszámítás mellett azért nem függesztetett fel, mert az illető tőkék magyarországi alapítványokat és az országban lakó hitelezőket illették».

A bankkérdés hasonlóképen tisztázatlan maradt. A kormány kamatos kincstári utalványok kibocsátását határozta el. Ugyancsak elhatározta azt is, hogy magyar bankjegyeket fog kibocsátani. A szükséges ércalap egyrészt a magyar bányatermékekből, másrészt a nemzet közadakozása útján volt létrehozandó. November 25-ig bejött ajándékképpen 688,751 forint $12\frac{3}{4}$ krajczár, kölcsönképpen 993,424 forint $7\frac{3}{4}$ krajczár. A leteendő ércalap 5 millióban állapíttatott meg, az ezen alapon kibocsátandó bankjegyek mennyisége $12\frac{1}{2}$ millióban. A kibocsátott bankjegyek 1 és 2 forintosak voltak. «A kormány — írja Lukács Béla, kinél a bankügyre vonatkozó ezen adatok találhatók — azért szorítkozott ily kis jegyekre, mert az ezüstpénznek eltüntével ily pénznem hiánya nagyon is érezhető volt, másrészt meg azért, mert nagyobb értékü pénzjegyek kibocsátása által *nem akarta magára vonni azon gyanút, mintha az osztrák bankkal versenyezni kivánna*, vagy azt meg akarná rontani». Ezek tehát kellő ércfedezettel biztosított s a királyi helytartó jóváhagyása folytán törvényesen kibocsátott bankjegyek voltak. Az osztrák nemzeti

bank azonban a maga szabadalmára hivatkozva e jegykibocsátás ellen tiltakozott s az osztrák ministerium útján azon ajánlatot tette a magyar kormánynak, hogy ha elismertetnek törvényhozásilag is a banknak 1866-ig tartó privilegiumai, viszont a bank kész Magyarországnak 12½ millió 1 és 2 forintos bankjegyeket kölcsön adni. Az osztrák nemzeti bank maga is bocsátott ki 1 és 2 forintos jegyeket, de azoknak Magyarországon — a bank hitelének megingása folytán — nem volt kellő kelendőségük.

Látjuk tehát, hogy osztrák bankjegyek és magyar bankjegyek egymással versenyezve egyszerre voltak forgalomban és az ellen, hogy az osztrák bankjegyek Magyarországon forgalomban voltak, nem történt tiltakozás. Maga Kossuth is elismeri augusztus 24-i beszédében, hogy «a bécsi bankjegyek csaknem egyedüli eszközeit képezik Magyarországon a forgalomnak s a mi azoknak hitelét csökkenti, a saját zsebünkben lévő pénz repraesentánsának értékét csökkenti». Ez ellen maga Kossuth sem tiltakozik, csupán sürgeti a bécsi ministeriumot és bécsi bankot, hogy minél több ezüstöt küldjön az országba a bankjegyek beváltására, mert anélkül csökkenni kezd a bankjegyek kelete. A bank ennélfogva 8 milliónyi ezüstöt küldött a magyar kormánynak e célra. Az 1 és 2 forintos bankjegyek kibocsátása is

részben azért vált szükségessé, hogy meg ne akadjon a forgalom.

«A nagy közönség — írja Lukács idézett munkájában — az osztrák nemzeti bank jegyei iránt bizalmatlansággal kezdett viseltetni, s e bizalmatlanság folyton nőtt, minélfogva az ezüst pénz tünni kezdett a forgalomból; ennek folytán csökkent a kereskedés s a közforgalom fennakadásától kellett tartani.»

A magyar kormány tehát maga is bocsátott ki bankjegyeket, de természetesnek találta, hogy az osztrák bank jegyei továbbra is forgalomban legyenek s csupán kellő mennyiségü ezüstpénzt kivánt a banktól, hogy ezen osztrák bankjegyek teljesen el ne veszítsék hitelüket. Eme hitel megóvása végett Ausztriában az ércpénz kivitele megtiltatott; ugyanezt tette a magyar kormány is Magyarországra nézve. Midőn pedig a bank agióval is kezdte az ezüstpénzt magában a monarchiában vásárolni s e miatt félni lehetett, hogy speculatió céljából Magyarországból az ércpénz kivitetik: Kossuth az ércpénznek ily célból való kivitelét megtiltotta s lefoglalását elrendelte. De az osztrák nemzeti bank jegyeinek Magyarországon forgalomban való maradását úgy ő, mint a kormány természetesnek találták.

Míg a $12^1/_2$ milliónyi bankjegy kibocsátása teljesen törvényes, a 61 milliónyi hitelen alapuló

államjegyeké — miután a vonatkozó törvény királyi szentesitést nem nyert — nem ismerhető el törvényesnek.

Azonban maga a $12^{1}/_{2}$ milliós bankjegy kibocsátás is csupán az osztrák bankjegyek kibocsátásával párhuzamos. Az önálló bank kizárólagos jogköre, önálló magyar bankjegyeknek Magyarországon való kizárólagos érvényessége sem törvényesen ki nem mondatott sem tényleg ki nem vétetett.

A bankkérdés, mint a vámkérdés is vitás s elvileg is, tényleg is tisztázatlan s megoldatlan maradt.

IV.

AZ EZERNYOLCSZÁZNEGYVEN-NYOLCADIKI KÖZJOGI HELYZET.

Az 1848-iki törvények provisorikus természetűek. Nem jelentenek *állandó* természetű megoldást, nem adnak *teljes* rendezést. Vannak negyvennyolcas *törvények;* de negyvennyolcas *alapról* beszélni nem lehet.

Ezzel szemben a hatvanhetes alap a közjogi kérdéseket *relative* teljesen és állandó jellegűleg oldotta meg. Teljes megoldás ez oly értelemben, hogy ha egyes részletkérdésekre nézve nincs is benne törvényes intézkedés vagy ha az alapelvét tevő paritás nincs is keresztülvíve egyes részletkérdésekben: általában véve mégis elmondhatjuk, hogy egy nagy kérdés sem maradt szabályozatlanul s alapelvek egyetlen nagy kérdésben sem maradtak végrehajtatlanul.

Állandó jellegűnek mondható a kérdések ezen megoldása oly értelemben, hogy az adott viszonyok között és az adott helyzetben a törvény megalkotói a kérdések megoldását csak ily módon képzelték helyesnek, az ily módon létrejött megoldást mindaddig fentartandónak hitték, amíg

ezen adott helyzetben ezen erőviszonyok fennállanak.

Az 1848-iki törvények azonban bizonyos kérdésekre nézve egyáltalán nem intézkedtek s azoknak akkori megoldását maguk is ideiglenesnek tekintették.

Legkevésbbé teljes a megoldás a hadügy terén.

Nincs intézkedés az iránt, hogy a közös vezérkar, a közös hadi mérnökség és a közös tüzérségre nézve Magyarország hadügyi jogai miként érvényesüljenek.

Nincs intézkedés az iránt, hogy a hadsereg vezényleti és szolgálati nyelve s belszervezete tekintetében a magyar nemzeti szempontok miképen érvényesüljenek.

Nincs kimondva expressis verbis a védrendszer átalakítása s a szolgálati idő meghatározása tekintetében az ország intézkedési joga.

Nincs megszüntetve a határőrvidéki katonáskodásnak azon rendszere, mely háború idején 91,000 katonát szolgáltatván, a magyar országgyűlés ujoncmegajánlási jogát tényleg rendkívüli mértékben megcsorbította.

A külügyekre nézve nem tartalmaz intézkedést az iránt, hogy az egész monarchia külügyeit irányító osztrák külügyministerrel szemben a magyar kormányt befolyás illesse. Nem

ad módot a külügyminister felelősségre vonására. Specialis magyar külügyeket pedig — mint az 1867-iki kiegyezés — egyáltalán nem ismer.

Megoldatlanul maradt az államadósságok kérdése, mert bár a kormány a hozzájárulás keresztülvitelére okmányilag kötelezte magát, az országgyűlés e kérdésben nem intézkedett.

Megoldatlanul maradt a vámkérdés, mert az önálló vámpolitikához való jogunk ugyan magától értetődőnek tekintetett, de törvényileg nem nyert elismertetést.

Megoldatlanul maradt a bankkérdés is, mert a magyar kormány nem ismerte el az osztrák nemzeti bank jogérvényes privilegiumát, az osztrák nemzeti bank pedig tiltakozott a magyar kormánynak királyi helytartói jóváhagyással kibocsátott bankjegyei ellen; de a bankügy önálló szabályozhatásának jogát az 1848-iki törvények elmulasztották kimondani. Mindez ugyan — a hadügy, pénzügy, vámügy és bankügy önállósága — az országnak törvényes önállóságából és függetlenségéből szükségkép következett. De ezen praemissát nem az 1848-iki törvények teremtették — egész évezredes alkotmányunk ezen praemissa alapján áll — s a 48-as törvényeknek abban van érdemük, hogy az ország önállósági jogának régi praemissájából a gyakorlati consequentiákat *bizonyos* kérdésekben levonták. Azon

kérdésekben, melyeket imént felsoroltunk, elmulasztották az ország önállósági jogából a gyakorlati következményeket teljesen levonni s a függetlenség általános elvét a hadügy, vámügy, bankügy és külügy terén való függetlenségünk speciális szabályozásával realisálni.

A közjogi kérdések szabályozásának ezen módja nemcsak nem volt teljes, de maguk a törvények alkotói szemében sem volt állandó megoldásnak tekinthető. Csupán a külügyekre nézve nem találjuk annak nyomait, hogy a kormány vagy a törvényhozás változtatni kivánt volna azon tényen, hogy az osztrák külügyminister vezesse az egész monarchia külügyeit.*

Erre nézve Deák Ferenc a 67-es bizottság negyedik ülésén következőleg nyilatkozott: «Én is elolvastam azon III. cikket, sőt alkotá-

* Adott ugyan be Boczkó képviselő a teljes önálló magyar külügy felállítása iránt törvényjavaslatot, de ez bizottsághoz utasíttatott, tárgyalás alá nem került. Találunk továbbá Kossuth pénzügyi előterjesztésében egy passust, mely így hangzik: «A külügyministeri költségek közt a külföldi követségek s ügynökségek költségei még elő nem fordulnak, mivel törvényhozás által még nincsenek meghatárczva, ami külországi megbizások eddig voltak, azok ez évben a pénzügyministeri kiadások közé vitettek be. Ha a törvényhozás a diplomatia iránt bővebb intézkedést kiván, szükséges lesz erre is mintegy 300,000 forintnyi hitelt nyitni.»

Hogy ezen homályos passus mennyiben jelenti egy önálló magyar külügy iránti törekvés kezdeteit, az vitás lehet; de kétségtelen, hogy a szakítás politikájának felülkerekedése idején mondatott — a nyilatkozattétel napja augusztus 28 — s csupán Kossuth és nem a kormány politikáját jellemezte.

sánál is jelen voltam; én is tudom, mit tartalmaz a törvény azon, a fejedelem személye melletti ministerre nézve; én is tudom, hogy ő azon viszonyokban, melyek Magyarországot Ő Felsége tartományaival közösen érdeklik, Magyarországot képviseli; de azt is tudom, hogy ez a szorosan vett, úgy értett külügyekre sohasem vonatkozott, mert ha erre vonatkozott volna, akkor Magyarország országgyűlése azt tette volna fel, hogy két külön ministerium vezeti a külügyet, az 1848. évi törvényhozás pedig sokkal praktikusabb tapintattal birt, mintsem lehetőnek tartotta volna, hogy egy külügyet két külön minister vezessen.»

Ez áll a külügyekre. De már a hadügyi kérdésnek az 1848-iki törvényben nyert hiányos szabályozását maga a kormány és a törvényhozás sem tekintette állandó jellegűnek.

Ideiglenesnek tekintette a határőrvidék fennálló katonai szervezetét, bár a kormány kénytelen volt kijelenteni, hogy azon nem tesz változtatást.

Ideiglenesnek tekintette a hadseregnek német szervezetét, azt újabb törvényjavaslatában is elfogadta, kiegészítette s csak a fenmaradó ujoncokból szervezendő honvédség magyar jellegét kívánta megállapítani. De e javaslatból nem lett törvény s a hadügyministernek a javaslat benyújtása előtt Bécsben meg kellett volt igérnie, hogy

a hadsereg szervezete tekintetében nem enged semmi változtatást. A vezérlet, vezénylet és belszervezet joga tehát az 1848-iki törvényekben felségjogként ugyan nincs declarálva, de az abba való beleszólás joga az országgyűléstől a limine megtagadtatott s az országgyűlésnek ehhez való joga az 1848-iki törvényekben sincs biztosítva.

De nemcsak a hadügy terén, hanem más kérdésekben sem tekintette állandó jellegűnek az 1848-iki törvények által teremtett állapotokat az akkori kormány. Ideiglenesnek tekintette a kormány azt a helyzetet, hogy az 1848-iki törvények nem intézkednek az államadósságokban való részesedésünk iránt s e tekintetben hajlandó volt lépéseket tenni az országgyűlés előtt.

Ideiglenesnek tekintette, hogy nem történt intézkedés egy önálló magyar bank felállítása iránt s e tekintetben a szükségesnek vélt lépéseket meg is tette.

Ideiglenesnek vélte az 1848-iki törvények által teljesen szabályozatlanul hagyott vámkérdés akkori állapotát s lépéseket tett az Ausztriával való békés megegyezés iránt s a közbenső vámvonalak felállítását elhatározandónak nyilvánította. El volt határozva arra is, hogy törvényjavaslatot nyújtson be a Házhoz azirant, hogy a vámkérdést úgy Ausztriával, mint a külfölddel szemben részletesen szabályozza a törvényhozás.

De mindezen kérdéseken *új* intézkedéseket vélt megteendőknek, melyekről nem szól az 1848-iki törvényhozás és *új törvényeket*, melyek *kiegészítsék* az 1848-iki törvények hiányos rendelkezéseit. A provisorikus természetű 48-as törvények ekképen kiegészítve teljes és alkotóik szemében állandó megoldásnak lettek volna tekinthetők. De így kiegészítve, ilyen egészen új — az uralkodó által elvileg sem engedélyezett — concessiókkal kiegészítve *ez már nem 48-as alap lett volna,* hanem egy *egészen új alap*, melyet a 48-as törvényhozók *óhajtottak* ugyan, de *ki nem vívhattak.* Annak a korszaknak óhajtásait ne tekintsük azon időszak eredményeinek; a vágyak azután is sokakban éltek, megvalósításuk a negyvennyolcadiki törvényhozásnak sem sikerült.

Azok, akik az 1848-iki törvényekről úgy beszélnek, mint egy kész megoldásról, mint egy helyes közjogi alapról, melyet a 67-es alappal szembe lehet állítani: igazságtalanok a 48-iki és 67-iki törvényhozókkal szemben egyaránt. Igazságtalanok a 48-iki törvényhozók iránt, midőn egy rögtönzött és ennélfogva szükségkép hiányos és fogyatékos törvényalkotást úgy tüntetnek fel, mintha azáltal a nehéz kérdéseknek egy egész sorát teljesen megoldottnak vélték volna e törvények alkotói. Igazságtalanok a 67-iki törvényhozók iránt is, midőn az általuk elért tényleges

eredményeket egy előző törvényhozás el nem érhető óhajtásaival összehasonlítva értékelik. Feledik, hogy az 1848-iki mű provisorikus természetü volt. Provisorikus volt pedig nemcsak abban, hogy maguk alkotói is elégtelennek találták a kérdéseknek abban nyert megoldását, hanem provisorikus volt abban az értelemben is, hogy azon európai viszonyok, melyek lehetővé tették, maguk sem voltak állandó természetűek. Annál lehetetlenebb volt az 1848-iki törvényeknek a népszerű áramlatok irányának megfelelő kiegészítése, mert hiszen maguk a meg nem felelőnek talált 48-as törvények sem nyugodtak szilárd, állandó basison. Ideiglenes volt az európai forradalom győzelmes előnyomulása: szükségkép ideiglenesnek kellett minden erre alapított politika diadalának is lennie.

Erre nézve Andrássy utóbb így nyilatkozott:

«Van még egy vád, melyből az ellenzék egy része zászlót csinált a maga számára, és ez az, hogy a 48 nincs visszaállítva; ezt kell tehát visszaállítani. E vád még üresebb, mint a többi.

Európa igen sok államában keletkezett 1848-ban új alkotmány. Én nem tudok egyet sem, hol az ma, ha csak fő vonásaiban is, léteznék. Magyarország az egyetlen állam, hol a 48-iki alkotmány minden lényeges pontja ismét vissza

van állítva. Ami változott, azt a nemzet változtatta meg azért, mert semmi értékkel nem bírt és mégis összeütközéseket idézett elő.

Azonban egy bizonyos értelemben elfogadom azt, hogy a 48 nincs visszaállítva.

Igenis, a 48 nincs visszaállítva, mert Erdélyben nem Janku uralg ez időben, hanem uralkodik az alkotmányosan hozott törvény, mely az uniót végkép létesítette.

Nincs visszaállítva a 48, mert Horvátország nem nagy ellenséges tábor többé, hanem Magyarország hű és elégedett társországa.

Nincs visszaállítva a 48, mert Fiumét nem föllázadt horvát csapatok tartják elfoglalva, hanem mert e város Horvátország szabad beleegyezésével a magyar korona külön területének nyilváníttatott.

Nincs visszaállítva a 48, mert a nemzetiségi kérdést, melyet akkor bunkóval, kaszával kezdtek kettévágni, a méltányosság és testvériség alapján a törvény oldotta meg.

Nincs visszaállítva a 48, mert országgyűlésünk küldöttsége nem zarándokol a Reichstaghoz, hogy onnan elutasíttassék, hanem delegatiók intézik a közös ügyeket közösen elfogadott alapokon.

Nincs visszaállítva a 48, mert a felállítandó honvédség nem fog többé azon helyzetbe jutni,

hogy a közös hadsereg ellen harcoljon, hanem azzal együtt fogja védeni, ha kell, Magyarországot és a monarchiát, netaláni megtámadás ellen.»

Provisorikus volt a helyzet, melyben létrejöttek; zavarokkal és ellentétekkel teljes az időszak, amelyet felidéztek: a megoldás módja pedig maga is hiányos és provisorikus.

Egy idealista nemzedék hozta, alkotásaiban a nemzet idealismusa megtestesült. De előzményeiről és következményeiről el nem feledkezhetünk. *Okai* külpolitikai események: egy európai forradalom s az olasz és német egység vajudása. *Okozatai* belpolitikai zavarok: ellentét a dynastia és a nemzet, a magyarság és a nemzetiségek között. Okait nem bírjuk létrehozni, okozatai ezen részét nem kívánjuk. Gyökereivel ültetjük, gyümölcseiről itéljük meg a fát. Okaitól és okozataitól *elvonatkozva* tekinteni és birálni egy politikai eseményt, téves és igazságtalan.

Hibás tehát az 1848-iki törvényeket olybá tekinteni, mintha azokat alkotói befejezett, teljes és állandó alapnak tekintették volna. Minthogy azonban vannak olyanok, akik már magukat e 48-iki törvényeket is oly nagy értékűeknek tekintik Ausztriához való viszonyunk szabályozása tekintetében, hogy azokhoz képest az 1867-iki törvényeket s az annak alapján későbbi törvényekkel is szabályozott közjogi helyzetet határo-

zott visszaesésnek declarálják: szükséges ismételten röviden rámutatnunk arra, hogy mi az, amit az 1848-iki törvények valóban elértek s hogy annak Magyarország függetlensége szempontjából mennyi értéke van.

1848 előtt részben törvényellenesen, részben törvényeink hézagos volta miatt egy erős központi birodalmi kormányzat létesült. Magyarország függetlensége szempontjából az volt a feladat, hogy ezen birodalmi kormányzat köréből minél több ügy kiszakíttassék, a központi kormányzat kezében megmaradó ügyek tekintetében pedig Magyarország és Ausztria teljesen egyenjogúnak ismertessék el. A paritásnak ezen elve nem volt keresztülvihető még 1848-ban, midőn Ausztria még annyival hatalmasabb volt, mint Magyarország. Lombardia még birtokában volt, Olaszország nagy része az ő befolyása alatt s németországi vezérszerepe kétségtelen. Az erők paritása nélkül a jogok paritása ki nem vihető.

Láttuk, hogy a régi birodalmi szervezet a külügyek tekintetében semmi változást nem szenvedett, s a paritás és a felelősség elve keresztül nem vitetett. Ezen a téren tehát nem teremtett a 48-as törvény közös ügyet, de ezen mulasztása még nem jelenti a függetlenségi eszme diadalát. Mert nem magyar külügyi kor-

mányzatot teremtett, hanem meghagyta a régi osztrák birodalmi külügyi szervezetet, melyhez képest a külügy közössége rendkívüli előhaladás és nem visszaesés.

A régi osztrák birodalmi hadsereg egységét a 48-as törvényhozás már inkább megbontotta. De a határőrvidék katonai szervezetét meg nem változtatta s a vezérkar, tüzérség és hadi mérnökség tekintetében nemcsak az önállóság követelményeinek nem tudott eleget tenni, hanem a paritás és a felelősség elvének alkalmazására sem bírt módot találni. A vezérkar, hadi mérnökség és tűzérség a megoldás ezen módja szerint, a törvény hiányos rendelkezései folytán, továbbra is a régi birodalmi osztrák és egységes szervezetben maradt. Maga Kossuth is, ki ennek megváltoztatását a jövőre óhajtandónak vélte, elismerte, hogy ez külön törvény által lesz eszközlendő. Elismerte ezáltal, hogy a vezérkar, hadi mérnökség és tűzérség birodalmi és egységes szervezete a 48-as törvényekkel nem ellenkező. Ezen téren a közösség elvének kimondása szintén nagy haladás, mert lehetővé teszi a paritás és felelősség elvének alkalmazását e tárgyakra vonatkozólag is. Ezen a téren sem a függetlenségi eszme diadala az, hogy a közösség elve 1848-ban ki nem mondatott, mert ennek elmulasztásával nem önállóságunk érvényesült, hanem a birodalmi egységes

szervezet. Kétségtelen előhaladás a hadsereg egységének megbontása szempontjából a magyar hadügyministerium tág hatásköre s az ország-gyűlésnek a hadügyi kiadások megszavazása iránti joga. De a hadügyminister illetékességi köre nem volt teljes, amennyiben ezen említett közös katonai testületekre ki nem terjedt s az országgyűlésnek a hadügyi kiadások megszavazására vonatkozó joga újoncmegajánlási jogának a határőrvidéki szervezet fentartása által való korlátozása folytán lényegesen megcsorbíttatott. Ami a katonai kinevezéseket illeti, — melyeket ő felsége személye körüli ministernek kellett ellenjegyeznie — azokra nézve a kormány úgy vélekedett ugyan, hogy a magyar hadügyminister véleménye alapján kellett azoknak történniök, de amennyiben ezen intézkedésre nézve világos utalás történt az iránt, hogy ezen intézkedés a hadsereg egységének megóvása céljából volt szükséges s hogy a katonai kinevezések jogát ő felsége magának tartja fenn: ebben a reservált felségjogoknak el nem fogadható elve proclamáltatik az uralkodó által. Ez is egy megoldatlanul maradt controversia.

Téves tehát úgy állítani fel az ellentétet a hadügynek 1848-iki és 1867-iki szabályozása között, hogy az egyik megvalósítja az önállóságot. a másik pedig megteremti a közösséget.

Az 1848-iki rendezés nem állapítja meg a teljes önállóságot: még közössé sem fejleszt bizonyos katonai testületeket; meghagyja régi szervezetében a határőrvidéket; meghagyja a régi német szervezetében a hadsereget s a védrendszer megállapítása s a szolgálati időnek meghatározása tekintetében az ország jogait expressis verbis ki nem nyilvánítja.

Az újoncmegajánlási jog ekkép a határőrvidék régi szervezete által, a fennálló védrendszer által ép annyira csorbíttatik, mint azáltal, hogy a szolgálati idő megállapításának joga az országgyűlés részére nincs biztosítva. Ezen jogoknak tényleges alkalmazását az országgyűlésen ugyan megkísérlették, de sikertelenül s a határőrvidéki katonaságnak a törvény rendelkezéseinek megfelelőleg a magyar hadügyminister alá való rendelése in praxi szintén nem sikerült. Igy a régi egységes birodalmi hadsereg bizonyos katonai testületei törvény szerint, határőrvidéki katonasága pedig tényleg a régi egységes szervezetből ki nem szakíttattak s e téren Magyarország függetlensége felé csak a 67-es alapon történt az első lépés. Ugyanott mondatott ki kifejezetten, hogy a védrendszer megállapítása és a szolgálati idő meghatározása az ország joga s ennek alapján állapíttatott meg egy oly védrendszer, mely rövid szolgálati időt állapítván meg s a

határőrvidéki szervezet feloszlását vonván maga után, az újoncmegajánlási jog hatályát az ország egész területére kiterjeszti s az újoncmegtagadás jogát reálisabb értékűvé teszi, mint azon régi s az 1848-iki törvények által meg nem változtatott rendszer, mely a szolgálati idő hosszúsága által az újoncmegtagadási jog alkalmazásának voltakép minden élét elveszi.

Az 1848-iki törvények a hadkiegészítés tekintetében absolut uralom alatt hagyják az ország területének egyik részét (a határőrvidéket) s a hadkiegészítés régi módja által megcsorbítják az ország többi részének újoncmegtagadási jogát. A 67-es törvény teljessé teszi ezen jogot s a hadkiegészítésre vonatkozó intézkedéseket kormányzati tekintetben teljesen a honvédelmi ministerre bízza. Nem a függetlenség és a közösség közötti ellentét az, amely jellemzi hadügyi téren a 48-at és a 67-et, hanem a függetlenség megvalósításának módja és iránya. Más téren érvényesíti a függetlenséget a 48-as törvényhozás és más téren érvényesíti a kiegyezés. A 48-as törvény tágabb hatáskört biztosít az országnak a hadügy terén, de ami ezen hatáskörből kivonatik, az marad osztrák s kormányzási módja absolut. A kiegyezés részben közössé teszi a hadügyet, de ezen közös hadügy nemcsak a magyar, hanem a birodalmi hadügyi szervezetnek is rová-

sára megy. A birodalmi szervek teljesen megszűntek s helyükbe jött a paritás.

Habár ezen paritás nincs teljesen minden részletben keresztül vive, de az kétségtelen, hogy nincsenek, mint 48-ban, oly katonai testületek, melyeknek kiadásához hozzá kell járulnunk, de melyekre az országnak semmi befolyása nincs. És nem létezik olyan katonai szervezet, mint volt a régi katonai határőrvidék. A szolgálati és vezényleti nyelv tekintetében s a címerek és katonai nyelv tekintetében a hadseregben ma sincs meg a paritás, de a hadseregnek magyar lábra állítását a 48-as törvény sem mondotta ki s még azon törvényjavaslat sem állította a hadsereget teljesen magyar lábra, melyet az országgyűlés az 1848. év nyarán elfogadott s amely szentesítést nem nyert, így *tényleg* elért eredménynek különben sem tekinthető. Teljesen német szervezetben hagyja ez a meglevő sereget, sőt ilyen alapon még 10—12.000 emberrel kiegészíttetni rendeli. Csak az ezután fennmaradó újoncokból rendel honvédséget szerveztetni, de a huszárságot teljesen a német rendszer szerint kiegészítendőnek javasolja maga Kossuth is. Ezek a hiányok meg voltak tehát 1848-ban is; egyebekben keresztül van vive a paritás a hadsereg szervezetén belül. Nagy érdeme a kiegyezésnek az, hogy a paritás elvét nagyjában keresztülvitte

azon ügyekben, melyek régebb egészen birodalmi osztrák ügyek voltak absolut kormányzat alatt s melyeknek még a 48-as törvényhozás sem bírta minden téren megszüntetni osztrák, egységes és absolut jellegét.

Magyarország függetlensége ma sem teljes; *de a birodalom sincs sehol.* A 48-as törvényhozás nem birta minden téren megszüntetni; a kiegyezés folytán ma már egyetlen egy szerve sem létezik.

Miként a kül- és hadügyi téren, úgy a bankkérdésben is maradt fenn 48-ban a régi birodalmi szervezetnek némi nyoma. A 48-as törvény ugyan nem intézkedett Magyarországnak a bankkérdésben való önállósági joga iránt, de a kormány tett lépéseket egy önálló bank létesítése iránt. Azonban ő maga elismerte azt, hogy az osztrák nemzeti bank jegyei az országban törvényes fizetési eszköz gyanánt szolgálnak, sőt írt Bécsbe, kérve ezüstöt e bankjegyek egy részének beváltására, nehogy a krisis miatt elveszítsék hitelüket. De azt, hogy a magyar bankjegyek viszont Ausztriában elfogadtassanak, nem is követelte senki s erről szó sem is lehetett.

A bankkérdésben tehát az önállósághoz való jogunk inkább alkotmányos függetlenségünkből levont logikai következtetésen, mintsem positiv törvényen alapul s még az országnak ezen vitás

s el nem ismert joga sem alterálta egy birodalmi pénzintézetnek kormányunk által is elismert, a viszonosság elvének teljes mellőzésével való érvényesülhetését.

Valamint a bankkérdésben, úgy a vámkérdésben is voltak törekvések, voltak remények és óhajtások; voltak alkotmányos önállóságunkból joggal levont következtetések, melyeknek realisálása azonban, jogtalanul bár, de tényleg megtagadtatott; azonban a vámügynek önálló szabályozásához való jogunk s annak miként leendő alkalmazása sem szabályozva, sem biztosítva az 1848-iki törvényekben nincs sehol.

Midőn tehát ekképen a való tények rideg világításában vizsgáljuk az 1848-iki törvényeket s vizsgáljuk azt, hogy mit értek el valóban és nem azt, hogy mit óhajtottak elérni később meghozandó törvények által: egészen más színben fog feltűnni ezen törvényhozásnak positiv eredménye s provisorikus megoldásuk mellett egészen más világításban fognak feltűnni előttünk azon évnek alkotásai, melyek a súlyos közjogi kérdések egész sorának teljes és állandó jellegű megoldását eredményezték.

Ha tehát valaki azt kívánja, hogy Magyarországon létesüljön az önálló vámterület; ha azt kívánja, hogy a bécsi bank befolyása teljesen megszűnjék Magyarországon; ha magyar vezényszót

és magyar szolgálati nyelvet kíván: akkor olyan óhajtásoknak ad kifejezést, melyeknek megvalósítása lehet üdvös és célszerű, de amelyek az 1848-iki törvények által *nem* nyertek megvalósulást. Ha azt mondja, hogy ezeknek megvalósítását az ország érneke követeli: politikai véleményt nyilvánít, melyre nézve eltérők lehetnek a nézetek; ha azt mondja, hogy ezzel a *negyvennyolcadiki* törvények restituálását kívánja: oly állítást kockáztat, mely a történelmi valóságnak meg nem felel.

V.

A KIEGYEZÉS.

Azokról a nehézségekről szólva, melyek a cultura haladásának útjában állanak, igen nagy fontosságot tulajdonít Buckle azon körülménynek, hogy a természeti erők — különösen a Keleten — túlságosan hatalmasak; hogy ellenállhatatlan s kiszámíthatatlan nyilatkozásaik — mint pl. a földrengések — igen gyakoriak; és hogy ennélfogva túlságosan hatnak a phantasiára, az értelem fejlődésére pedig visszahatnak. Az értelem a jelenségek belső természetében rejlő törvényszerüségben keresi mindennek végokát s annak kiismerése alapján igyekszik úrrá lenni ezen erők fölött. Kelet ellenálhatatlan természeti erői s azoknak kiszámíthatatlan nyilatkozásai a kiismerést és ellensúlyozhatást reménytelennek mutatták. Annál erősebbé lett a phantasia, minél tehetetlenebbnek bizonyult az értelem s a jelenségekben már mindkevésbbé keresték a törvényszerüséget.

Magyarország viszonya Ausztriához főként ellenállhatatlan európai tényezők s kiszámíthatatlan európai események által szabályoztatott. Az

ország függetlenségi irányzatainak csak akkor és csak annyiban volt jelentőségük, amikor és amennyiben a külpolitikai viszonyok annak kedveztek. Kedvező európai viszonyok hibás politikát is diadalra segíthettek ideiglenesen, s a leghelyesebb politika is háttérbe szorulhatott s értékes eredményei elhomályosultak egy európai crisis behatásai alatt. Magyarország függetlenségének hiánya itt mutatkozik legsajnálatosabban. A függetlenségnek ama hiánya, melynek végoka nem valamely törvény, nem is csupán Ausztria, hanem a mi gyöngeségünk és Európa ereje. A *belső fejlődés függetlenségének* eme hiánya egész politikai gondolkodásmódunkra visszahatott. Elveszítettük általa minden érzékünket a politikai események törvényszerüsége iránt s politikai világnézletünkön a phantasia uralma elhatalmasodott. A belpolitikában az ok és okozat közötti kapcsolatot megzavarta a külbefolyás s a követett politika nem mindig itélhető meg eredményeiről, mert abba idegen tényezők játszottak bele.

A belső fejlődés folytonossága ekkép mindegyre megszakad s a multakban rejlő okulás ritkán nyilvánvaló. Az elhatalmasodott phantasia uralma pedig a nyilvánvaló tényeket is subjective itéli meg, genialis politika gyümölcsének hirdeti még a váratlan külbefolyás eredményét is, ha az kedvező, a kedvezőtlenét pedig — ha az néha

előrelátható volt is — a sors csapásának, melyről nem tehetünk.

A politika különben sem lehet exact tudomány, mert igen sok benne a kiszámíthatatlan tényező; annál több, minél nagyobb a külső befolyás. Anglia szigeti fekvése s ereje egy külbefolyásoktól független belső fejlődés alapja s e fejlődés megszakítatlan folytonossága tanuságaival a nemzet politikai érettségének is fejlesztője.

Magyarország helyzete ép ellenkező. Nincs is a magyar és angol alkotmányosság között jellegzetesebb találkozás, mint azon ellentét, mely a közjog és a közélet közt mutatkozik. Sehol sem fedik teljesen egymást — hisz a paragraphus merev s az élet meg nem áll, — Angliában és Magyarországon azonban különösen nagy ellentét mutatkozik.

Csakhogy míg Magyarország közjoga alkotmányos és független országról beszél, történelmének bizonyos szaka pedig csak provinciális létet mutat: Anglia egy alkotmányos monarchia formái között egy aristokratikus — s ma már mindinkább demokratikussá váló — köztársasággá fejlődött valódilag. Az angol parlament erősebb lett, mint azt alkotmányos jogköre engedi; a magyar országgyűlés gyöngébb, mint közjoga szerint lennie kellene. Anglia kinőtt szűkre szabott alkotmányos jogköréből; Magyarország

annyira elgyöngült, hogy jogkörét kitölteni nem volt ereje.

Magyarországnak hosszú időn át csak törvényhozó hatalma volt. Végrehajtó hatalma volt a vármegyének, volt a bécsi udvarnak, de a magyar állam azt nélkülözte. Törvényhozó testületeink működésének már ez is bizonyos elméleti jelleget adott. Nem ismerték a tényleges helyzetet, a tényleg működő (birodalmi) hatóságok belső természetét s Ausztria és Magyarország valóságos viszonya előttük rejtve maradt. A nemzet politikai érettségére ez is szükségkép visszahatott. A corpus iuris világa egy ábrándvilág volt, mely a valóságnak meg nem felelt. Nem ismerve a tényleges helyzetet, meg sem találhatták a kivezető utat. Magyarországnak tisztába kellett a — közjogunk sérelmével keletkezett — birodalmi szervezet természetével jönnie s csak ezen kiindulási pontról lehetett közjogának lehető realisálásához kezdenie.

A kiegyezés ezt kisértette meg. A magyar alkotmányosság hibája évszázadokon át az volt, hogy a magyar törvény csupán a nemzet óhajtását s a király igéretét tartalmazta. Az élő alkotmányosság előfeltétele azonban az, hogy a törvény ne *óhajtás*, ne *igéret*, hanem *parancs* legyen. Amilyen erős ezen parancsok sanctiója, csupán annyi azon alkotmányosság realitása is.

A nemzet századokon át ismételte az ország függetlenségére vonatkozó óhajtásait s az uralkodók századokon át ismételték erre vonatkozó igéreteiket. A sérelmi politika hívei — később úgy nevezzük őket: a közjogi törekvések hívei — ezen az úton akartak haladni tovább. Széchenyi István ezzel szemben azt tűzte ki feladatul, hogy az óhajtások és igéretek megújítása helyett szerezzük meg, legalább a régiek egy része számára a sanctiót. Törvényünk van elég, de erőnk elégtelen, mely azoknak végrehajtását ki bírja kényszeríteni. Ezen felfogás elfogadásával a papiroson maradó törvények hozásának elméleti tevékenysége helyett, a végrehajtásra nehezedik a súly s a törvényhozó hatalom feladatává az lesz, hogy a régi óhajtások és igéretek megvalósíthatásának mértékét a tényekkel való tárgyilagos leszámolás után pontosan megállapítsa.

Az 1867-iki kiegyezés ezt a feladatot oldotta meg. A pragmatica sanctio eleget tesz a nagyhatalmú positio követelményeinek elvileg, Magyarország függetlenségét is elvileg biztosítja. A kiegyezés részletesen megvonja ezen két szempont gyakorlati következményeit s azokat egymással összhangzásba hozza.

A multban e két szempont egymással folytonos harcban állott s a nagyhatalmi érdek a biro-

dalmi egységre, a függetlenségi törekvés pedig a teljes elszakadásra irányult. Csak Széchenyi fellépése után kezdett mindkét irány szélsősége megenyhülni, de Kossuth politikája egy időre visszavetette a haladás e folyamatát. Vezérlete alatt a nemzet ismét a teljes elszakadási irányzatba esett vissza s a kedvező európai viszonyoknak kedvezőtlenné válásával (miként a multban) ismét leveretett. És akkor Ausztria is újolag visszaesett a birodalmi egységre való törekvés képtelen politikájába, mely az európai viszonyok változásával (mint annyiszor) kivihetetlennek bizonyult. A márciusi napok rajongó optimistái bizonyára nem sejtették, hogy Metternich bukása a legitimitás elvének, a történelmi jogok tiszteletének bukását jelentette és hogy az a radicalismus, — melynek bécsi követőivel együtt lelkesedtek — Magyarország régi alkotmányának legnagyobb ellensége. Ausztriában a szabadelvűség és a demokratia nem szükségkép alkotmányos természetű, mint Nyugat-Európa azon theoretikusainál, kiknek minálunk annyi lelkes híve volt. Ausztriában a demokratia és a szabadelvüség octroyálva volt és a josephinismus, mely II. József halála után a kormányzat terén talajt veszített, az iskolában és irodalomban továbbra is erős ható tényező maradt. A josephinismus szemében a liberalismus és demokratia is a bi-

rodalmi egység eszköze. A XVIII. század kosmopolitismusa a dynastia uralma alatt levő országok nemzeti egyéniségének tarthatatlanságát bizonyítja az ő szemükben s a liberalismus azon papság, a demokratia pedig azon nemesség megtörését jelenti, melyek az összbirodalmi eszmének legerősebb ellenségei. Radicalismusunk a monarchiát alkotó államok multjával, traditióival s jogaival való gyökeres szakítást jelent.

Martini a természeti állapotból, a szabadságból s a társadalmi szerződésből indul ki, mint Rousseau hivei; de a társadalmi szerződésből az uralkodó teljhatalmát vezeti le. A társadalmi szerződés folytán az uralkodónál van a főhatalom, melyet az 50. §. így definiál: «das vollkommene Recht, den Staat zu regieren, d. i. die Handlungen aller Unterthanen *nach Willkür* zum Endzwecke der allgemeinen Sicherheit zu leiten.» (A teljes arra való jog, hogy az államot kormányozza, azaz minden alattvaló cselekedeteit kénye szerint a köz biztossága mint végcél felé vezesse.) (Lásd Beidtel, Geschichte der Österreichischen Staatsverwaltung. 102. old.)

A természetjog más tételei is a monarchia speciális viszonyai között egészen más jelentőséget és irányt nyernek, mint Franciaországban, világosan mutatva, hogy *általános* elvek és doktrinák mennyire egészen más következtetésekre

vezetnek más és más országok különböző viszonyai között. Martini természetjogának alaptétele az, hogy az észjog elveivel szemben minden pozitiv törvénynek háttérbe kell szorulnia; hogy a természetjog szavával szemben semmi emberi tekintély nem érvényes; *és hogy bármily régi legyen valamely pozitiv törvény, ha a természetjog tételeivel ellentétben áll, minden érvényét elveszíti.*

Ezek tiszta természetjogi elvek, ugyanazok az elvek, amelyekkel Francziaországban a 3. rend alapjaiban rázta meg a francia királyi trónt s a népszabadságot egy pillanatra megalapította. De Franciaországban a történelmi jog elleni küzdelem csak a feudalizmus és a partikularizmus elleni harc volt s a *nemzeti* egységet és szabadságot szolgálta akkor, midőn a különböző osztályokat és a különböző tartományokat egy nemzetté egyesítette s a zsarnokság alól fölszabadította.

II. József birodalmában a történelmi jog, a pozitiv jog elleni küzdelem egészen mást jelentett. Jelentette a nemesi privilégiumok elleni harcot is, de a nemesi privilégiumokkal összeforrott régi rendi *alkotmány* elleni harcot is jelentette. Ezeknek az alkotmányoknak kellett az osztrák radikalizmus szerint, a jozefinizmus hivatalos és kötelező tanai szerint a természetjogi elvek mögött háttérbe szorulniok, amennyiben vele ellentétbe jutottak. Ha azonban az észjog azt kívánja, hogy

a császár mindenható legyen; és ha az észjog parancsaival szemben minden pozitiv törvény érvénytelen: akkor az egész magyar alkotmánynak semmi érvénye nincs. Ezt tanítja a hivatalos osztrák radikalizmus majdnem egy századon át; 1754-től 1848-ig ezt tanítják s ez a tanítás a birodalmi egység hiveinek s az ő céljaiknak egészen megfelelő. Megfelelő különösen az a tétele, — melyben az egész rendszer kicsúcsosodik, — hogy az uralkodó az általa kötött szerződések megtartására nem szorítható *s hogy az egyes privilégiumok és alkotmányok kizárólag az állam célja szempontjából itélendők meg.* Az «állam» itt: a Habsburgok összes országainak komplexuma. Az állam célja: *a birodalmi egység.*

Metternich rendszerének bukása Magyarországra káros hatású volt. Az ő conservativ hajlamaival a magyar alkotmány eltörlése tökéletesen ellenkezett. Legjobban bizonyítja ezt a forradalom leverése után Schwarzenberg herceghez irott levele, melyben az új rendszert helyteleníti s Magyarországon — egy korszerűleg reformált negyvenhetes alapon — az alkotmányos élet helyreállítását követeli. Az ott ajánlt megoldás a Deák politikája által teremtett mai helyzetben elfogadhatlan és ki nem elégítő; a Kossuth politikája által előidézett akkori helyzetben rendkívüli eredménynek lett volna tekinthető.

Az osztrák radicalismus azonban ép úgy mellőzte a történelmi fokozatos fejlődés politikájának híveit, mint a magyar radicalismus annak idején s a kiábrándító tapasztalatok súlyát épp úgy meg kellett éreznie. Kölcsönös kisérletek kudarcában a tények ereje nyilatkozott; az erőviszonyok félre nem ismerhető módon mutatkoztak.

Vereséget szenvedett Ausztria a német és olasz kérdésben egyaránt; külpolitikai súlyát, Oroszország barátságát elvesztette. Vereségei belpolitlkájára is kihatottak, négyszeresére növelvén az államadósságokat. Ausztria nagyhatalmi positiója és hitele egyaránt követelte a kiegyezést.

Olasz- és Poroszország diadalmas politikája — ismét egy rajtunk kívül eső tényező — idézte azt elő. Csakhogy míg 1848-ban az olasz és német egység ábrándozó radicálisok kezében volt csupán s Ausztria veresége csak ideiglenes: most Bismarck és Cavour reális politikája — gyakran szemben a radicalismussal s a népszerű nemzeti áramlatokkal is — tartós eredményeket biztosított.

Az a magyar politika is, mely amaz olasz és német ábrándozók ephemer sikereire akart építeni, velük együtt bukott; míg a kiegyezés egy — eme reális államférfiak által teremtett — állandó európai helyzeten alapulva, annak szilárdságában bírja saját tartósságának zálogát.

Kossuth politikája az elszakadásra törekedett, mert a *kiegyenlíthetetlen érdekellentét* feltevéséből nyert kiindulást.

Széchenyi függetlenségi politikája a monarchián belül elérendő *suprematiát* tűzi ki feladatul, mert az érdekközösség gondolatából indul ki. Az az alapgondolata, hogy Ausztriának és Magyarországnak az *együttmaradás* közös érdeke.

Kossuth függetlenségi politikája, mely elszakadáshoz vezetett, nemcsak Ausztriával találta szemben magát, hanem a dinastia és Európa érdekeivel is. Az a függetlenségi politika, mely suprematiára tör a monarchián belül s a mely — mert *akkor a monarchia mi vagyunk* — a nagyhatalmi positio érdekét mint saját érdekét viseli szívén: csupán Ausztria érdekeibe ütközik s a dinastia és Európa érdekeivel összhangban áll. A dinastia *megmagyarosítását* jelenti lényegében ez a politika, mely a nagyhatalmi positio támogatását az osztrákoktól *kisajátítja. Mert a dinastia nem osztrák, hanem imperialista;* az ő hazája az imperialis politika hazája; érdekei s érzelmei egyaránt oda kötik.

Európának pedig, hacsak a monarchia nagyhatalmi positiója által az európai egyensúly biztosítva van: a monarchián belüli suprematia kérdése közönyös lehet.

Széchenyi függetlenségi politikája ekképp illesz-

kedik Európa viszonyai közé; Kossuth minden ponton ellentétbe jutott vele.

Kossuth az elszakadás politikájának volt híve, mert élete végéig azon elvhez ragaszkodott, hogy az uralkodó személyének közössége Magyarország függetlenségével incompatibilis.

Az érdekek között tényleg van ellentét s az összeköttetésben van veszély.

Nem is úgy kell értenünk az érdekközösség elvét, mintha mindig és minden kérdésben teljes és tökéletes volna a harmonia; hanem úgy, hogy az összeköttetés előnyei nagyobbak, mint az ellentétek s az elszakadási politika eredményei sokkal több hátránynyal sújtanak, anélkül, hogy elérnők azon előnyök bármelyikét, melyeket az együttmaradás biztosít.

Az érdekközösség *teljességének* e hiánya azonban nem Ausztria és Magyarország egymás közötti viszonyának, vagy az uralkodó személye közösségéből származó kapcsolatnak jellemző vonása. Teljesen önálló államok beléletében is mutatkozik a közérdek mellett a speciális érdekeknek ezen ellentétessége s az osztályok, felekezetek és népfajok ellentétes érdekei ellenére, az együttmaradás mégis mindannyiuknak érdekében áll. Megvan ez az érdekellentét ezen osztályok, felekezetek és népfajok kebelén belül is; megvan bizonyos fokig magának a családi életnek szentélyében is. Ha

az érdekellentét fenforgását csupán egyoldalúlag tekintenők, akkor nemcsak az állam, az egyház, a párt és a nemzetiség, hanem maga a család sem volna életképes intézmény és mindannyinak föl kellene bomlania.

Az érdekek közössége azonban gyakran ott is mutatkozik, hol látszólag csupán ellentétes érdekek küzdenek s kiegyenlítést hoz még ott is létre, ahol az érzések közösségének hiánya azt megnehezíti. A családi, egyházi és nemzeti életben az elválasztó indokok mellett a közös érzések ereje az egybekötő kapocs. De nézzük meg a közgazdasági életet, ahol az érzésnek semmi szerepe nincs, ahol a rideg önzés uralkodik s még ott is tapasztalnunk kell, hogy van valami, ami a legellentétesebb érdekek között is összhangot biztosít s ez az ellentétes érdekeknél még fontosabb valamely érdekközösségnél.

Semmi sem lehet ellentétesebb, mint a vevő és eladó érdeke. Azoknak ellentéte azon közgazdasági ismert tételben van kiélezve, hogy mindenki lehető legdrágábban akar eladni s lehető legolcsóbban akar vásárolni. Az érdekek ezen ellentétében nem lehetséges kiegyenlítés: minél inkább érvényesül az eladó törekvése, annál inkább csorbul a vevőé. Érdekeik érvényesülése egymással fordított arányban áll. És mégis az érzéseknek minden közössége nélkül, csupán

az önzés által vezetve, vevő és eladó összetalálkozik. Mert mind a kettőnek közös érdeke az, hogy a vásár *megtörténjék* Az eladónak érdeke, hogy drágán adja el árúját, de van egy pont, ameddig az ár megszabásánál leszállhat, ha másként a vásár meg nem történhetik. A vevőnek érdeke, hogy minél olcsóbban vásároljon, de van egy bizonyos ár, ameddig elmehet, ha másként az árút meg nem kaphatja. E két pont az, amely között az alkú folyhatik s ahol egyik vagy másik fél rövidséget szenvedhet, aszerint, hogy ellentétes érdekeik közül melyiküknek sikerült a magáét inkább érvényesítenie. De hogy ezen ármaximum és árminimum között a vásár tényleg létrejöjjön, az mind a kettőnek érdeke.

Ausztria és Magyarország viszonyára ugyanez áll. A nagyhatalmi positiónak kétségtelenül nagy előnyei vannak s hogy azokat megtarthassuk, Ausztriának is, Magyarországnak is közös érdeke. Magyarországnak különálló és Ausztriáéval ellentétes érdeke az, hogy a diplomatiában és a hadseregben teljes és tökéletes legyen a paritás. A nemzeti szellem érvényesülésének azon foka, mely eddig elérhetőnek bizonyult, korántsem kielégítő. De ezen minimum elég nagy arra, hogy elfogadhassuk az alkut, mely biztosítja számunkra a nagyhatalmi positiót, az általa védett magyar

suprematiát. A quóta megállapításánál ellentétes az érdek s ki nem egyenlíthető, de a cél, amelyre fizetjük ezen összeget, közös érdek s azon intézmények célszerűsége még magas quóta mellett is kétségtelen. Közös érdeke a delegatióknak az is, hogy ezen intézményekre a föltétlenül szükséges összegnél többet ne költsenek. Maga a két ország közötti gazdasági ellentét sem mehet odáig okszerűleg, hogy egymást károsítsák, mert hiszen egymás szegényedését a quóta által szükségképen önmaguknak is meg kell érezniök.

Az érdekeknek ezen közössége csak azért nem nyilvánvaló, mert a quóta kérdése s a vámkérdés és bankkérdés időről-időre való tárgyalása folytán, csupán az érdekekben rejlő ellentétesség mutatkozik: a küzdelem szenvedélyességével szükségképpen együttjáró subjectivitás az érdekek ezen ellentétességét kész általánosítani.

Ha valaki egy vásári alkudozás fültanuja, előtte az eladó és vevő érdekeinek közössége könnyen rejtve marad, míg az árban való megállapodás iránti vitában az érdekek ellentétessége — gyakran igen erőteljesen is — mutatkozik.

Ha a bank- és vámkérdésben az uralkodó nem foglalna el feltétlenül tagadó álláspontot minden elválasztási törekvéssel szemben, akkor könnyen bebizonyulhatna, — ha hozzáértő szakemberek véleményén elindulhatunk, — hogy a

vám- vagy bankkérdésben lehetnek és vannak külön érdekeink, de a közösség fönmaradása még ennél is fontosabb érdekünk. Hogy pl. a vámkérdésben melyik az a pont, amelyiken túl a vámterület közösségének minden előnyei sem kárpótolhatnak azon károkért, melyeket egy érdekeinknek meg nem felelő vámszerződés okozhat: természetesen közgazdasági mérlegelés dolga s relativitás kérdése csupán. Mert hiszen az érdekek közösségére nézve itt is áll az, ami fennebb, az ármaximum és árminimum kérdésében mondatott, hogy t. i. van egy határ, melyen túl az érdekek ellentétessége az érdekek közösségénél nagyobb.

Ez áll a kérdés közgazdasági részére. Politikai szempontból mindig tekintetbe veendő annak a statusquonak az értéke, melyet egy ily küzdelem kedvéért megbolygatunk s azon politikai hátrányok, melyek egy ebből támadó helyzetből származhatnak.

A közös ügyekre nézve azonban az érdekközösség elve feltétlenül megáll s a monarchia nagyhatalmi positiója nemcsak külső biztonságunknak érdeke, hanem Magyarország belső nemzeti egységének is legfőbb garantiája.

Ezen érdekközösség adja meg a kiegyezés czélszerűségét; tartósságát az európai helyzet. Mert Ausztria viszonya Magyarországhoz csak jogi szempontból belpolitikai kérdés, valójában azonban nemzetközi alakulat.

A *nemzetközi helyzet* szabja meg Ausztriához való viszonyunk jellegét. Magyarország nem Ausztriával, hanem az *európai helyzettel* áll itt szemben — mint azt annyiszor mondta Széchenyi. Az erők e mérlegében a magyar közvéleménynek is lehet súlya, de csak kedvező európai constellatiók között s akkor is felette csekély. A passiv resistentia nem ártott a Bach-rendszernek, de az európai helyzet változása megtörte. Az emigratiót követők lelkesedése mit sem használhatott, mert a külhatalmak az actiónak nem kedveztek, ellenben Deák politikája sikert ért el, mert az európai viszonyok előmozdították.

Az európai helyzet adta meg a kiegyezés lehetőségét. Megkötőinek érdeme: a helyzet consequentiáinak pontos levonása. Olasz- és Németországból kiszorulva, Ausztria meggyengíttetett s így a dualismus lehetségessé vált. Mert a jogok paritása csak az erők paritása arányában érvényesíthető.

Bár azonban az új európai helyzet Ausztriát meggyengítette, a monarchia nagyhatalmi positiója jövőre is nélkülözhetetlen — s így Magyarország által is megdönthetetlen — maradt.

Maga a csakhamar egységessé vált Németország is azt kívánta s az európai egyensúly is, Oroszország ellensúlyozására a keleti kérdésben.

Az események megmutatták, hogy a monarchia nagyhatalmi poziciója annyira érdeke Németországnak, hogy azt nemcsak velünk szemben, de egy nagy európai hatalmassággal szemben is kész volt megvédeni. Az 1876. év őszén, midőn a keleti kérdés égetővé kezdett már válni, Oroszország kérdést tett Németországhoz az iránt, vajjon számíthat-e arra, hogy egy osztrák-magyar-orosz háború esetén Németország semleges marad. Bismarck erre Schweinitz nagykövet útján azt feleli, hogy Németország — bár sajnálattal — még azt eltűrhetné, hogy szövetségesei egymással harcba keveredjenek, de *azt már nem tűrhetné el, hogy akár Oroszország, akár az osztrák-magyar monarchia egy független és Európában súlylyal bíró nagyhatalom pozicióját elveszítse.*

Ez áll Németországra.

Azon hatalmak pedig, melyek Németországnak és a monarchiának keleti politikáját meg akarnák bénítani: ha ellenségei lennének a monarchia egységének, bizonyára Magyarország nemzeti egységének sem lehetnének barátai. Hogy a monarchia egységét — régi traditiók megtörésével — mernék-e megbolygatni s az egyensúly elvét ekképp veszélyeztetni: oly kerdés, melyre a külpolitikai kérdések részletes ismerete nélkül felelni nem lehet. De hogy abban a percben, amelyben Oroszország a német solidaritás-

sal szemben a szlávok solidaritását proclamálja, nemcsak a monarchia egysége, hanem Magyarország belső nemzeti egysége is veszélyeztetve van, az kétségtelen. Oroszországnak vannak a monarchián belül is szövetségesei. Azok a magyar suprematiának és a monarchia egységének egyaránt ellenségei. *Orosz* politikát csinál tehát az, aki Magyarország gyöngítése véget aláássa a magyar suprematiát; miként *pánszláv* politikát csinál az, aki Ausztria gyengítése végett a monarchia nagyhatalmi positióját ássa alá.

Egy adott — szilárd birodalmak faji ellentétein s állandó érdekösszeütközésén alapuló — tartós európai helyzetnek szükségképpeni consequentiája a kiegyezés. A közhangulat változása, pártok emelkedése és bukása, előítélet s szenvedély azt megváltoztatni képtelen. Kihat a pártok irányában elfoglalt álláspontja az ország *belső* politikájára s egy hibás közjogi politika ismét idézhet elő oly reactiót, mely az ország belső nemzeti egységét megbontja. De magát a kiegyezést s az abban megállapított viszony tartósságát belpolitikai mozgalom meg nem ingathatja. Állani fog az, míg az európai helyzet megköveteli fennállását s ezen erőviszonyok fönmaradásáig meg nem változhatik.

Ezen a sziklán a szenvedély minden hulláma megtörik.

VI.

A TÉNYEK ÉS A CORPUS IURIS.

Montesquieu szerint valamely állam törvényei szükségképen kapcsolatban vannak azon államnak specialis viszonyaival. Ezen viszonyokkal kell a törvényhozónak számolnia; e viszonyokban rejlik a törvények szelleme.

Azonban ezen viszonyok némelyike változó, másika állandóbb természetű. Ezen állandóbb természetű viszonyok adják meg mindenik államnak a maga nagy nemzeti problemáját, mely nemzedékről nemzedékre megoldást kíván. Az adott helyzetbe való beilleszkedés, az adott tényekkel való leszámolás eme folytonos processusában alakul ki annak az államnak sajátos jellege, sajátos lét-problémája s annak megoldási módjában a maga sajátos géniusa. Ez adja meg az államnak valódi, egészen specialis jellegű, de alapvonalaiban állandóbb természetű egyéniségét s a felmerülő egyes kérdéseknek ebből a szempontból, mint legfőbből, kell elbiráltatniok.

A nemzetek politikai élete: a létért való küzdelem. A fenmaradásra való törekvés nyilatkozik

a nemzet egyéniségéhez való eme ragaszkodásban s miként az egyes életében önmagában ártalmatlan, sőt hasznos tápszerek bizonyos adott esetben károsak s miként az erősítő mozgás a physikum bizonyos állapotában kártékony lehet: úgy kell önmagukban ártalmatlan, sőt üdvös elveket is a nemzet életben maradása szempontjából itélni meg, az adott helyzet specialis körülményeit véve fontolóra.

A magyar nemzetnek azon alapproblémája, mely Ázsiából bejövetelekor az egyetemes keresztyén szellem és a magyar nemzeti szellem összhangba hozatalában találta megoldását, végig húzódik történelmünk egész folyamán. Mindig újra meg újra meg kellett az egymásra következő nemzedékeknek e kérdést oldaniok s minden új helyzetben a megoldást keresniök. Azt az elvet, melynek alapján e megoldást keresni kell, úgy fejezte ki újabban Széchenyi, hogy e nemzetnek minél európaiabbá és egyben minél magyarabbá kell lennie.

A kiegyezés sem egyéb, mint nemzetünk e nagy alapproblémájának a felmerült újabb viszonyok között való állandó jellegű megoldása. Az európai adott nemzetközi helyzetbe való beilleszkedése ez a nemzetnek; az ország önállásának s az Európa érdekében álló nagyhatalmi positiónak egymással való kiegyeztetése. A múltban a

dynastia a beolvasztásban keresvén a nagyhatalmi positio megalapításának célra vezető eszközét, megelégedett azzal, hogy megteremtett részben törvények nélkül, részben törvények ellenére egy erős központi birodalmi szervezetet s annak erőforrásait kellőleg biztosította. Intézményeinek, eszközeinek törvényesítésével nem törődött s a magyar országgyűlések ártatlan declarátiójához gyakran hozzájárult. Az országgyűlések pedig megelégedtek az ország függetlenségének declarálásával és sérelmeik fölsorolásával, de a nagyhatalmi érdekkel való összhangba jutás módját nem találták meg. Oly törvényhozó test, mely hosszas szünetelések után összehíva, kérdések fölött kénytelen dönteni, melyeknek összes vonatkozásait nem ismerheti, magasabb s életrevalóbb alkotásokra képtelen. Azonban mindezen tényezők ismerete mellett sem lehetett addig kellő összhangba hozni a nagyhatalmi érdek és a magyar függetlenség követelményeit, amíg a külpolitikai viszonyok folytán Ausztria régi erejét el nem vesztette s az ennek folytán bekövetkezett kiegyezés által belső egységében ismét megszilárdulva, Ausztria és Magyarország között az erők paritása bizonyos fokig elérhetőnek nem bizonyult.

Ekkor vált lehetségessé, hogy a nemzet úgy számoljon a nagyhatalmi érdek követelményeivel, hogy ezáltal az ország függetlenségének érdekét

ne sértse meg. Szükségessé vált ennélfogva, hogy az a tényleges fejlődés, mely csupán a nagyhatalmi érdeknek kedvezett volt, és az az alkotmányos fejlődés, mely egyáltalában nem vette tekintetbe e nagyhatalmi érdeket s annak eszközeit: egymással összhangba hozassék kölcsönösen. A dynastiának evégből le kellett mondania a birodalmi egység azon fokáról, melyet a múltban tényleg elért, de amely törvényes önállóságunkba ütközött; a nemzetnek pedig le kellett mondani ama közösségnek negatiójáról, mely a valóságban megvolt, csupán törvényeinkben nem létezett.

A jogi állapotok és a tényleges állapotok amaz óriás ellentéte, mely a múltakat jellemezte, szükségképen vonja maga után a kiegyezési mű értékének kétféle elbirálását. Ha a Corpus juris szempontjából tekintjük azt, visszaesést kell benne látnunk, régi jogokról való lemondást, közös intézmények megteremtését. Ha a tények szempontjából nézzük, rendkívüli előhaladást látunk benne a függetlenségnek annyiszor declarált, de valójában századokon át el nem érhetett célja felé. A Corpus iuris szempontjából e kiegyezés által egy teljesen önálló állam közös ügyeket, közös intézményeket teremt s egy más idegen állammal szoros kapcsolatba lép. A tények szempontjából a kiegyezés megbontja a birodalmi egységnek tényleg fennállott szervezetét, annak csak egy

részét hagyva meg és azt az egy részt is birodalmiból közössé teszi. Valóban veszteség ez a jogok szempontjából; a tények szempontjából valóban nyereség.

Ha valaki jogot formál egy birtokhoz s ebbeli joga kétségtelen, de ép oly kétségtelenül mutatja a tapasztalás, hogy e jogot beláthatatlan időkig érvényesíteni nem lehet, ha ilyen körülmények között az illető a birtok tényleges urával oly egyezséget köt, mely szerint a birtok egy részét azonnal tényleges birtokába veheti, ha ennek fejében a birtok többi része iránti perléssel fel fog hagyni: a kötött egyezség szint így kétféle módon birálható. A gazda azt fogja mondani, hogy megnyerte birtokának egy részét; az ügyvéd azt fogja mondani, hogy birtokának egy részét elvesztette. Az egyezséget kötő azonban nyilván úgy fog gondolkozni, hogy birtokának egy része is többet ér, ha tényleg az övé, mint az egész birtokhoz való azon egész joga, mely csupán ügyvédjének, de neki nem biztosított megélhetést.

A kiegyezés által ekkép az Ausztria és Magyarország közötti viszonyra nézve nyert kiegyenlítést a jogi állapotok és tényleges állapotok közötti azon nagy ellentét, mely közéletünket a múltban más téren is annyira jellemezte. Meg volt ez az ellentét a XIX. század elején a belpolitikai életben is. Alkotmányunk szerint aristokratikus állam voltunk, de ez az aristokratia a tényleges viszo-

nyok szerint közéletünkben a demagógiának nagy teret nyitott. A vármegyék tanácskozási nyelvének magyarrá tételével s azon egyébiránt újabbi keletű elvnek mellőzésével, mely a szavazatok mérlegelését parancsolta volt, a bocskoros nemességnek a közéletbe való bevonása által egy vagyon és műveltség nélküli elem nyert rendkívüli befolyást. (Lásd Wirkner: *Élményeim.*) Ez voltakép egy nagy választói reformnak felelt meg, a census óriási fokú leszállításának. Pedig az alkotmányos aristokratikus elv ugyanaz volt, ami régen: Una et eadem nobilitas. A nemesség egy részének elszegényedése, tehát a tényleges viszonyok változása idézte elő ezen állapotot, mely aristokratikus elvek mellett demagog elemnek adott erőt. Széchenyi szerint a negyvenes években a vármegyei gyűléseken főként ez az elem dominált s épen a nemesi birtoknak örökösödés útján való elaprózódása ellen s így ezen demagog elem szaporodása ellen indítványozta a minimumot. Ha a jogi és tényleges állapotok között való eme rendkívüli nagy ellentétet figyelmen kívül hagyjuk, reform-korszakunk közéletének egész természetét félreismerjük s a vármegyei közgyűlések politikai mozgalmaiban mutatkozó féktelenségeket alig tudjuk megérteni. (Kossuth agitatiója sikerének magyarázatánál sem hagyhatjuk e tényt figyelmen kívül.)

Az 1848. választási reform elvileg ugyan demokratikus, de tényleg nagy mértékben oly elemeket hozott be az alkotmány sáncaiba, melyek a bocskoros nemességnél vagyon és műveltség szempontjából magasabb szinvonalon állottak. Ennek bizonysága, hogy a régi nemesi jogon szavazók kategóriáját külön is fönn kellett tartani azok számára, akik a vagyon és értelmi census megkivántató mértékét meg nem ütötték.

Az a nemesség, mely a Corpus iuris szerint egységes és egyenlő volt, valójában különböző alosztályokra volt fölbomolva. A nagy nemzeti küzdelmekbe belejátszik ezen osztályok érdekeinek ellentéte is; azok, akik azt hiszik, hogy az osztályharc elmélete oly tényre mutat rá — túlságosan általánosítva és egyoldalúlag magyarázva azt, — melyet régibb conservativ politikusok nem ismertek, olvassák el a genialis Dessewffy Aurélnak a bécsi kormányhoz intézett emlékiratát és abban, mint egyes cikkeiben is, a reformmozgalmak indokainak reális és hű képét találják. Csodálatos, hogy épen egy conservativ politikus látja meg a nemzeti küzdelmekbe belejátszó osztályharc motivumait, mint Németországban is Bismarck, a nagy conservativ, ugyanazon reális szempontból nézve az eseményeket, mint a socialismus képviselői, találkozik velük abban a gondolatban, hogy a polgári doctrinair

liberalismus erőtlen s csak két igazán reális erő van: az imperialismus és a forradalom. Bismarck és Lassalle egyaránt megegyeznek abban, hogy az alkotmányos conflictus voltaképen sohasem a jog kérdése, hanem mindig *hatalmi* kérdés csupán. Epen ez a felfogás nem tudott gyökeret verni közéletünkben hosszú ideig és Ausztriához való egész viszonyunk mindig a jog és igazság s nem az erőviszonyok szempontjából mérlegeltetett. Megrontotta ez a gyakorlati politikát is, de az elért eredmények objectiv történelmi megitélését is lehetetlenné tette. Mert azt, amit elértünk, régi irreális jogaink szempontjából birálva el, mindig szükségkép keveslettük, nem gondolva meg, hogy az a jog voltakép nem tény, hanem a nemzet vágyakozása csupán. A tényleg elért eredményeket nem a múltban elért tényleges eredményekhez viszonyította a közvélemény, hanem a múltban kinyilvánított óhajtásokhoz és jogigényekhez. A nemzeti függetlenségnek hosszú idő múlva s nagy munkával elérhető célját már régen elértnek tekintették s minden lépést, melyet elérése felé tennünk sikerült, visszalépésnek declaráltak. Valóban visszalépés is az. Az ábrándok világából a valóság világa felé.

Valamint Ausztriához való viszonyunk kérdésében és valamint (annak idején) aristokratikus alkotmányos elveink kérdésében: akként az ország

belső nemzeti egysége tekintetében is más a Corpus iuris világa és a valóság ismét egészen mást mutat.

Magyarország törvényhozása nemcsak ahhoz az elvhez ragaszkodott folytonosan, hogy Magyarország önálló független állam, mely semmi más országnak alávetve nincs; hanem mindig épp oly következetesen az egységes magyar politikai nemzet alapelvéhez ragaszkodott. A nemzeti eszmét föntartotta ki- és befelé egyaránt és az ezzel ellenkező tényeket — jogilag igen helyesen — csupán csak sérelmeknek tekintette. A sérelmes tényeknek nagy sokasága azonban s azoknak állandó jellege az elvileg független és egységes Magyarország idővel egészen átváltoztatta. A függetlensége képét ellen jövő támadások nem csupán külső erőszak formájában jelentkeztek, melynek nyomasztó hatása ellenére, az ország állami jellege intact maradt. Törökország, pl. elfoglalva tartotta Erdélyt, de állami egyéniségét egyébként nem alterálta. Ausztria beolvasztó politikát csinált s birodalmi (mindnyájunk közös ügyeit intéző) intézményeket szervezett. Birodalmi hadsereget, melybe a mi katonaságunk is be volt olvasztva; birodalmi külügyet, mely a mi nemzetközi érdekeink felett is rendelkezett; birodalmi pénzügyet, mely a Magyarországból befolyó összeget a monarchia többi államaiéval együtt központilag ke-

zelte; birodalmi hitelügyet, mely óriási államadósságokat, bankjegy kibocsátasokat és devalvatiókat a monarchia minden államának közös kárára csinált; birodalmi vámügyet, mely mindannyiunk kereskedelmi és gazdasági érdekeit központilag egységesen s birodalmi szempontok szerint kezelte.

Ugyanaz a bécsi politika, mely állami jogainkat ekképp *intézményesen* megcsonkította, mely ezen intézményeknek *állandóságot* adott s azt, ami közjogi önállóságunk szempontjából csupa sérelem, folytonosan ható tényezővé tette: az ország belső nemzeti egységét épp úgy aláásta. Az a kérdés, melyet ma nemzetiségi kérdésnek nevezünk, voltaképpen Magyarország függetlensége kérdésének *egyik vonatkozása csupán*. A közjogi kérdés az, ami itt is megnyilatkozik.

Mindazon támadások, melyek Magyarország függetlenségét előbb a török, majd a német hatalom által érték, rést ütöttek a magyar nemzet politikai egységén is s a Habsburgokkal való összeütközések e rést még csak tágították. A török pusztítások egész magyar vidékeket néptelenítettek el, nemcsak az ország déli részében, hanem a felvidéken is. Délen helyükbe szláv jövevények költöztek vagy német telepítvényesek; a felvidéken szintén szláv és részben német foglalta el

helyüket. Később a Habsburgok vallási fanatizmusa — mely egyszersmind a birodalmi egység eszméjét szolgálta — szintén számos magyar falu népét kényszerítette lakhelyének elhagyására, s az ő helyüket is idegen nép foglalta el. A török elleni védelemre szervezik a határőrvidéket is s annak külön katonai szervezésével Magyarország minden részének újra egyesülését megakadályozzák. Erdély is török kézről a Habsburgok uralma alá jutva, Magyarországtól továbbra is elszakítva maradt. Önmagában nem bír megállani a bécsi befolyás ellen s keblében a divide et impera elve érvényesül. Államot alkot az államban a szász universitás s a politikailag jogtalan oláh jobbágyság földesurával szemben támogatásban részesül.

Mialatt tehát Magyarország törökkel és némettel szemben a maga állami létéért küzködött, az erőviszonyok kedvezőtlensége folytán nemcsak állami függetlenségét, hanem belső nemzeti egységét is elvesztette. És azon alkotmányos conflictusokban, melyek valóban nem jogi kérdések, hanem hatalmi kérdések csupán, a Habsburgok mindig éltek azon előnynyel, mely számukra abból a körülményből keletkezett, hogy *a fennállásunkért folytatott nehéz harcokban a magyar nemzet alkotó elemei részben megváltoztak* s hogy a nemzeti egység nemcsak külsőleg ron-

tatott meg mesterséges szétdarabolás által, hanem ezen szétdarabolt részek némelyike egészen idegen s néha ellenséges irányú, gyakran bécsi befolyás alatt álló volt. Az ország integritásának kérdése a határőrvidék és Erdély szempontjából egy időben voltaképpen a nemzetiségi kérdésnek akkori formája volt s *a nemzetiségi kérdés égetővé válása mindig a közjogi canflictus egyik megnyilatkozása.*

Midőn a Magyarország alkotmányos önállósága sérelmével megteremtett birodalmi egység intézményeiről beszélünk, a bécsi központi hatóságokon kívül sohasem szabad elfelejtenünk Erdély elszakítását s Bécsből irányított alkotmányellenes kormányzatát; nem szabad elfelednünk a külön politikai egységként szervezve volt és támogatott szász univer sitást; nem szabad elfelednünk a határőrvidéket, mely tőlünk elszakítva, minden tekintetben Bécsből kormányoztatott s így a birodalomnak egy darabja volt; nem szabad végül elfelednünk, hogy (nagyobbára német) városaink a bécsi udvari kamara által igazgattattak s így szintén birodalmi kormányzat alatt állottak. A birodalomnak a nemzetiségekkel való ezen szoros contactusa, az a körülmény; hogy *a nemzetiségek egy része valósággal bele volt illesztve a birodalomba*: a régi Magyarország legjellegzetesebb vonásai közé tartozik s a nemzetiségi kér-

dés közjogi jelentőségét a multban is nyilvánvalólag megmutatja. II. József idején Erdélyben, az 1790-iki országgyűlés idején a szerbek között s 1848-ban és azután a szerbek és oláhok s szászok magatartásában ez az érintkezés nyilvánvaló. Ők a birodalomnak itt visszamaradt csapataiképp viselkedtek.

Valahányszor Magyarország az újabb történelem folyamán az uralkodóházzal összeütközésbe jött, mindannyiszor igénybe vette a dinasztia velünk szemben a nemzetiségi izgatás fegyverét. Belejátszik ez a motivum az erdélyi Hóra-lázadásba s a szerbek magatartása is mindig eme politika szerint igazodik.

«Mióta Kollonics rendszerének uralma alatt — mondja a szerb elemről Marczali — ide betelepedett, a bécsi udvar a magyar természetes ellensúlyának tekintette. Kiváltságot adott neki, de törvényes jogot nem, mert az közelebb hozhatta volna a magyarhoz. Berendezte egyházát, nagy hatáskörrel ruházta föl főpapját, szervezte katonaságát, de úgy, hogy az egészet kezében tartsa. A rácok még akkor is a magyarok ellen harcolnak, mikor Nagy Péter cár Rákóczi részére akarja őket nyerni. József császár, midőn 1768-ban beutazza területüket, észreveszi vak gyülöletüket a magyar ellen és följegyzi, hogy ennek politikai következései is lehetnek.»

Midőn az 1790-iki országgyűlést összehívják s az országgyűlés intranzigens szelleme megdöbbenti az uralkodót, ehhez az elemhez fordul támogatásért. Összehívatja tehát a kongresszust. A kongresszusi választásoknál mindenütt a Magyarországtól való elszakadással, a külön terület követelésével találkozunk. Ugyanezt kívánja a német és szerb nyelven elkészült «nemzeti javaslat». A király biztosítja őket leiratában, hogy az «*illyr nemzet*» méltányos kívánságai teljesíttetnek, «ehhez tartozik elsősorban a fölállítandó külön udvari kormányszék, mely a nemzetet állandóan képviseli», — mondja a királyi leirat.

A nemzetiségi kérdés mai állására nem csupán e közjogi kapcsolat hatott ki s el kell ismernünk, hogy annak állására más körülmények is hatással voltak. Az erdélyi oláhság nagy fajgyűlöletébe kétségkívül erősen belejátszott az osztálygyűlölet s bár ez ellentétet a kormány s a katonaság szította is: az erdélyi nemesség szűkkeblűsége annak objectiv alapot adott. A magyarországi románság barátságos magatartása 1848-ban a románok és szerbek amaz egyházi viszálykodásából magyarázható, mely onnan ered, hogy a görögkeleti románság a gör. kel. szerbek által elnyomottnak érezte magát. De már a szerbek ellenséges magatartásának magyarázatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül a határőrvidék azon

intézményét, melyben a szerb ezredek egyenesen Bécstől függtek s magyar hatóságnak és magyar szellemnek nem láthatták nyomát, Bécsből pedig támogatva látták Horvátország elégedetlenjeinek délszláv ábrándozásait.

Hogy a tótok barátságos magatartása menynyiben a faj békés jellemének kifolyása s menynyiben járult hozzá az a körülmény, hogy őket a vallás megoszlatja s magyar felekezetekkel egyesíti, alig eldönthető. De bizonyára van benne része azon körülménynek is, hogy nem voltak a magyar államtól úgy elszakítva s külön szervezve, mint például a határőrvidék, sem földesuraikkal szemben úgy felbiztatva, mint az erdélyi oláhság annak idején.

Városaink, melyeknek lakossága főként idegen nyelvű volt, nemcsak közvetlen bécsi kormányzat alatt állottak, hanem a reform-országgyűléseken is ennek a hatalomnak érdekeit szolgáiták.

Külön szervezve vagy szervezetlenül, az ország integritásának vagy belpolitikai önállóságának vagy az osztályok közötti békességnek megsértésével Bécsnek támogatására bizvást számítottak. Mert ők *birodalmi szervek voltak Magyarország határain belül.* Valahányszor a birodalmi egység szorosabbá tételét megkisértik, e szerveknek szerep kinálkozik, s az 1848-iki törvényho-

zók tévedése épp abban állott, hogy előbb a *Bécsben* levő birodalmi szervek egy részét kivánták megszüntetni s ezáltal a monarchia létföltételei és Európa érdekei ellen követtek el támadást, oly reactiót idézve elő, mely harcra szólította ellenünk a birodalomnak *Magyarországban* levő szerveit — a horvátokat, a határőröket és a nemzetiségeket — melyek régi erejükben fönnállottak s melyekkel *előbb* kellett volna számolniok, megsemmisíteniök. Mert az 1848-iki törvényhozás a nemzet *egységét* épp úgy, mint a nemzet *függetlenségét* declarálta ugyan, de valósággá tenni nem tudta és sem Horvátországot, sem a határőrvidéket, sem az erdélyi szászokat és románokat nem bírta a magyar állam igájába hajtani. A forradalomra következő időszaknak a birodalom egységét célzó kisérletei is mindig úgy számítanak az elégedetlen nemzetiségekre, mint a birodalmi egység megbizható szerveire. A márciusi alkotmány is ebből a szempontból indul ki, a szerb vajdaság szervezésénél s Erdély és Horvátország tökéletes elszakításánál: de már Saguna azon kérésében, hogy a monarchiabeli összes románokat egyetlen korona-tartományba egyesítse, az osztrák kormány is meglátta azon veszélyt, melylyel a nemzetiségi egyenjogúság elve a monarchiát fenyegeti. Az 1863-iki erdélyi országgyűlés is világosan mutatja, hogy a nemzetiségi kérdés a

közjogi kérdésnek egyik vonatkozása. Az alacsony census megállapítása, a választókerületek aránytalan beosztása, mind az oláhság és szászok erősítését és az ő erősítésük mind a birodalmi egység érdekét volt hivatva szolgálni.

A szász universitas például — melyben a kevesebb számú szászság az oláhság felett suprematiát gyakorolt — annyira a birodalom magyarországi részének érezte magát, hogy a Reichsrath által elfogadott törvények egész sorát a szász universitásra nézve kötelezőnek nyilvánította.

Rannicher pedig kijelentette, hogy a szász universitas az erdélyi országgyűléshez oly viszonyban áll, mint a szűkebb Reichsrath a tágabbhoz; az adó- és újoncmegajánlás ügye közös ügynek tekintetik.

Eme felfogások bizonyítják leginkább, hogy az állam nemzeti egységének sérelmei mint váltak az ország önállósága szempontjából is sérelmesekké.

A szász universitas elismerte az októberi diplomát és a februári patenst; 1862-iki feliratában kéri az oláhok egyenjogúsítását s kéri, hogy külön oláh nemzeti közigazgatási terület hasíttassék ki oly módon, hogy annak nemzeti jellege az államélet minden viszonyában kidomboríttassék. (L. *Siebenbürgen u. die österreichische Regierung in den letzten vier Jahren.* Leipzig, 1865.)

Kész ehhez hozzájárulni a szász universitas, de bizonyos szász községeknek az ő területéhez kapcsolása fejében. A kormány intentióinak ez megfelel. Az erdélyi országgyűlést oly módon kell tehát összeállítani, hogy a tervet elfogadja. Öt erdélyi vármegye oláh főhivatalnok kezében volt, ezeknek támogatására is számíthattak. Az octroyált választási rendszer alapján magának Erdélynek több választója volt, mint a monarchia összes többi tartományainak együttvéve.

«A vármegyei követválasztó kerületek, — mondja az erdélyi magyar és székely követek emlékirata, — akként alakíttattak, hogy ezáltal az egész vármegyei területen szinte minden magyar szavazat már előre meg volt semmisítve, mert ahol magyar ajkú választók laktak tömegesen, annyi más nemzetiségű választó soroztatott melléjük, míg a magyar szózatok megsemmisültek, ha mindjárt ezáltal a választókerületekben igen nagy is lett a szózatok száma s következőleg több polgárra jutott egy követ, mint az országgyűlést szervező rendelet elintézte.»

Ennél az elvnél fogva szükségképp *egyenlőtlennek* kellett a kerületek beosztásának lennie.

«A vármegyéken — mondja az idézett memorandum — a kebelökben fekvő városok népességét és illető követeik számát is odaértve: 18.000 lélekre egy követ esik, a székely székek-

ben 145.000-re hasonló számítás szerint, a szász törvényhatóságokban pedig 8700-ra. Felső-Fejérmegyében 27.000 lélekre esik egy képviselő Marosszéken — Maros-Vásárhely lakóit és követeit is beleszámítva — 21.000-re, míg Beszterce vidékén 4000-re, Szászvárosszékben 4200-ra és Szászsebesszéken 3700-ra.»

A magyar és székely képviselők kénytelenek voltak passivitásba lépni. Ez az országgyűlés küldött a Reichsrathba követeket. A nemzetiségeknek adott minden jog a birodalmi egység fegyvereinek bizonyult.

Az 1867-iki kiegyezés megalkotóinak a nemzeti *egység* kérdésében ugyanazon feladatai voltak, mint a nemzeti *függetlenség* kérdésében. Valósággá kellett tenni, ami régóta már óhajtás volt csupán. Alkotásaikkal szemben pedig e téren is ugyanazt az elvet kell alkalmaznunk, mint Ausztriához való viszonyunk szabályozásának megítélésénél: mérlegelnünk kell, mennyi a tényleges haladás.

Mert ha a Horvátországgal való viszonyunkat szabályozó törvényt és annak létrejövése módját a nemzeti egység absolut szempontjából vizsgáljuk csupán; ha ugyanezen óhajtandó, de a múltban hosszú időn át érvényesítetlenül maradt elv alapján bíráljuk el a határőrvidék s a polgárosítás létrejövetelének módját és feltételeit; ha

ugyanezen elvont eszméből kiindulva bíráljuk el az 1868-iki XLIV. törvénycikket: akkor egyiket sem fogjuk kielégítőnek találhatni. Ép oly visszaesést jelentenek a nemzeti egység — régóta nem létező — *eszményétől*, mint amilyen határozott előhaladást a nemzeti test amaz eldaraboltságához képest, mely századokon át *tényleg* mutatkozott.

De ha azt, ami vágy volt csupán, valóságos ténynek vesszük, anachronismuusba esünk, a közelmúlt elveszett dicsőségének tekintve azt, a mi munkásságunknak csak a távol jövőben elérhető eredménye lehet. És akkor történelmünk menetének, nemzeti fejlődésünk irányának egész képét meghamisítjuk, a reménytelen hanyatlás képét mutatva föl ott, hol a lépésről-lépésre haladó fejlődés ténye nyilvánvaló.

Magyarország egykor önálló és független állam volt nemcsak jog szerint, hanem a valóságban is. Egységes szervezetben, egységes politikai nemzet volt az, mely itt uralkodott. Az európai helyzet alakulásai e nemzeti függetlenséget aláásták s e küzdelmekben az állam területi és politikai egysége is elveszett.

Az európai viszonyok kedvező alakulása lehetővé tette az ország függetlenségének helyreállítását és a dynastiával való egyetértés útján a nemzet területi és politikai egységének helyreállí-

tását. A bécsi centralisatiónak Magyarországon levő birodalmi szervei különálló szervezetüket elveszítették, Bécstől közvetlen függésben többé nincsenek és alárendeltettek a magyar államnak. A kiegyezés csak e szervezeteket szüntette meg; maguk a nemzetiségiek a múltak viszontagságos eseményeinek emlékeiképen itt maradtak. És valahányszor kiújul a közjogi harc király és nemzet között: a birodalmi eszme e régi szervei ismét fölélednek s újból való megerősödésüket remélhetik.

A birodalmi egységnek Bécsben levő szerveit a kiegyezés teljesen átalakította s a paritás elvének erejénél fogva birodalmi szervekből közös szervekké tette.

A teljes paritástól még igen távol vagyunk, de még távolabb vagyunk végre attól a birodalmi egységtől, amely jogaink és törvényeink ellenére ugyan, de a valóságban tényleg századokon át fennállott s amely egységes osztrák birodalmi szervezetben egyesítette a monarchia hadseregét, külügyét, pénzügyét, hitel-, vám- és bankügyét. Még távolabbra vagyunk végre attól a birodalmi egységtől, melynek hívei a mai Magyarország belső nemzeti egységét, jogaink, törvényeink ellenére, de valójában tényleg megtörték, magában a nemzet testében organisálva a birodalmi egység szervét, közvetlen kapcsolatba hozva s elle-

nünk szervezve országunknak nemzetiségileg legexponáltabb részeit.

Az ország függetlensége s az ország belső nemzeti egysége mindinkább valóra kezd válni, hosszas nagy küzdelmek után, Azt, amit régen elvesztettünk, lépésről-lépésre hódítja vissza egy céltudatos politika által vezérelt nemzet legjobbjainak komoly, kitartó munkássága.

Attól az időtől fogva, midőn Széchenyi István fölébresztette álmából a nemzetet s a Corpus iuris ábrándvilágából a tények világába vezette át, Magyarország függetlensége és egysége ábrándképből mindinkább és inkább valóra válik. Minden nemzedék dolgozott e nagy munkán; teljes befejezésétől még mindig beláthatatlan távolságban vagyunk.

A vezető államférfinak lépésről-lépésre kell e nehéz úton haladnia. Régi ellenséges erőkkel folyton küzködnie.

Az, hogy ezen tényezőket el nem ismerte a Corpus iuris: a legyőzendő akadályokat könnyebbeké még nem teszi. Hisz éppen az, hogy jog, törvény és igazság ellenére is századokon át képesek voltak érvényesülni, mutatja leginkább, mily nagy s a viszonyok mélyében gyökerező volt erejük.

Ezen tényezőket legyőzni csupán lassú, céltudatos, lépésről-lépésre haladó politikai munkás-

sággal lehet. Minden nap egy lépéssel előre; nulla dies sine linea.

De ha a lépéseket, melyeket a valóság világában előre teszünk, hátralépésnek declaráljuk s egy ábrándvilág képzelt eredményeinek mértékével mérjük: a realis politika helyes értékelésének minden követelményével ellentétbe jutunk. Akkor a negativ több lesz előttünk, mint a positiv alkotás s a szó embere a tett emberénél értékesebb.

Ez a felfogás maga képes a fejlődés és haladás menetét megakasztani.

Mert a politikusnak a tényekkel kell számolnia s feladata az alkotás. Ha azonban azt, amit még csak ezután kell kivívni, úgy tüntetjük föl, mintha birtokunkban lett volna még nem régen is; ha azt, ami csak jog volt, valóságos ténynek tüntetjük fel: félreismerjük a reális erőviszonyokat. És ha az ország függetlenségének és egységének kivívását úgy tüntetjük fel, mint a mi nem az erőviszonyoktól, hanem saját elhatározásunktól függ csupán: oly képtelen világnézletet terjesztünk, melynek alapján lehetetlen a positiv alkotás.

De a dolgoknak ilyetén feltüntetése a nemzet politikai ítélőtehetségének fejlődésére is visszahat s absurd következtetésekre vezet.

Ha egy politika értékét nem az adja meg,

hogy a tényleges viszonyokon mennyit lehet általa tényleg javítani, hanem az, hogy egy ábrándvilág illusióihoz mennyivel áll közelebb: akkor a nemzeti nagyság realis útja helyett annak oly idealis fogalmához jutottunk, melynek alapján annak minden híve méltán mondhatja el: «Az én országom nem e világból való».

És ha nem a politika kivihetősége, hanem annak merészsége lesz hirdetője hazafiságának kriteriuma: akkor a hazafiság és az államférfiúi bölcsesség egymással szükségképp fordított arányban áll.

VII.

A HATVANHETES ALAP FEJLESZTÉSE.

Az 1867 : XII. t.-cikket kiegészíti a honvédségről szóló 1868 : XLI. t.-c.; a határőrvidék polgárosítása s a szász universitas bekebelezése ugyanazon célt szolgálja. Hohenwart és Beust terveinek megbukásában az önálló Magyarország ereje megnyilatkozik s a pénzügyi egyensúly helyreállása erejét megszilárdítja. A főbb vasútvonalak államosítása lehetővé teszi Baross Gábor alatt egy magyar tarifapolitika kisérleteit.

A valuta pénzügyi önállóságunk eszméjét szolgálja, s az iparfejlesztés közgazdasági életünk nagyobb függetlenségét.

A hadsereg szervezetében, a külügyi szervezet egyik ágában s a bank-kérdésben pedig igen nagy lépéseket tettünk előre, melyek mind a kiegyezés fejlesztésének célját szolgálják.

Magában a külügyi *szervezetben* nagy tényleges haladást képez a konzuli biráskodás újabb rendszere. Eszerint a konzuli biróság az első fokon *közös*, a második fokon *vegyes*. Közjogi szempontból főként azon kifogás emeltetett ezen

intézkedés ellen, hogy új közös ügyet teremt. Az igazságszolgáltatás tisztán magyar ügy s a császár és király nevében ítélni — közös szuverénitas nem lévén — nem lehet.

Külföldi példákkal bizonyították, hogy a konzuli biráskodás a külügyi szervezetnek nem integráns része, mert oly szervek is bizatnak meg ilynemű funkciókkal, melyeknek a diplomáciai képviselethez nincs semmi közük. Ezzel szemben tény az, hogy a hadseregben is közös szervek gyakorolják az igazságszolgáltatást, és hogy vitás esetben a quotát Ő Felsége egyazon határozattal dönti el, anélkül, hogy ezáltal közös szuverénitást teremtene. A közös és vegyes biróság épp annyival hátrányosabb a külön magyarnál, mint amennyivel előnyösebb a régi osztráknál. Azelött *osztrák* forum döntött másodfokon; ezen törvény szerint egy vegyes konstantinápolyi főtörvényszék. Ez épp oly tényleges előhaladás, mint az, hogy e törvény *egyezményi* természetű. Egy állandó osztrák szerv helyébe egy vegyes biróság iránt történt ideiglenes megegyezés. A magyar honosok jog és cselekvőképessége iránt; családi jogaik tekintetében; öröklési jogaik s a hagyatéki eljárás tekintetében; a magyar honosok által elkövetett bűntettek tárgyában: magyar törvények szerint kell ítélnie s csak más ügyekre nézve marad meg a régi levantei és

osztrák jog szerinti ítélkezés. A jogi szempont itt is az, hogy mi maradt sérelmes; a tényleges az, hogy mennyi lett megszüntetve.

További igen fontos lépések történtek a bankügy terén. Részint kisérletek a kiegyezés fejlesztésére, részint — igen fontos — eredmények is. A kisérletek igen régiek.

Már az Andrássy-kormány pénzügyministere, Lónyay Menyhért foglalkozott *a bankközösség megszüntetésének* eszméjével. Rögtön a kiegyezés megkötése után az államadósságok ügyének rendezésével kapcsolatban egy új pénzláb megállapítását, a valuta rendezését és a bécsi nemzeti bank likvidációját tartotta szükségesnek s azzal együtt a bankkérdésnek *a több bankrendszer alapján* való szabályozását. Evégből az államadósságok konverzióját, illetve *redukcióját* tartotta kivánatosnak. Azonban sem Deák, sem Andrássy nem voltak hajlandók a kérdésbe belemenni és jobbnak látták e kérdésben passzivitásban maradni. «Ezáltal vélték elkerülhetni — mondja Lónyay — a szemrehányást, mintha a magyar befolyásnak lennének tulajdoníthatók mindazok as intézkedések, melyek az államhitelezők jogainak megcsorbítására vezetnek.» Ez a fontos politikai tekintet akadályozta meg 1867-ben azokat a pénzügyi műveleteket, melyek nélkül a bankszétválasztás pénzügyi szempontból nem volt kivihető.

Az Andrássy-kormány ennélfogva megelégedett az ország jogainak elvi föntartásával s bizonyos föltételek kikötésével. Ezeket a föltételeket azonban az osztrák nemzeti bank nem tartotta meg s így 1872-ben a képviselőház utasította a pénzügyministert a valuta rendezésének előkészítésére és arra, hogy «addig is, míg ez megtörténhetnék, *a bankjegyforgalom oly középponti közeget nyerjen az országban*, melynek igazgatósága annak idején törvényhozásilag jóváhagyandó alapszabályai értelmében a magyar kormány törvényszerű felügyelete és ellenőrzése mellett függetlenül járjon el és mely a magyar korona országai valódi hitelszükségletének fedezésére megfelelő összegekkel rendelkezzék.»

Kerkapoly pénzügyminister terve az volt, hogy a szabadalmazott osztrák nemzeti bank cége alatt fönnálló részvénytársaság állítson úgy Magyarországon, mint Ausztriában *külön alaptőkével ellátott két bankot* s ezek különösen a bankjegykibocsátásra nézve egymással kölcsönös megállapodást létesítsenek. Hosszas és eredménytelen tárgyalások után a kormány 1873 március 25-én megkötötte az egyezséget a bécsi Bankvereinnal *egy magyar leszámítoló és kereskedelmi bank fölállítása iránt* s az erre vonatkozó törvényjavaslat el is fogadtatott. «Alaptőkéje — mondja Lónyay — huszonöt millióban állapítta-

tott meg, mely később egész ötven millióig volt emelhető.» A törvényben ki volt fejezve, *hogy ez a bank lesz a magyar kormány bankárja.* Azzal az előnnyel is fölruháztatott, hogy számára engedelem adatott tőkéjének kétszeres értékéig pénztári utalványokat kibocsáthatni. Kamatozóknak mondattak ugyan ezek az utalványok, anélkül azonban, hogy a kamatláb meghatároztatott volna. A látra fizetendő pénztári utalványok, melyek az állampénztáraknál beváltattak volna, oly kiváltság e bank alapszabályaiban, melynél fogva könnyebb forgalma, ha az intézet jól vezettetik, nevezetes hatással lett volna a hitelre és pénzforgalomra.»

A nemsokára bekövetkezett óriási pénzválság azonban a terv kivitelét lehetetlenné tette s így ennek a kormánynak sem sikerült a bankszétválasztást keresztülvinni. Egy előre nem látható gazdasági válság akadályozta meg törekvésében, mely ellen tenni nem volt ereje.

Harmadizben a fuzió után tétetett kisérlet a bankszétválasztás iránt. A májusi stipulációk tekintetében Tisza Kálmán ministerelnök a képviselőházban 1876 május 11-én a bankkérdésről következőleg nyilatkozott: «. . . Megállapodás történt abban, hogy nemcsak nem adatik föl, hanem határozottan kimondatik Ausztriának is. Magyarországnak is joga a külön bank létesítéséhez.

Tiz esztendőre pedig a két államban egy és ugyanaz a társulat nyerjen szabadalmat s ez *állítson tökéletesen egyenjogú, egymástól tökéletesen független két bankintézetet*, egyet Budapesten, egyet Bécsben. Határoztassék meg, hogy a társulat által statutumszerüleg kiadható bankjegyeknek hány százaléka fordítandó mindenik állam hitelére; a Magyarországra eső százalék csakis itt legyen értékesíthető és semmiképpen a magyar hiteltől meg nem vonható.»

«Az egytársulatnak kifolyása az, hogy a bankjegy egy legyen; de *a beváltási kötelezettség épp úgy Bécsre, mint Budapestre állapíttassék meg és az ércalap is a budapesti és a bécsi bankintézetnél helyeztessék el.*»

«A két igazgatóságot a közgyűlés választja, mindeniket az illető állam polgárai közül; mindenik intézet vezetésére az alkormányzót az illető pénzügyminister ajánlatára és ellenjegyzésével ő felsége nevezi ki. Ama teendőkre, melyek a banktársulat és a bankjegyek egységéből okvetlenül következnek, de csakis ezekre, szerveztessék egy középponti organum, mint a két bank igazgatóságának választmánya; bizonyos számú tagot válasszon oda a budapesti, és ugyanannyit a bécsi igazgatóság; nevezzen ki hozzá a magyar kormány egy tagot, az osztrák kormány is egyet, élén állván az egész társulatnak a kormányzó,

kit a két kormány fölterjesztésére ő felsége nevez ki.»

Magyarországnak a májusi stipulációkban a paritás irányában elért sikerei ellen az osztrák pártok körében oly erős mozgalom támadt, hogy az osztrák kormány azokért sem volt képes helytállani.

«Ily körülmények között — mondotta a kormányelnök a Ház február 10-iki ülésén — ... kisérletet kellett tennünk, *nem lehetne-e az önálló bank létesítését kezünkbe venni.*»

«Ismételten és határozottan ki kell fejeznem, hogy joga ehhez az országnak senki által kétségbe nem vonatott, és ha lett volna, ki kétségbe vonja: aki a jogokat velünk együtt védte volna, az Magyarország törvényes királya.»

«Azonban oly nagyok voltak az állami és Magyarország jólétén aggódó fejedelem aggályai, hogy azokat nekünk — meglehet saját gyöngeségünk miatt — elhárítanunk nem sikerült.»

A kormány ennélfogva (l. Szilágyi Dezső beszédei I. k. 16. lapján) *ministertanácsi határozat alapján* a királyhoz fölterjesztést intézett, mely szerint *csak arról az alternativáról lehet szó, hogy a májusi stipulációk elvei föntartassanak, vagy az önálló bank állíttassék föl.*

E lépésnek sem volt eredménye *s a kormány beadta lemondását.*

A lemondott kormány elnöke a Ház előtt következőleg nyilatkozott: «A kormány lelépett tagjai ama nézetet vallották *és vallják, hogy teljesen kielégítő megoldás* Magyarországra nézve a bankkérdésben *csak* akkor lesz, midőn lehetővé válik *az önálló bank* fölállítása.» (l. Madarász: Emlékiratai, 474. lap.)

A király Sennyeyt, Mailáthot, Bittót és Szlávyt egymásután hivta föl kormányalakításra, mire azonban a fönforgó nehéz viszonyok között egyikük sem vállalkozott. Ennélfogva a kormányalakítással ismételten Tisza Kálmán bizatott meg. A bankkérdés ezután a paritás elvének keresztülvitelével oldatott meg, *két külön igazgatóság szervezésével* és — ami Ausztriában az ellenmondást főként fölkeltette volt — *két külön alkormányzói állás szervezésével.* Az 1899. évi XXXVII. törvénycikk a főtanács összeállításában is biztosította Magyarország *egyenjoguságát* és így *ma a bankkérdésben teljes és tökéletes a paritás.*

Katonai téren főként a magyar tisztek csekély létszáma volt joggal kifogásolható. A hadsereg szelleme szempontjából ennek igen nagy jelentősége van.

Ezen segítendő, a közös hadsereg nevelő intézeteiben Tisza Kálmán kormánya 1882-ben 120 alapítványi helyet rendszeresített. Az 1897:XXII.

és XXIII. t.-c. ezt 250-re emelte, melyek közül 150 a katonai reáliskolákra és katonai akadémiákra, 100 pedig a közös kadétiskolákra esik. A második a Ludovika Akadémia növendékeinek számát 300-ban állapítja meg, azonfelül pedig egy magyar királyi honvéd főreáliskolát alapít 150 növendékkel s két honvéd kadétiskolát öszszesen 800 növendékkel.

De 1903-ban még mindig 3000 magyar tiszttel volt kevesebb a szükséges létszámnál, az 1904. évi XX. törvény tehát elrendelte, hogy az eddig meglevő 250 tisztnövendéki alapítványi hely újabban 1073-al szaporíttassék, s így az összes szám évenként 1323-ra emeltessék. A helyeket a közös hadsereg nevelő és képző intézeteinél, a katonai akadémiáknál és reáliskoláknál alapították meg.

Az 1904. évi XX. törvénycikk folytán keletkezett kiadások évi 600,000 koronát tesznek ki. Miután a hadügyi költségek közösek, Magyarországnak ezen összeghez csupán a quóta arányában kellene járulnia. Jogi szempontból ez éppoly világos, mint amily világos praktikus szempontból az, hogy osztrák érdekek háttérbe szorításához osztrák pénzt kapni nem lehet.

Az 1904. évi XX. törvénycik csak egy részét valósította meg azon kilences bizottság programmjának, melynek programmpontjai következők:

1. A közös hadsereg jelvényei, amelyek ma alkalmazásban vannak, nem felelnek meg az ország közjogi állásának, ezért a jelvények közjogunknak megfelelően rendezendők.

2. A katonai büntetőeljárás mielőbb terjesztessék az országgyűlés elé. A szóbeliségre és nyilvánosságra alapított eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítendő. Ennek módozatait az előterjesztendő törvény lesz hivatva megállapítani.

3. A közös hadsereg szolgálati kötelezettségének teljesítése körüli törvényes kedvezmények legfelsőbb fokú eldöntése kizárólag a honvédelmi ministerre bizassék és a kedvezmények odaítélése lehetőleg méltányos alapokra fektettessék.

4. Régi törvényeinkben is ismételten kifejezett kivánsága és senki által kétségbe nem vont jogos igénye a magyar nemzetnek, valamint a harcképesség lehető fokozása szempontjából eminens érdeke a hadseregnek is, hogy a magyar csapatok magyar tisztekkel láttassanak el és a nemzet fiai a hadsereg vezetésénél megfelelő mértékben érvényesüljenek. Szükségesnek látjuk ennélfogva, hogy

a) az 1868. évi augusztus 11-én kelt legfelsőbb kézirat értelmében a nem magyar csapatoknál szolgáló magyar honos tisztek magyar csapatokhoz helyeztessenek át;

b) a tisztképzés ügye akként fejlesztessék, hogy a magyar tisztek létszámában mutatkozó hiány fedezése, s a magyar csapatoknak magyar tisztekkel való ellátása, állandóan biztosíttassék.

E célból magyar ifjak számára fentartott megfelelő számú alapítványi helyek alkotása a mennyiben szükséges, az ország területén elhelyezett új képzőintézetek fölállítása, esetleg a honvédség képzőintézeteinek további kiépítése által annyi magyar ifjúnak tisztté való kiképzése biztosítandó, hogy a magyar tisztek száma a hadsereg tisztikarának minden ágazatában azt a mértéket érje el, mely a magyar honos legénység számarányának megfelel.

c) Ugyanabból a célból szükséges továbá az is, hogy a közös hadseregnek az ország területén elhelyezett tisztképző intézeteiben a tanterv akként módosíttassék, miszerint az intézetekben a tantárgyak jelentékeny részének tan- és vizsgálati nyelve a magyar legyen, legalább oly mértékben, hogy az ezekbe belépő magyar ifjak előmenetelét a tannyelv ne akadályozza s az ezekben kiképzett növendékek a magyar nyelvet teljesen bírják.

d) Az ország költségén felállítandó magyar alapitványi helyek az ország határain kívül csak azoknál az intézeteknél fognak adományoztatni, melyeknek megfelelő intézetek az ország terüle-

tén nem léteznek. Amint pedig ilyen intézetek az ország területén felállíttatnak, a megfelelő magyar alapítványi helyek az intézethez fognak áttétetni.

5. A magyar csapatok összes hatóságai a magyar hatóságokkal magyarul levelezzenek.

6. Az 1868. évi XXX. törvénycikknek Horvát-Szlavonországokra vonatkozó rendelkezései nem érintetnek.

7. Számos és fontos kérdés a véderő-törvény reviziója keretén belül lesz megfontolás alá veendő, ilyen mindenekelőtt a kétéves szolgálat, figyelemmel az ország pénzügyi helyzetére, továbbá a békelétszám törvényhozási megállapítása és a póttartalék kontingentálása, valamint az egyéves önkéntesek esetleges második szolgálati évének törlése vagy szabályozása.

8. A párt föntartja azt az álláspontját, hogy a királynak jogában áll az egész hadsereg kiegészítő részét képező magyar hadsereg vezér- és szolgálati nyelvét az 1867: XII. törvénycikk 11-ik szakaszában elismert alkotmányos fejedelmi jogai alapján meghatározni.

Ezen programm végrehajtása után idővel — a vezényleti nyelvet kivéve — teljes lesz a hadseregben is a paritás.

A kül- és hadügyministerium német szervezetétől és a vezényleti nyelvtől eltekintve ezután

semmi tekintetben sem hiányzik a paritás. Ezek tényleges hiányok, melyeknek pótlása a jövő feladata. Megszüntetésük után intézményileg minden téren teljes a paritás s teljesen keresztül van véve a kiegyezés emez alapgondolata. Akkor végre van hajtva a kiegyezés s amig Európa jelen viszonyai fennállanak, annak is állnia kell.

«Lelkiismeretesen merem állítani — mondotta a nagy Andrássy Gyula — hogy azoknak, akik az 1867-iki tárgyalásokat kezdetben nagyrészt saját felelősségükre, később a parlamenti többség megbizásából vezették, a történet tanuságán okulva *nem volt szándékuk* Magyarország a Korona és a monarchia másik állama közötti kérdéseket *ideiglenesen rendezni,* hanem céljuk volt *egyszer-mindenkorra* úgy intézni azokat, hogy *az egyszer megállapított közjogi viszony kiszámíthatatlan nemzedékeken keresztül se alku, se kérdés tárgya ne legyen.*»

VIII.

A HATVANHETES ALAP.

Ha az 1867-iki kiegyezést a Corpus Iurison alapuló világnézletből kiindulva itéljük meg, akkor a *jog* kizárólagos szempontjából azt kell mondanunk, hogy az 1867 : XII. t.-c. közös intézményeket *teremtett*. Ha azonban a *tények* szempontjából tekintjük a kiegyezést, azt kell mondanunk, hogy a kiegyezés nem teremtette ezen intézményeket, mert azokat birodalmi intézmények formájában már szervezve s hosszú időn át működve találta. A kiegyezés azon ügyeknek, melyek birodalmilag és központilag kezeltettek, egy részét *szétválasztotta*, egy részét pedig alkotmányos és közös üggyé tette.

Hiszen a kiegyezés nem úgy jött létre, hogy két tényleg önállóan szervezett állam, kölcsönös védelem érdekében egyesítette volna a maga önállóan szervezve volt két hadseregét; hanem úgy, hogy a hosszú idő óta fennálló egységes birodalmi hadsereg bizonyos fokig ketté választatott, alkotmányos befolyás alá helyeztetett.

Hiszen nem két nemzetközileg régóta önálló-

nak elismert s az európai viszonyokban külön tényezőként szerepelt, egymástól független állam egyesítette a maga két külön diplomatiai szervezetét, hanem az osztrák birodalom külügyministere vált közös külügyministerré s az osztrák birodalom nagyhatalmi positióját örökölte a dualismusra alapitott monarchia.

Hiszen nem századok óta önálló pénzügygyel bíró két állam teremtett egy közös pénzügyet bizonyos ügyekre vonatkozólag, hanem az a birodalmi pénzügy, melyet tényleg századok óta (az 1848-iki rövid időszak kivételével) egységesen s felelősség és ellenőrzés nélkül kezeltek, vált ketté külön magyar és osztrák pénzügygyé, csupán a közös ügyekre vonatkozó pénzügy maradván közös.

Hiszen nem két önálló s Európában különkülön nagyhitelű bank egyesült egymással; hanem az osztrák nemzeti bank, melynek vezetésébe semmi beleszólásunk nem volt, de melynek bankjegyei nálunk is forgalomban voltak, nyert dualistikus formát, osztrák intézményből közössé válván s a két külön alkormányzó s két külön igazgatóság által ketté választatván bizonyos fokig és a főtanácsban keresztül vitetvén a paritás.

Nem két külön önálló vámpolitikát követő állam egyesült itten egy közös vámterületté; ha-

nem a bécsi, századok óta absolutistikusan és magyarellenesen kezelt egységes vámügy vált ketté s birodalmi ügyből közös egyetértéssel elintézendő ügygyé.

Mindezen kérdésekben nem a tényleges önállóságtól estünk el, feláldozva azt a közösségért; hanem a birodalmi egységet bontottuk meg a közösség elvének érvényesítésével.

A 67-es alap lehetővé teszi — jogilag — a vám- és bankkérdés teljes szétválasztását is s eziránt időről-időre jogilag lehetőséget biztosít. Midőn ezen jog realisálásával szemben akadályokat gördít a királyi akarat, annak döntő súlya ellen gyakran panaszkodunk. De a multakkal összehasonlítva nem szabad elfelejtenünk, hogy a vám- és bankkérdésben a királyi akarat nem csupán a teljes különválásnak volt akadálya, hanem ezen kérdések egész területén *egyedüli intézkedő tényező* volt. Midőn tehát a vám- vagy bankközösség fölbontásában akadályozva vagyunk — legyen bár ez akadályozás politikai szempontból helyes vagy helytelen — a történelmi igazság szempontjából lehetetlen nem constatálnunk, hogy e kényszerű közösség mellett is még mindig annyi reális és igénybe is vett befolyásunk marad, amennyit századokon át tényleg sohasem gyakorolhattunk; hogy e kényszerű vám- és bankközösség csupán a *praetendált* egykori vám- és

bankügyi önállóság szempontjából visszaesés; a tényleg fennállott absolutistikus és birodalmi bank- és vámrendszerhez képest pedig kétségtelen és rendkívüli haladás. Az a jog pedig — az önálló vámterülethez és önálló bankhoz való jogunk — már csak azért sem volt realisálható a múltban, mert e jogokat épen csak a kiegyezésnek sikerült biztosítania.

Az Ausztriához való viszonyunkkal kapcsolatos minden kérdés egészen más színben tünik föl, ha a teljes önállóság jogos, de nem reális szempontjából, mint ha tényleg létezett állapotok reális, bár nem jogos alakulásaihoz hasonlítjuk.

Ezen szempontból valóságos haladás éppen a hadügynél leginkább nyilvánvaló. Bármily kevéssé legyen meg nyelvi tekintetben még ma is a paritás: az ország befolyása a hadügyre, a múltakhoz képest rendkívül széles tért nyert. Századokon át — egészen 1848-ig — a hadügyi kormány Magyarországnak semmi felelősséggel nem tartozott s tőle legkisebb függésben sem állt. Az 1848-iki szervezet — mint láttuk — annyiban kedvezőbb, hogy külön magyar hadügyministeriumot teremt s a hadügyi költségvetést az országgyűlés elé terjesztendőknek rendeli. Ezzel szemben azonban a régi. birodalmilag szervezett formában hagy meg bizonyos katonai

testületeket s a határvidék katonai szervezetét — ujoncmegajánlási jogunk világos sérelmével — továbbra is meghagyja. A szolgálati idő és a védrendszer megállapítására jogunkat szintén nem declarálja s a későbbi Mészáros-féle törvényjavaslat ily irányú rendelkezései nem nyernek szentesítést. Ezekben tehát az ország önállósága nemcsak tényleg, hanem még jogilag sem érvényesül.

Az a körülmény, hogy a hadügyi kiadások felett a kiegyezés szerint nem a törvényhozás dönt, hanem a delegatio, jogi szempontból kétségkívül visszaesés nemcsak a 48-iki, hanem még az azelőtti állapotokhoz viszonyítva is, mert az országgyűlés hatásköréből egy oly bizottság hatáskörébe utalja a hadügyi költségvetés fölötti jogát, amely bizottság kénytelen egy idegen állam delegatiójával megegyezésre jutni, megegyezés hiányában együttes ülésben szótöbbséggel hozni meg a határozatot. Ha azonban a kérdést gyakorlati szempontból kívánjuk tekinteni. azt kell mondanunk, hogy miután a delegatio tagjait az országgyűlés választja: azok szükségképen az országgyűlési többség politikáját képviselik. És azok, akik mint delegatusok megszavaznak bizonyos hadügyi kiadásokat, megszavaznák azokat akkor is, ha az országgyűlés döntene e kérdésben és nem a delegatio. Azon aggodalomra

nézve, hogy együttes ülésben az osztrák delegatusok egyetértése s a horvátok átpártolása esetén, a mi érdekeink ellen, a mi leszavazásunkkal hozható meg a határozat: joggal hivatkozhatunk Ausztria nemzetiségi szétdaraboltságára, azon kiegyenlíthetetlen ellentétre, mely a szlávokat és németeket egymással szembeállítja minden kérdésben, de főkép a külpolitika jövendő nagy kérdéseiben, melyeknek éppen a szláv és germán ellentét egyik alapoka. De politikai garantiák mellett, vannak oly garantiák is, melyek positiv jogon alapulnak s melyekről épen maga az 1867 : XII. t.-c. gondoskodott. A delegatiók elé ugyanis mindaddig nem terjeszthető a közös költségvetés, amíg ahhoz a magyar és az osztrák kormány a maga hozzájárulását meg nem adta. Előleges garantiánk van tehát aziránt, hogy oly költségvetés, melyet az országgyűlési többség vezére érdekeinkre károsnak tart, egyáltalán előterjeszthető se legyen. És csak miután az országgyűlési többség vezére hozzájárult a közös költségvetéshez, kerülhet az a delegatióban az országgyűlési többség megbizottjainak döntése alá s esetleg a két delegatio együttes ülése elé. Kivétel itt csupán az az eset, ha az osztrák delegatio törvényadta joga alapján maga indítványoz valamely kiadást, amely esetben a magyar kormányelnök előleges vetója nem alkalmazható. De erre,

valamint arra az esetre nézve, ha együttes ülésben Magyarország érdekei ellenére történnék a szavazás: éppen a delegationális határozatok királyi szentesítésének szükségében bírunk normális viszonyok között, arra nézve garantiát, hogy a király a magyar kormány ellenére, a magyar delegatio ellenére, tehát a magyar országgyűlés akaratának ellenére hozott határozatot nem szentesíti, mert tudja, hogy egy ilyen elhatározásnak a magyar országgyűléssel való közlésére a magyar kormány nem vállalkozhatik s hogy ezáltal nemcsak a parlamenti helyzet, hanem az egész 67-es alap erkölcsi ereje is megrendíthető. Különben is ilyen helyzet csak akkor állhat be, ha Ausztria az uralkodó beleegyezése nélkül erőszakolna bizonyos kiadásokat s ez esetben a szentesítés szükségkép elmarad; ha ellenben az uralkodó súlyt fektet e kiadások megszavazására, akkor azt a közös költségvetés keretein belül terjeszthetik a delegatio elé s akkor a magyar kormányelnök előleges vétójoga érvényesíthető. Az 1867-iki XII. t.-c. tehát a delegatio intézményét úgy szabályozta, hogy abban rendes időkben csak a parlamenti többség vezérének előleges jóváhagyásával előterjeszthető költségvetés fölött csak a parlamenti többség bizalmát bíró s a parlamenti többség politikáját követő kiküldöttek határozhassanak; rendkívüli esetekben pedig az akara-

tunk ellen kezdeményezett vagy akaratunk ellen megszavazott határozatok az uralkodó szentesítésére s így ismét a kormány hozzájárulására szoruljanak. Hogy a kormányelnök nem járul oly kiadásokhoz, melyek az országgyűlés többségének a nézete szerint érdekeinkkel ellenkezők; hogy a delegatio az ily költségvetést nem szavazza meg; ez szükségképen következménye minden egészséges parlamenti helyzetnek, melynek alapfeltétele a parlamenti többség és annak bizalmi emberei közötti teljes harmonia.

Hogy az uralkodó ne járuljon szentesítésével oly határozathoz, mely a magyar delegátusok majorisálásával együttes ülésben hozatott; hogy szentesítés esetén az ily határozat közlésére s az uralkodó politikájának képviselésére a magyar kormányelnök ne vállalkozzék: ugyancsak az egészséges parlamentarismus alapelveiből következik. Magyarország függetlenségének végső garantiája itt is parlamentarismusának ereje. Ha e parlamentarismust akár a delegatusok, akár a kormányelnök, akár az uralkodó akaratában megsértették s a parlamentnek vagy az országnak e sérelem megtorlására nincs elég ereje: akkor ez Magyarország belső gyöngeségének bizonysága, melynek következménye ellen meg nem oltalmaz semmiféle paragraphus. Mert helyesen mondta Bismarck, hogy az alkotmányválságban nem a jog kérdése

dönt, mert az hatalmi kérdés csupán. És ha az uralkodó kész egy hadügyi kérdés érdekében alkotmányválságot idézni elő s a szentesítés kérdésénél a parlamenti többség akaratát képviselő kormányelnök vétóját nem respectálja: akkor beteg az alkotmányosság s egészen mindegy, hogy a delegatio vagy a parlament nyilvánítja a nemzetnek azon akaratát, melylyel a király nyiltan szakítani kíván. Normális időkben tehát tényleg a közös költségvetésnél is a parlamenti többség akarata érvényésül s az a költségvetés, melyhez a kormányelnök előzetesen hozzájárult, melyet a delegatio elfogadott s melynek szentesítéséért a felelősséget a magyar kormány elvállalta: épen úgy a parlamenti többség politikájának kifolyása, mintha azt maga az országgyűlés szavazta volna meg. Olyan időkben pedig, midőn az uralkodó kész a nemzet akaratával szembe szállani és sem a delegatio, sem a magyar kormány ellenkezését nem veszi tekintetbe: ez ellen a krisis ellen nem védene meg az, ha a hadügyi kiadások fölött nem a delegatiónak, hanem az országgyűlésnek kellene dönteni. Mert akkor conflictus támad így is, úgy is az uralkodó és a nemzet között s az alkotmánynak e válságában szükségképen a hatalom kérdése dönt. Ámbár a nagy ellenzést támasztó rendkivüli hadi költségek a dolog természeténél fogva csak veszedelmes külpolitikai vi-

szonyok között válhatnak oly szükségesekké, hogy azoknak érdekében érdemes legyen súlyos válságot idézni elő s a politikai célszerűség épen az ilyen nehéz külpolitikai helyzetben fogja a válság elkerülését tanácsolni: a korona és nemzet közötti összeütközés esete kétségkívül beállhat. Ha az együttes ülésben hozott delegatiós határozatot az uralkodó szentesítené s a parlamenti többségre támaszkodó kormány lemondását elfogadva, alkotmányellenes kormányt nevezne ki: kétségkívül megvolna az az előnye, hogy a szentesített delegatiós határozat által a kívánt hadügyi kiadás meg volna szavazva, míg ha azt az országgyűlésnek kellett volna megszavaznia, ily irányú határozat nem lett volna kieszközölhető. Ezzel szemben azonban alkotmányválság esetére épen az 1867-iki XII. t.-c. az azt kiegészítő törvényekkel oly garantiákat adott, melyet a 48-iki törvényekben hiába keresünk.

Az 1867-iki XII-iki t.-c. megadta az országgyűlésnek a védrendszer megállapítására és a szolgálati idő meghatározására vonatkozó jogot s a védtörvény az általános védkötelezettség s a három éves szolgálati idő megállapításával, reális erőt adott azon újoncmegtagadási jognak, melynek 1848-ban a capitulatiós rendszer mellett igen kevés alkotmányvédő értéke volt. Arra az esetre pedig, ha az uralkodó a nyilt absolutismus

útjára lép: ugyancsak a 67 es alap megalkotói fosztották meg egy olyan fegyvertől, melyet a 48-iki törvényhozók az uralkodó kezében voltak kénytelenek hagyni. A határőrvidék polgárosítása lehetetlenné tette némely 48-iki események ismétlődését s a reactiót legerősebb fegyverétől fosztotta meg.

Az 1848-iki törvényhozásnak azon rendelkezése, mely külön magyar hadügyministeriumot állít föl, az ország függetlenségét formailag kétségkívül jobban kidomborítja, mint a hadügyministerium mai közössége. De míg egyrészről a tiszti kinevezések ellenjegyzésének joga 1848-ban azért nem a hadügyministert, hanem az uralkodó személye körüli ministert illette meg, mert a hadsereg egysége szempontjából ezen kérdésekben az uralkodó a maga befolyását közvetlenül kívánta gyakorolni; másrészt a hadsereg mai szervezete mellett is a vezérkari főnök hatáskörének nagy fontossága s az uralkodóval való közvetlen érintkezése mellett a kormányzat ezen ágában az uralkodó személyes befolyása teljes közvetlenséggel érvényesül. Miután pedig épen a hadügyi kormányzat az, amelyből a király személyes kormányzati tevékenysége legkevésbbé zárható ki: a hadügyministerium közössége vagy önálló szervezése inkább formai jelentőségű; míg az újoncmegajánlási jog realitása, mely csak a védrend-

szer és szolgálati idő megállapításának a kiegyezésben nyert joga által és a határőrvidék polgárosítása által éretett el: minden alkotmányválságban döntő fontosságú. Ami a szolgálati és vezényleti nyelvet, zászlók, címerek és jelvények kérdését illeti, arra nézve az 1848-iki törvényhozás épen oly kevéssé intézkedik, mint a 67-es s a hadsereg magyarságát még az 1848 nyarán benyújtott törvényjavaslat sem statuálja.

A hadügynek a kiegyezésben s az azzal kapcsolatos törvényekben nyert szabályozása tehát abban a tekintetben, hogy a hadügyi ministerium közös és nem külön magyar, az 1848-iki szabályozáshoz képest az ország önállóságának kidomborítása szempontjából határozott veszteség. Abban, hogy a hadügyi kiadásokat nem az országgyűlés, hanem a delegatio szavazza meg, lényegében a 48-iki megoldáshoz hasonlítva, nincs visszaesés. A hadsereg magyarsága tekintetében az 1848-iki törvényhozással egyformán intézkedik. Abban pedig, hogy a kiegyezéssel kapcsolatos törvények a rövid szolgálati idő által s a határőrvidéki katonaság föloszlatása által az újoncmegtagadás jogát reális és veszedelmes fegyverré tették: a kiegyezés az 1848-iki törvényhozás által teremtett állapotokhoz képest is határozott haladást mutat az ország önállóságának *reális* biztosítékai tekintetében.

«Ha azt hittük volna, — mondotta később gr. Andrássy Gyula — hogy egy önálló magyar hadsereg nélkül önálló magyar állam nem lehet, vagy hogy az felel meg legjobban Magyarország és a monarchia érdekeinek, nem ajánlottuk volna a később törvényhozásilag elfogadott közös védelem rendszerét, hanem igyekeztünk volna a magyar hadsereg létesítését legalább is megkisérelni. De mert *az önálló magyar hadsereg eszméjét* nemcsak kívánatosnak nem, hanem *határozottan veszélyesnek tartottuk, még pedig nemcsak a monarchia, hanem még inkább Magyarországra nézve:* ez eszmének létesítését meg sem kísérlettük, sőt azt kezdettől fogva kizártuk a kiegyezés programmjából.»

A hadseregnek azon közössége, mely törvényeinkben az 1867:XII. t.-c. előtt ismeretlen s mely a Corpus Juris szempontjából így az ország önállóságának bizonyos csorbulását jelenti, a tényleges állapotok szempontjából egészen más képet mutat. Ha az 1848-iki törvényes állapotokhoz hasonlítjuk, akkor bizonyos szempontokból e megoldás veszteséget, más szempontokból pedig nyereséget jelent. Hogy a kiegyezésben nyert megoldásnak ehhez viszonyított előnyeit vagy hátrányait tartjuk-e fontosabbaknak, az tisztán értékelés kérdése s voltakép azon fordul meg csupán, vajjon az ország önállóságának formai

megnyilatkozását tartjuk-e többre vagy ezen önállóság megvédhetésének reális eszközeit. Jogilag itt is mutatható ki visszaesés; ami előnyünkre változott, az csupán a tényleges állapot.

Még sokkal nagyobb a tényleges állapotok javulása a hadügy terén az 1848 előtti viszonyokkal összehasonlítva. Pedig a Corpus Iuris szempontjából a hadügy közösségét megállapító kiegyezés meg ezen korszakhoz képest is visszaesést mutat. A tényleges állapot ellenben az volt, hogy az egységes német alkotmányos befolyás nélkül kormányzott hadsereg ügyeire nem gyakorolhattunk semmi befolyást. A hadügyminister nem volt felelősségre vonható, forum sem volt, melyen őt felelősségre vonni lehetett volna; a királylyal szemben egyetlen fegyverünk az újonc- és adómegtagadás. Az újoncmegtagadás joga a fentebbi okokból — a határőrvidéki szervezet és a régi védelmi rendszer folytán — nem volt félelmes fegyver. Ujoncmegtagadás esetén tehát az államgépezetnek egyáltalán nem kellett megállnia. Ami az adómegtagadás jogát illeti, a Magyarországból nyert indirect bevételek szükség esetén ezt is nélkülözhetővé tették. Schwartner 1809-ben 40.000,000 ezüst forintra teszi azt az összeget, melyet Magyarország a király rendelkezésére ad. «A király e számítás szerint bevesz: a királyi jószágokból egy millió

kétszázezer forintot; a sóból 18 milliót (brutto); a bányákból és pénzverésből egy milliót, a harmincadból egy milliót; a fiscalitásokból 94 ezer forintot; a zsidók türelmi taksájából 120,000 forintot; a sz. kir. városok taksájából 16 ezer forintot; a főpapok által várépítésre fizetett összegből 121 ezer forintott; a postákból 500 ezer forintot; a hadi adóból 5 milliót; a deperditákból 3 milliót. Mindez összesen nem tesz harminc milliót. A többit az indirect jövedelemre számítja, melyet Ausztria vámrendszere következtében húzott Magyarországból». Lásd: Grünwald Béla: *A régi Magyarország.* I. 225.)

A hadi adó a bevételek összegéhez képest — mint láthatjuk — felette csekély, 1772-ben csak a deperditák összege is majdnem ugyanannyi volt, mint az egész hadi adó. A hadsereg ellátására vonatkozó eme költségek, melyek egy időben a hadi adóval majdnem egyforma összegűek voltak, állandó kötelezettségül az országra az uralkodó rendelete által kényszeríttettek.

Az újoncmegtagadás jogának alkalmazása esetén tehát, 1848 előtt, a királynak még mindig rendelkezésére állott a tényleges szolgálatban levő katonaság, mely régebben szolgálatképességeig ki nem bocsáttatott, a capitulatiós rendszer idején pedig, capitulatiója leteltéig el

nem hagyhatta a szolgálatot, bármit határozott is az országgyűlés. Úgy, hogy valójában az ujoncmegajánlási jog csupán az újonclétszám emelése kérdésében való határozás jogává zsugorodott. Megtagadás esetén pedig a királynak még mindig rendelkezésére állott a tényleg fegyverben álló hadseregen kívül kilencvenegyezer határőr háború, ötvenöt ezer béke idején. A hadi adó megtagadása esetén pedig még mindig rendelkezésére állottak a királynak az összes indirect bevételek. A XIX. század elején tehát például a hadi adók megtagadása csak annyit jelentett, hogy 40 millió bevételből elmaradt öt millió. Az indirect bevételek aránya a direct bevételekhez képest ma sem kedvezőbb, de ma mindezen bevételek alkotmányosan megszavazott célokra 's alkotmányos felelősség mellett kezeltetnek. Akkor azonban mindezen jövedelmek az országgyűlés hozzájárulása nélkül szedettek be s minden alkotmányos felelősség nélkül, a bécsi udvari kamara által kezeltettek. Az adó- és újoncmegtagadási jog realisabbá tétele a kiegyezés egyik legnagyobb érdeme.

Még nagyobb haladást mutat a kiegyezés a külügyek terén. Soha Magyarországnak a Habsburgok uralkodása óta nem volt meg az a befolyása a külügyekre, mint amelyet számára a kiegyezés biztosított. A Corpus Iuris szempont-

jából itt is visszaesést látunk: a magyar külügy helyett közös külügyet, s a külügyi kiadásoknak nem az országgyűlés, hanem a delegatió által való megszavazását. De a tényleges állapotokat tekintve, azt látjuk, hogy az a külügy, amelynek századokon át kifejlett egységes osztrák és absolutistikus szervezetén az 1848-iki törvényhozás sem birt változtatni, ma mint közös ügy alkotmányos befolyásunk és ellenőrzésünk alatt áll s magának a delegatiónak közjogi szempontból sok tekintetben kifogás alá eső intézménye adja meg a módot arra, hogy a közös külügyminister felelősségre vonható. A magyar kormányelnöknek a külügyekre való törvényes befolyása s a külügyministernek felelősségre vonása 48-ban sem volt meg, sem tényleg, sem jogilag. Mindezt számunkra a kiegyezés biztosította. A kiegyezés biztosította volt a külön *magyar* külügyek feletti rendelkezés jogát s ezáltal egy önálló magyar egyházpolitika lehetőségét. Hogy a külügyek ezen kategoriájának önállósága nem csupán elméleti megkülönböztetés, azt legjobban mutatja a híres Agliardi-féle eset, mely Kálnoky külügyminister bukását vonta maga után. Bratianu, Beust, Hohenwart és Kálnoky bukása mind a hatvanhetes alapon megszilárdult Magyarország erejét bizonyítja. A balkán lázítóinak; a régi Ausztria visszasiratóinak; a nemzetiségi

szétdarabolás osztrák kezdeményezőinek; az egységes birodalmi politika híveinek az ő erejét egyaránt meg kellett érezniök.

A vám- és bankkérdésben az 1848 előtti absolutistikus és érdekeinkkel ellenkező eljárás a kiegyezés által szintén megszünt. Nem a bécsi udvari kamara állapítja meg önkényesen s a birodalom érdekei szempontjából a monarchia külső és belső vámpolitikáját s Magyarország érdekeiről nélküle nem határozhatnak. Nem egy osztrák bank bocsátja ki tudtunk és hozzájárulásunk nélkül, a mi országunkba tetszés szerinti számban a maga bankjegyeit, s ma lehetetlen az, hogy mint a múlt század elején, egy tudtunk és akaratunk nélkül inaugurált hibás pénzügyi politika útján beálljon ismét egy olyan devalvatio, amely a papirpénz értékét $^1/_5$-re szállította le. A reactio erőforrásai itt is bedugultak.

A kiegyezés megszüntette azt a régi rendszert a bank és vámügy terén, melylyel már a 48-as törvényhozás szakítani kivánt, de teljesen szakítani nem tudott. Akarta a vámpolitika önállóságát, de sem a régi vámrendszert tényleg megszüntetni, sem az önálló vámterülethez való jogunkat expressis verbis elismertetni nem bírta. Állított föl önálló bankot, de annak törvényes jogosultságát el nem ismertethette s az osztrák bank jegyeinek nagy forgalmát hazánkban nem-

csak megengedte, hanem annak jogosultsága ellen kifogást sem emelhetett. Az önálló vámterülethez és az önálló bankhoz való jogunkat a kiegyezési politika ismertette el s ha adott esetben ezen jogok bármelyikének realisálásában megakadályoztattunk: még mindig csak ott vagyunk, ahol voltunk 1867 előtt bármikor s legfölebb azt mondhatjuk, hogy e kérdésekben a kiegyezés csak elvileg biztosított a régi helyzethez képest javulást, de ezen elvnek realisálása, mint 1867 előtt, 1867 után sem lehetséges.

Az államadósságok kérdésében a Corpus Iuris szempontjából szintén visszaesés mutatkozik. Sem 1807-ben, sem az 1825—27-iki országgyűlésen a rendek annak elvállalására hajlandóknak nem mutatkoztak; 1848-ban a kormány írásbelileg kötelezte magát, hogy a kérdést az országgyűlésen keresztül viszi. de a közbejött események folytán erre sor nem került. Jogilag tehát a kiegyezés óta viseljük az államadósság terheit, melyekhez azelőtt nem volt semmi közünk. Tényleg itt is egészen másként áll a dolog. «1760-ban — írja dr. Horváth János *Adalékok az 1847/48. évi országgyűlés történetéhez* című nagyérdekű munkájában — a magyar kamarai birtokokra 3 millió forint vétetett föl, Grassalkovich akkori kamaraelnök bizatván meg a fölvett adósságnak a magyar kamarai javakra leendő bizto-

sításával. 1762-ben pedig gróf Batthyány Lajos akkori nádor bizatott meg, hogy Magyarország hitelére 10 millió forintot vegyen föl. A negatiatióval gróf Eszterházy Ferenc bizatott meg. Ez évben országgyűlés nem volt, ez tehát természetesen az országgyűlésnek be sem jelentetett, noha a nádor avatkozott ezen kérdésbe, mégis alkotmányellenesnek kell tartanunk ez eljárást».

«1839 november 1., 1840 október 31. napjáig a magyar kamarai hivataloktól a status-adósság kamatjaira 1.088,204 forint 17 krajcárt vettek át Magyarország jövedelmeiből. Ezenkívül átlagra a bécsi centrális kincstári pénztárba Magyarország 7.130,399 forint tiszta jövedelmet küldött, s e tetemes összeg nagyobb része a status-adósságok kamatjaira fordíttatott.» (L. u. o.)

Mindezt nem tekintve is, az indirect bevételek fölötti korlátlan rendelkezésénél fogva s a bankjegyek tetszés szerinti szaporítása és kölcsönöknek óriási mértékben való fölvétele által az uralkodó mindig oly helyzetben volt, hogy az államadóssági kamatokhoz való direct hozzájárulásunk nélkül is el lehetett. Az államadósságok kamatjaihoz való hozzájárulásunk tehát nem új teher elvállalása; új csak azon teljes pénzügyi önállóság, melyet 1848-ban vívtunk ki, s melynek már az akkori kormány is szükségképeni consequentiájául tekintette azt, hogy az activákkal bizonyos

passivák is átvétessenek. Minthogy visszanyertük pénzügyi önállóságunkat s minthogy meglátszik, hogy mire fordítjuk az ország bevételeit; minthogy magunknak kell határoznunk a kiadások fölött: újnak látszik a régi teher, holott új csupán önrendelkezési jogunk.

Az országnak azon jogain, melyeket számára a kiegyezés az egykori függő államadósságok kezelésének ellenőrzésére biztosított, új államadósságok beleegyezésünk nélkül való felvételének lehetetlenné tétele által: a birodalmi politika centralistikus törekvéseinek pénzügyi ereje megtört.

De a jogi és tényleges állapotok szempontjából való elbirálás a kiegyezéssel kapcsolatos más nagy kérdésekben is mindenütt egészen ellenkező eredményekhez vezet. A horvátokkal való kiegyezés jogi szempontból, az állami souverainitás elvi szempontjából számos kifogás alá esik. Az a törvény, mely Horvátország viszonyát Magyarországhoz szabályozza, nemcsak kölcsönös megállapodás útján jött létre, hanem jövőre is csak a horvát tartománygyűlés beleegyezésével lesz megváltoztatható. Hibás ugyan némely horvát közjogász azon következtetése, hogy az 1868: XXX. t-c.-nek nemzetközi jellege van; hibás már azért is, mert hiszen az állami önállóság a nemzetközi szerződés megköthetésének éppen előföl-

tétele. Önálló államok kötik a nemzetközi szerződéseket, nem nemzetközi szerződések kötésének tényéből származnak az önálló államok. Az 1868: XXX. t.-c.-et s a vonatkozó horvát törvényt egy uralkodó szentesítette — a magyar király. Nem az uralkodó személye közös itt, mint Ausztria és Magyarország között, hanem a közjogi méltóság egy: a királyi hatalom. Nincs nemzetközi szerződés, ahol nincs legalább két souverainitás.

Hibás tehát a horvát közjogászok fölfogása, de az 1868:XXX. t.-c. által a magyar állam souverainitása mégis megcsorbíttatott, mert általa a kérdések bizonyos csoportjára nézve meg van kötve a magyar törvényhozás s összes factorainak egybehangzó akarata e kérdésekben egy más factor hozzájárulása nélkül nem bír érvényesülni. E tekintetben jogilag inkább meg vagyunk kötve Horvátországgal, mint Ausztriával szemben, mert ha az 1867:XII. t.-c.-et az országgyűlés és király közös egyetértéssel akarja megváltoztatni, ennek útjában semmi sem áll, az 1868:XXX. t.-c. azonban a horvát tartománygyűlés beleegyezése nélkül meg nem változtatható.

És mégis, ha tekintjük azon szoros kapcsolatot, melyben Magyarországhoz Horvátország most már tényleg jutott; ha tekintetbe vesszük, hogy a centralisáló bécsi körök hatalmi sphaerájából mennyire kiszakíttatott az illyrismus főfészke s a

magyar állam imperiuma alá jutott: lehetetlen nem látnunk a tényleges haladást.

Ugyanezen szempontok állanak Fiuméra nézve is s azon követelések, melyeket a regnicoláris bizottságban a horvátok támasztottak volt Fiume végleges szabályozása iránt, a magyar közjog szempontjából új kivánságok voltak, de valójában nem kivántak egyebet, mint a régi állapot föntartását. E követelések nem teljesíttettek s Fiume, mely 1814-től osztrák fönhatóság alatt állott, 1848—1868-ig pedig Horvátország kormányzata alatt: Horvátországtól elszakítva bár, tágkörű autonomiával tényleg Magyarországhoz is csatoltatott.

Horvátország mai viszonyának értéke hazánkhoz csak akkor mutatkozik a maga teljességében, ha meggondoljuk, hogy Horvátországnak nagy része egészen a legújabb időkig a bécsi haditanács alatt álló határőrvidékhez tartozott, csak ennek a határőrvidéknek a polgárosítása által váltak valósággá az 1868: XXX. t.-c. rendelkezései, melyek eziránt is határozott intézkedést tartalmaznak.

Úgy a magyar, mint később a horvát határőrvidék polgárosítása csupán bizonyos föltételek elfogadásával volt keresztülvihető. Közjogilag e föltételek épp oly sérelmesek, mint amily nagyjelentőségüek azon rendkívüli előnyök, melyek a

polgárosítás megtörténte által elérettek. A polgárosítás alkalmával (l. e kérdésre nézve Erkey István *A helyhatósági önkormányzat* című művét) Ő Felsége mint a határőrvidék absolut katonai uralkodója három kikötést tett. Elsö föltétele az volt, hogy a «jogfolytonosság» a határőrvidéken törvényhozás további intézkedéséig föntartassék, azaz, hogy a magyar jogrenddel ellentétes s magyar közjog szerint érvénytelen pátensek és rendeletek hatályának folytonossága a törvényhozás további intézkedéséig föntartassék. Ezen föltétel gyakorlati szükségessége nem szorul indokolásra. Második föltétel az volt, hogy a tulajdonjog alanyaiban csupán a polgárosítás ténye miatt ne történhessék változás s ezen szempontból az uralkodó a határőrvidéki vagyont jövedelmeinek hováfordítása tekintetében részletes föltételek szabásával megkötötte. Harmadik föltétele az volt, hogy a volt határőröknek és jogutódaiknak bizonyos jelentékeny adózási kedvezmények biztosíttassanak.

Közjogilag sérelmes ezen feltételeknél a feltételek megszabásának ténye már önmagában is. A magyar királynak alkotmányos kötelessége volt a határőrvidék polgárosítása s azt teljesíteni kellett volna minden föltétel nélkül. Mert a határőrvidék katonai szervezete törvénytelenség volt, sérelem, melynek megszüntetése teljes alkotmá-

nyosság egyszerű és elkerülhetlen consequentiája volt. A határőrvidék absolut katonai uralkodója, kit törvényeink nem ismernek, a magyar törvényhozás kezeit jogosan meg nem köthette s nem szabhatott feltételeket akhoz, amit mint magyar királynak teljesíteni kellett feltétlenül.

A határőrvidék polgárosítása által nemcsak a centralisaló bécsi politika vesztette el egyik hatalmas támaszát, nemcsak nemzetiségi izgatók egy része került a magyar állam tényleges hatalma alá, hanem e tény által végre Magyarország területi integritása helyreállt s belső nemzeti egységének minden szervezett akadálya ledőlt. Egy nagy történelmi korszak záródik itt le s a Mohácsnál darabokra tört magyar állam egysége hosszú századok küzdelmei után ismét teljesen helyreáll.

Csak ha a határőrvidék régi szervezetét, a szász universitas széles jogkörét kellőleg figyelemre méltattuk, itélhetjük meg igazságosan az 1868 : XLIV. t.-cikket is. A tökéletes nemzeti egység elvi szempontjából e törvény rendelkezései méltán súlyos kifogása alá eshetnek s a magyar közjog szempontjából úgy tetszik, hogy ezáltal a magyar érdek hátrányait külön kiemelni fölösleges; csupán azt kell ezúttal is tekintetbe vennünk, hogy itt is olyat veszítettünk el, ami tényleg úgy sem volt a mienk s' oly rendelkezési

hatalmat nyertünk, melyhez az előtt is jogunk volt, de amely jogunkat tényleg századokon át még sem gyakorolhattuk.

Gyakorlati jelentőséget voltaképpen a nemzetiségi törvény csupán a magyar határőrvidék polgárosítása és a szász universitas politikai, közigazgatási és birósági jellegének megszüntetése után nyert. Ezeken a területeken pedig a nemzetiségi törvény a magyar állameszmének előnyomulását jelenti a múlthoz képest. Közgyülések nyelvére, a jegyzőkönyvi nyelvre, a községek és tanodák nyelvére vonatkozó intézkedések a törvény szempontjából engedményekül tünnek föl a nemzetiségekkel szemben, pl. a románokkal szemben valóban azok is; de azon szász universitas területén, mely azelőtt közigazgatásilag, biróilag és politikailag is német szervezetet alkotott: a nemzetiségi törvény rendelkezései a magyar államnyelv előtérbe nyomulását biztosítják, a határőrvidék német szervezetéhez képest, mely szervezetnek németsége által az állam nemzeti egysége megbontatott. Ha azonban a nemzetiségi kérdésben nem a Corpus Iuris által praetendált állami egység elvéből, hanem a nehéz politikai viszonyok között századok folyamán fönnállott szétdaraboltság tényéből indulunk ki: maga ez a mai viszonyaink között ki nem elégítő nemzetiségi törvény is a múlthoz képest

rendkívüli előhaladásnak fog látszani. Ma a románság culturalis és gazdasági kifejlődése folytán a viszonyok lényegesen megváltoztak s csak az utóbbi húsz év alatt a román erdélyi bankok úgy megerősödtek, hogy ma több mint 100 milliónyi alaptőkével rendelkeznek. A felvidéki tótság is folyton és rohamosan erősödik gazdaságilag s ezer s ezer hold került csak az utóbbi húsz évben magyar kézből tót parasztok kezeibe. De abban az időben, midőn a nemzetiségi törvény meghozatott, sem anyagilag sem culturailag nem voltak a románok és tótok oly helyzetben, hogy akár vagyonuk, akár szellemi census révén a közéletben nagyobb súlyuk lehessen. A nemzetiségi törvény által adott széleskörű jogokat tehát csupán a nemzetiségi tagozódás bontotta meg bizonyos fokig; azon határőrvidéken, melyen külön szerb és román ezredekbe voltak szervezve a határőrök s a melynek német katonai közigazgatási és birói szervezete volt: a nemzetiségi törvény az államnyelv nagyfokú előnyomulását biztosítja.

A kiegyezés egész complexumához mind hozzátartoznak ezek a törvények, mert a kiegyezés politikai szempontból a király és nemzet teljes megegyezését jelenti, az ország integritásának helyreállítása, a magyar államhatalom uralmának az egész országra való kiterjesztése, Horvátország

és Fiume fölötti hatalmunk s a régi birodalmi szervek teljes megszünése, mind csupán ennek a harmoniának következményei s a múlt tényleges állapotaihoz képest külön-külön is mind rendkívüli haladást mutatva, csak a maguk összességében birálhatók el igazságosan, mint egy nagy s hazánkra nézve szerencsés európai krisisnek gyümölcsei, eredményei, melyeket egy helyesen számító politika számunkra biztosítani segített. A Corpus Iuris világának azon szempontjai, melyek e nagy haladásban mindenütt csak a jogi veszteségeket látják, hasonlók a természetjog azon bölcselőihez, kik az elmúlt időkből csak a természeti állapotra utalnak s a közelebbről lefolyt időket elfelejtik. A magyar államnak Mohácsnál elveszett belső egysége és külső függetlensége a Corpus Iurisban fönmaradt, de a valóságból eltünt századokon át s azon állandó és folytonos haladás, mely annak visszanyerésében mutatkozik, igazságosan csak a közel múltakhoz viszonyítva lesz megitélhető. Csakis ehhez viszonyítva itélhető meg, hogy a haladás milyen irányú.

Az 1867 : XII. t.-c. meghozatala után Magyarország területi integritása is hosszas küzdelmek árán helyreállíttatott. Ugyanazon férfú, kinek a kiegyezés megalkotásában is tevékeny része volt, keresztül vitte a határőrvidék polgárosítását

s ugyan ő volt az, aki a magyar honvédséget is megteremtette; Ausztriában lehetetlenné tette a foederalistikus irányzatot s ezzel Magyarország belső nemzeti egységével osztrák ellenségeit letörte; döntő súlylyal vetette szavát latba a monarchia külpolitikájának irányításában is, megmutatva, hogy azon jogokat, melyeket e külpolitika tekintetében a magyar kormánynak a kiegyezés biztosított, éppen a kiegyezés által megadott súlyunk folytán képesek vagyunk érvényesíteni is. Beavatkozása folytán elhárított rólunk egy oly háborút, melyben Magyarországnak csak veszteni lehetett, mert a monarchia győzelme esetén Ausztria visszanyeri befolyását a délnémet államokra s ismét túlságosan megerősödvén, az erők paritásának megingásával a jogok paritása sem volna föntartható. Beavatkozása folytán a német egység zavartalanul létre jöhetett és — lett légyen bár Ausztriának a háborútól való visszatartásában Oroszországnak is része — a monarchia nyugatra irányzott törekvései ezzel lehetetlenné váltak. Egy nagynémet politika lehetővé tétele érdekében ajánlta fel Beust Magyarországnak a kiegyezést; de Magyarország a kiegyezésben nyert erejével minden nagynémet politika lehetőségét megakadályozta. A monarchia külpolitikája ezáltal szükségképp kelet felé fordul s az európai események alakulása s azoknak felhasználása folytán beáll

a Széchenyi által rég jósolt fordulat s a lehetőség, hogy a monarchia külpolitikája Magyarország érdekei szerint irányíttassék. Magyarország első sorban van érdekelve a Balkán kérdéseiben. Határain oly nemzetek élnek, melynek fajrokonai hazánkban nagy számban vannak s a magyar államnak ellenségei.

Az 1868. évi romániai mozgalmak e tekintetben különösen tanúlságosak. Hozzánk is átcsaptak azon nagy-román agitáció hulláma, mely Erdélynek Romániába kebelezése mellett izgatott. Bismarck azonban súlyt helyezett Magyarország szimpátiájára s romániai megbizottját odautasította, hogy szólaljon fel ezen agitáció ellen és felszólalásának sikertelensége esetén kérje azonnal útlevelét. Ennek a fenyegetésnek volt is sikere: Bratianu ministeriuma azonnal elbocsáttatott.

Mentől nagyobb odakünn európai súlyunk, országunk belső békéje annál szilárdabb s biztosabb. Első sorban magyar érdek mindaz, mit a Balkánon a monarchia tekintélye és nagyhatalmi positiója megkíván s viszont a magyar állam bontó elemeinek megtörése — éppen külső ellenségeinkkel való fajrokonságuk folytán — a monarchia nagyhatalmi positiójának elsőrangú érdeke.

A monarchia külpolitikájának keleti irányba való fordulása azonban, midőn a monarchia

nagyhatalmi positiója s a magyarság érdekei között az érdekközösséget teljessé tette, egyszersmind oly alakulásokra adott és adhat alkalmat, melyek a magyar közjog szempontjai s a gyakorlati célszerűség szempontjai között ismét éles ellentéteket mutatnak. Már magában a külügyi szervezet tekintetében is élénk nézeteltéréseket okozott a consuli biráskodás szabályozása annak idején, mert amily világos igazság az, hogy az igazságszolgáltatás semmi részben közös ügynek nem tekinthető s a pragmatica sanctióból és a kölcsönös védelem kötelezettségből ki nem magyarázható, épp oly világos az is, hogy a Szilágyi Dezső-féle törvény által teremtett szervezet a régi osztrák szervezetnél, éppen Magyarország függetlensége szempontjából, sokkal előnyösebb.

De a tényleges állapotok és a közjogi szempontok alapján való bírálat ellentétessége mellett a külügyi téren a jogi szempontoknak és a gyakorlati szempontoknak ellentétessége is nyilatkozik. Bosznia és Hercegovina occupálására a monarchia kapott Európától megbízást, nem pedig Magyarország s az occupatio csak ennek következtében vált lehetővé. A monarchia viselte az annexióval kapcsolatos mozgósítási és kárpótlási költségeket és az ezen annexió által keletkezhető confliktusokban az egész monarchia haderejének és pénzerejének kell helytállania. Méltá-

nyossági szempontok ugyan a nemzetközi életben nem irányadók; az uralkodó személyének közössége következtében azonban Ausztriával szemben a méltányossági szempontnak a kellő sanctio biztosítva van. Ha azonban Bosznia nem lesz Magyarországhoz csatolva, közjogilag helyesen alig megoldható kérdés fog támadni a hovácsatolás kérdése iránt. A monarchiához nem kapcsolható, mert nincs közös osztrák-magyar souverainitás, nincs osztrák-magyar állampolgárság és nincs osztrák-magyar államterület. Egyrészt a magyar közjog történelmi kifejlődése, másrészt az európai viszonyok menete olyan sajátos helyzetet teremtettek. hogy közös külpolitikát kell csinálnunk egy közös véderő támogatásával s pénzügyileg való közös megterheltetésünk árán s e külpolitika gyümölcseit közösekül el nem ismerhetjük közjogunk miatt, önállóan pedig hatalmunkba nem keríthetjük erőviszonyaink miatt.

Boszniának külön államtestként való szervezése, míg egyrészt a magyar közjog követelményeinek szintén meg nem felel, másrészt egy újabb hódításokkal kiegészítendő trialismus magvát képezheti. Már pedig a trialismus alapgondolata ugyanaz, ami a Schmerling-féle birodalmi tanács valódi célja volt: Magyarország majorisálása. Ez a gondolat — Magyarország majorisálásának gondolata — három különböző formá-

ban mutatkozik. Első, primitiv formája a Schmerling-féle eszme volt; bevinni a magyarokat a Reichsrathba s ott az osztrákok által szükség esetén leszavaztatni őket. Második, burkoltabb formája, a demokratikus elvekkel védett gondolat: magába a magyar parlamentbe vinni be a nemzetiségeket s Ausztria segédcsapataival törni le a magyarság erejét. Harmadik formája a trialismus eszméje: Ausztria és egy délszláv állam együttes erejével majorisalni az egyedülálló Magyarországot.

Boszniának külön államtestként való szervezése tehát épen oly elfogadhatatlan, mint a monarchiához való csatolás s e kérdés megmutatja, hogy a monarchia külpolitikájának irányváltozása következtében beállott helyzetben a közjogi complicatiók is milyen irányban fognak mutatkozni.

Mindazon nehézségek azonban, melyek Bosznia annexiója által támadtak, nem az 1807: XII. t.-cikk által keletkezett közjogi helyzet következményei. Ha Magyarországon ma is az 1848-iki törvények volnának érvényben: akkor is ugyanezen nehézségekkel kellene megküzdeni. Magyarországnak Boszniához való jogaival szemben akkor is ugyanazon tényleges akadályok állanának, s Boszniának a monarchiához való csatolása a mai közjogi alapba is éppúgy beleütközik. Az 1848-iki

törvények érvényben maradása nem változtatna azon erőviszonyokon, sem azon méltányossági tekinteteken, melyek Boszniának Magyarországhoz csatolását ma lehetetlenné teszik,-s az 1867-iki törvények ez esetben éppen az által okoznak complicatiót, hogy föntartják az országnak 1848-ban is föntartott önállósági jogát és nem ismernek sem közös államterületet, sem közös állampolgárságot. sem közös souverenitást.

A nehézség itt is nem a kiegyezésből, hanem az uralkodó személyének közösségéből ered. Az annexió egy adott európai helyzet követelménye volt mint maga az uralkodó személyének azon közössége, melyben e nehézségek végső oka van.

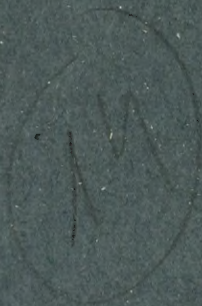
A külügy közössége a dolgok szükségképpeni kényszerével vonja maga után a külpolitika által elért *eredmények* közösségét is. És miként 1848-ban ellenmondás volt a közös külügy és külön hadseregek rendszere között, úgy van praktikus szempontból nagy jelentőségű ellenmondás a külügyek közössége és a külpolitika eredményeinek különválasztása között. Ha a keleti kérdésnek egyik új fázisa elkerülhetetlenné teszi a háborút, s esetleg bizonyos területi hódításokat: akkor a közjogi szempontoknak azon tisztasága, mely nem ismer közös souverenitást, gyakorlatilag Magyarország kárára lesz, mert elő fogja segíteni a trialismus tervezőinek magyarellenes céljait.

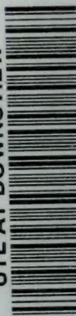
Ezen föltevések megmutathatják, hogy a kiegyezési művet milyen oldalról fenyegetheti veszedelem. Ausztriának nyugat felé irányuló politikája a múltban Magyarországhoz való viszonyára is mindig kihatott, s a monarchiában belső zavarokat idézett elő. Abban a pillanatban, midőn a monarchia politikája kelet felé fordult s nyugati érdekeltségét elveszítette: közjogi helyzetünket is ebből az irányból fenyegeti complicatió. És attól a perctől fogva, hogy e fordulatnak be kellett állania, Magyarországra még fontosabb lett, hogy feladatává a monarchiában elérendő *szupremáciát* tegye. Ezzel ellensúlyozhatókká válnak közjogunknak az európai tényezők által okozott sérelmei s a monarchia politikájának kelet felé fordulása.

Azon szoros érdekközösségnél fogva, mely Magyarországot arra tanítja, hogy zilált nemzetiségi viszonyai s azoknak külső ellenségeinkkel való fajrokonsága következtében *a monarchia balkáni súlya és tekintélye első sorban nekünk áll érdekünkben,* mert a monarchia balkáni vetélytársa első sorban a magyar suprematia ellensége.

Európának nemzetiségektől leginkább széttagolt pontján állva, a politikailag éretlen fajok és népek ezen egyetemes tülekedése közepett *Magyarország föladata az, hogy a fajok e harcában jegecesedési ponttá legyen. Hármas supre-*

matia feladata hárul reá: Magyarország határain belül a magyarság uralmát kell megalapítania; a monarchiában Magyarország vezetőszerepét; a Balkán vegyes ajkú néptömegében Magyarország és Ausztria szavának döntő erejét. A mi helyzetünk egy specialis politikai problémát tár elénk: *a fajok problemáját.* E kérdés megoldása a mi nagy hivatásunk, megoldása létkérdés ránk nézve. A fajok ez egyetemes harcában a magyarság számára csak két lehetőség van: a politikai bomlás vagy a politikai uralom. Az uralom elve alapján, a tekintély erejével, politikai érettségünk fölényének jogán e kérdések megoldásában minket illet a vezérszerep. Amily mértékben fogjuk az uralom és tekintély elvének összes consequentiáit megvonni, olyan mértékben érjük el a vezérszerepet. Mert az imperialismus alapja az imperium s a nemzeti nagyság alapja: a nemzeti fegyelem.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 09 23 14 008 0